

VIGILIA

FELELŐS SZERKESZTŐ:

SÍK SÁNDOR

LANTOS-KISS ANTAL

SZOMRÁKY SÁNDOR

HEGEDŰS LÁSZLÓ

DR. GILLEMOT LÁSZLÓ

RÓNAY GYÖRGY

BÁNK JÓZSEF

THOMAS MERTON

MIHELICS VID

írásai

1958 FEBRUÁR

Ára: 5 forint

TARTALOM

	Oldal
<i>Lantos-Kiss Antal</i> : Lourdes száz év távlatából	65
<i>Szomráky Sándor</i> : Stanzák őszutólján (Vers)	72
<i>Hegedűs László</i> : Gyermekkori emlék (Vers)	72
<i>Dr. Gillemot László</i> : Háború vagy béke	73
<i>Rónay György</i> : Szabó Lőrinc sírjára (Versek)	84
<i>Bánk József</i> : Serédi bíboros mint jogtudós	87
<i>Thomas Merton</i> : Bramachari (Regényrészlet)	93
<i>Mihelics Vid</i> : Esmék és tények (Thomas Mann)	104
A kis út	107

NAPLÓ:

A Szentatya az életfunkciók meghosszabbításáról (109); Borsos Miklós (110); A színesfilm művészei (112); Egy kis nép szerény és puritán írója (115); Az olvasó naplója (117); Színházi örjárat (123); „Crux super Orbe” (125) 109

Felelős szerkesztő:

Sík Sándor

Szerkeszti: *Rónay György*

Főmunkatársak: *Doromby Károly, Mihelics Vid, Possonyi László*

Felelős kiadó: *Saad Béla*

Kiadja a Vigilia munkaközösség.

Kéziratokat Budapest 4. Postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos utca 1. A Vigilia postatakarékpénziári csekk számla száma: 37.343. Külföldi előfizetéseket is elfogadunk.

Megjelenik minden hónap elején.

Ára: 5.— forint.

Lantos-Kiss Antal:

LOURDES SZÁZ ÉV TÁVLATÁBÓL

Most februárban ünnepeljük századik évfordulóját annak, hogy Franciaországban, a Pireneusok alján, Lourdes városka Massabielle-barlangjában a Boldogság Szent Szűz megjelent Bernadette Soubirous nevű leánykának, s utána jelenéssorozatban mutatkozott meg előtte és az egész világhoz szóló üzenetet adott át neki. A centenárium alkalmából a francia katolikusok szentévet tartanak, s ebbe bekapcsolódik a világegyház hívőközönsége, így a Máriát hűségesen tisztelő magyar katolikusság is.

Száz év nagy idő. Elégséges időköz nagy ügyek érlelődésére, pályafutások kibontakozására. Történelmi távlat, mely elcsitítja a felkorbácsolt szenvedélyeket, a tüzes vitákat, higgadt szemléletre segít és lehetővé teszi azt, hogy az elfogultság helyébe józan és tárgyilagos ítélet lépjen. Száz év éppen elég a tévedések és értéktelenségek leleplezésére, vagy az időt álló értékek és igazságok igazolására. Megláttatja az események összefüggéseit, amelyeket a kortársak — éppen kellő távlat hiányában — nem vehettek észre. Megéri a gyümölcsöket, amelyekből megítélhetjük a fát.

Amint a lourdesi forrás is először csak gyéren szivárgott a kis Bernadette kezei közt, sáros vize lassan alakult kristálytiszta és bőséges kútforrássá, amelyből az elmúlt évszázad folyamán milliók merítettek és ittak, — a jelenések hitelessége, igazsága, természetfelettsége, időszerűségének felismerése és megértése csak apránként rajzolódtott elő az első túlfűtött hetek, hónapok, évek döbbenetéből, az elfogultság, gúny és rágalom kavargásából. Lourdes dicsőséges küldetése fájdalomban és szenvedésben született: a Szent Szűz megmutatkozása — emberileg szólva — kellemetlenséget okozott a Soubirous házaspárnak, a város vezetőségének, a papságnak és a magas egyházi köröknek; vitatkozást, ellentéteket idézett elő a nép körében, és sok szenvedést, fájdalmat, kellemetlenséget szerzett magának a kis látnoknak. „Hogyan akarhatnak a XIX. században ilyen babonáságot elhiteni velünk!” — kiáltott fel egy csendőr, akit a jeleségek színhelyére kivezényeltek, s utána szavalókórus-szerűen hangzott fel sokak rosszallása: Butaság, hazugság, komédia, hallucináció, neuropatikus kitalálás, vallási tömegtéboly az egész! Ezt irták az újságok, ezt beszéltek a kávéházak üvegablakai mögött éppúgy, mint a plébániákon a magukat felvilágosultaknak nevező, a voltairizmussal rokonszenvező papok, akik a korszellemhez alkalmazkodva a szószéken Jézus Krisztus és az Egyház nevét sem merték kimondani.

Zola a lourdesi eseményeket „éltető hazugságnak” minősítette, megjövendölte Lourdes nemsokára bekövetkező alkonyát. A százéves évfordulón megállapíthatjuk, hogy Zola tévedett: Lourdes iránt sohasem aludt ki az érdeklődés, eddig 50 millió ember zarándokolt el a szentélyhez, amely Róma és a Szentföld mellett harmadik s

talán legnépszerűbb zarándokhelye lett a katolikus világnak. Ma szállodák egész sora várja a zarándokokat, modern repülőterre ereszkednek le a betegeket szállító repülőgépek. Világhírű egyéniségek foglalkoztak eseményeivel, köztük gúnyos modorban maga Zola, azután szeretettel Huysmans és Mauriac, megtérését Lourdesnak tulajdonítva a Nobel-díjas Alexis Carrel, és talán legihletetbben az üldözői elől szerencsésen megmenekült, fogadalmát teljesítő zsidó író, Franz Werfel. Egymás után jelennek meg kitűnő tanulmányok a legkülönbélebb nyelveken, a centenáriumi éve pedig egész biztosan bőségesen terem olyan alkotásokat, amelyek világosan bizonyítják Lourdes fakulhatatlan vonzóerejét.

Mikor azonban Lourdesnak az elmúlt évszázadra gyakorolt hatását vizsgáljuk, egész terjedelmében és összefüggéseiben kell szemlélünk a jelenések tényét; nemcsak a Szűzanya közléseit s az egész világhoz intézett szövegét kell figyelembe vennünk, hanem a csodákat, a megtéréseket, a gyógyulásokat, a zarándoklatokat, a kifejlődött kultuszt és annak liturgikus térhódítását is értékelünk kell. Ez a testünkre és lelkünkre, az egész keresztény világra s az Egyház utolsó százéves történetére gyakorolt hatása mutatja meg a megrendítő valóságot: mennyi jót, mennyi csodát, mennyi bámulatos erőfeszítést tett az Isten az emberekért.

A jelenések mélyebb értelme

Egyházunk tulajdonképpen bizalmatlan a jelenések iránt. Vigyázatra int és óv a csodavárástól, a jelenésekre és isteni beavatkozásokra áhítózo beállítottságtól. A lourdesi eseményekről is húsz évi várakozás után nyilatkozott hivatalosan, s ennek a tartózkodásnak jellemző megnyilatkozása *Peyramale* lourdesi plébánosnak Bernadette irányában mutatott idegenkedése, szigora, merevsége. Bernadette nemcsak a világi hatóságok részéről tapasztalt elfogultságot és bizalmatlanságot, egyházi részről is fagyos gyanakodás fogadta a kihallgatások során. Mégis nagy különbség van a racionalisták és az egyháziak bizalmatlansága közt. A racionalista a vállát vonogatja, ha csodáról van szó; ő ilyesmiben nem hisz és nem is akar hinni. Eleve elutasítja a lehetőségét is annak, hogy Isten irányítólag beavatkozik a történelem menetébe. Egyházunk viszont Isten személyes beavatkozását látja a történelemben.

Az ószövetségi theophániákban Isten közvetlenül szólt választott népéhez. A lourdesi jelenésekben, amelyeket párhuzamba állítva a theophániákkal új hittudományi kifejezéssel mariophaniáknak nevezhetünk, Isten szól hozzánk a Szent Szűz útján. Ha lefejtjük a lourdesi jelenésekről, a Szent Szűz kijelentéseiről a járulékos, kevésbé fontos helyi sajátosságokat, lényegében pontosan ugyanazt a figyelmeztetést kapjuk eredményül, amelyet a próféták hirdettek: „*Tartsatok bűnbánatot!*” Ahogy a próféták feladata volt a választott nép előkészítése a Megváltó eljövételére, úgy a Szent Szűz feladata előkészíteni az újszövetségi népet az Úr második eljövételére.

Gasnier domonkosrendi atyának a jelenésekhez fűzött figyelemreméltó kommentárja a tizennyolc jelenésben, azok alaphangulata és tartalma alapján, a rózsafűzér titkainak parafrázisait látja, oly módon, hogy az első három előkészítő jelenés megfelel a szentolvasó három bevezető Ave-jának, az öt örömhírt közlő, az öt fájdalmat és szenvedést keltő, valamint az öt felemelő hatású jelenés pedig megfelel az örvendetes, fájdalmas és dicsőséges szentolvasó öt-öt titkának. Ezek a jelképes akciók keretezik azt a kevés szóbeli közlést, amelyben a Szent Szűz Lourdesba hívja, imádságra szólítja fel, bűnbánatra inti az embereket; kívánja, hogy zarándoklattal, tömegesen jőjjenek ide, építsenek templomot és igyanak a forrásból. Bernadettenek pedig megígéri, hogy jutalmul boldoggá teszi őt az örökkévalóságban. Ezt közli velünk az Isten Lourdesban a Szent Szűz közvetítésével.

Hitünk nem csodákon és theophániákon vagy mariophániákon épül, hanem Isten szaván alapul. A világtörténelem azonban sokszor mintha megcáfolná Isten ígéreteit, ezért a gyenge hitű ember könnyen meginog. Isten tehát közbelép, belenyúl a történelem pergésébe, jelekkel figyelmeztet, hogy él, velünk érez, nem hagyja el népét. Ezek a jelek a szentek bámulatos tettei, az Egyház küzdelmes és mégis dicsőséges pályafutása, a jelenések és a csodák is. Kellenek ezek a jelek, mert fellobbantják Isten hűségébe vetett, néha této-vázó bizalmunkat. Az Úr, aki egykor a csipkebokorból, a tűzből, a szélben, mennydörgés és villámlás közben szólt az emberiséghez, most a Szent Szűz által szól hozzánk. Nem a közvetítő a fontos, hanem az, hogy a láthatatlan és megfoghatatlan Isten itt van, lát és szeret minket, szól hozzánk, hallgatjuk őt és felelünk a hívására.

Lourdes egész közel hozza érzéklésünkhöz és tapasztalásunkhoz az Evangéliumot. A történelem szövedékében bámulattal ismerjük fel Isten gesztusait, mert azok itt láthatókká, tapinthatókká, érzékelhetőkké, igazolhatókká válnak. Nem közelíthetjük meg Lourdes igazi légkörét, ha nem vesszük észre az eseményekben az evangéliumi csodák folytatódását és továbbsugárzását. Ugyanaz a Jézus Krisztus halad el az Eucharishtiában a gyógyulást sóvárgó tömeg előtt, ugyanaz a csodák stílusa; vakok látnak, sánták járnak, bének talpra állnak, némák megszólalnak. Ugyanaz a bőkezű bocsánat árad a bűnösök felé, ugyanaz az öröm és ujjongás tölti el a szíveket. És a tények körül ugyanolyan viták, nézeteltérések, ellentmondások örvénylenek, mint az evangéliumi csodák körül.

A jelenések történelmi háttére és összefüggése

Az isteni jeleknek mindig van valamilyen különleges értelmük és céljuk. A lourdesi jelenéssorozat sem történt fölöslegesen, céltalanul, csak azért, hogy a Szent Szűz mutogassa magát. A jelenésekben különleges, időszerű jelleg, célzatos beavatkozás nyilvánul meg, s ez aránylag könnyen kiolvasható és kikövetkeztethető a Szent Szűz

szavaiból és a jelenéseknek a korról, helyről, időponttal való félreérthetetlen összefüggéséből.

1858 február 11-től július 16-ig tizennyolcszor jelent meg a Szent Szűz Bernadette előtt. A jelenések során a leányka ismételt kérésére az ismeretlen Hölgy bemutatkozott és így nevezte meg magát: „*En vagyok a Szeplőtelen Fogantatás*”. A Szent Szűz pireneusvidéki tájszólásban beszélt az analfabéta kisleányhoz, aki még sohasem hallotta és nem is értette ezt a kifejezést. Álmélkodva mondta el a jelenés után, hogy az előtte megjelent szépséges Hölgy neve: *Szeplőtelen Fogantatás*. A tömör és egyszerű fogalmazású bemutatkozás mögött könnyen kiolvasható az időszerű vonatkozás.

1854 december 8-án IX. Pius pápa kihirdette az *ujkori dogmafejlődés legfrissebb eredményét, Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának hittételét*. Négy évvel a dogma kihirdetése után történik a lourdesi jelenéssorozat, a *XIX. század legragyogóbb természetfeletti eseménye*. A sajtó és a közlekedés gyorsasága révén az egész világ hamarosan tudomásul vette, ellenőrizhette és felülvizsgálhatta ezt, — s mikor az egyházellenes tudományosság a keresztény tanítás ellen harcolt az egész világon és az új dogmát is nevétség tárgyává tette, — maga a *Boldogságos Szűz erősítette meg a természetfelettekben való hitet és az új hittételt is a különféle társadalmi rétegekben*. Mindez pedig éppen Franciaországban történt, a szabadgondolkodás hazájában, a társadalmi forrongások s az úttörő jelentőségű felfedezések idején. A tudásukkal kérkedő felfuvalkodottakat úgy alázta meg Isten, hogy egy tanulatlan gyermeket választott ki szócsövéül, s ez a törékeny leánygyermek minden ármánykodás és gáncsvetés ellenére is teljesíti küldetését és eljuttatja a nagyvilágba az Ég figyelmeltetését. Rajta fénylik ezen a tényen is az isteni közbeavatkozások kettős védjegye: a *kicsinység és a nagyság*. A profán történelem látószögéből valóban jelentéktelen esemény, ami Lourdesban történt. Ugyan melyik történelemtény tenne említést a Massabielle-barlang eseményeiről? És ebben a semmiségnek látószó, a világi történelem által említésre sem méltatott tényben olyan jelentőség rejtőzött, mely tömegeket mozgatott meg. A Szent Szűz üzenetközlése ráébresztette a század emberét arra, hogy a hit nem valami papírosemlélet, hanem lüktető élet. Ezért sürgeti az embe-
reket: *Jőjjetek, építsetek templomot, szervezzetek zárandoklatokat! Tevékenységet, mozgalmasságot, elevenséget kíván, gyakorlati hitvallást a különféle rendszerek, elméletek, eszmeáramlatok sodrában.*

Bernadette szerepe a Gondviselés tervében

Amikor Lourdes százéves pályafutását ünnepeljük, nem kerülhetjük ki Bernadette Soubrou személyét és jelentőségét. Harmincöt évre terjedő, szűk körre korlátozódott földi életéből valósággal kiált a bizonyosság, hogy életének értelme és tartalma a Szűzanya üzenetének átvételében és továbbadásában állott. Ma már szenttéavatott példaképeink közt tiszteljük őt. Szembe kell szállnunk az-

zal a téves beállítással, hogy Bernadette tudatlan, szinte együgyű leány volt, akiben semmi különleges érték nem akadt, s akit egyedül a Szent Szűz kitüntető megjelenése tett naggyá. Az Egyház nem azért avatta szentté őt, mert jelenéseket látott, hanem hősies erényei miatt, s mert az Ég félreérthetetlen jelekkel tanúskodott életszentsége mellett. Bernadette életével párhuzamosan fut a la-salette-i jelenések látnokainak kallódó élete és elrettentő példája. (Melanie négy zárdában is eredménytelenül próbálkozott a szerzetesi hivatással, s mindenki örült, mikor ez az állhatatlan leány külföldre távozott és eltűnt a színtérről. Maximin pedig, miután a papi hivatásra és később a katonai pályára alkalmatlannak bizonyult, egy pálinkafőző munkása lett, ott kitört belőle iszákos atyjától örökölt alkoholista hajlama, s bizony botrányt keltett, mikor a Szűzanya kiválasztottját részegen szedték fel az utcán.) Mindez komoly figyelmeztetésül szolgált Bernadette és az egyházi körök felé: Lejáratja a szent úgy hitelét és tekintélyét maga a látnok, ha nem becsüli meg a kapott kitüntető kegyelmet. Bernadette jelentősége éppen abban áll, hogy kristályos egyénisége, tisztasága, alázatossága, feddhetetlensége és következetesen szerény magatartása nagyban alátámasztotta a lourdesi jelenések hitelét és hihetőségét.

„Isten az alázatosakat, és csakis az alázatosakat magasztalja fel” — foglalja össze Bernadette életének tanulságát kiváló életrajz-írója, Francis Trochu. Erre az alázatra már örömtelen gyermek-kora is előkészítette őt. Atyja — úgy látszik — nem értett a családfenntartáshoz és a kenyérkeresethez. Családja egyre szegényebb lett, a *Cachot*-nak nevezett, régebben börtönnel használt viskó sívár szobájában lakott. Az egykori malomtulajdonos napszámos munkával kereste kenyereit, s ha nem volt munkája, a kocsmában lebzsel, vagy otthon az ágyon feküdt tompa egykedvűséggel. Fele-seége kisegítő munkákat vállalt a házaknál. Bernadette ötéves kora óta asztmában szenvedett; levegőváltozás és kenyérkereset céljából a szomszéd faluba adták, ahol egész nap az állatokat legeltette. Iskolába járásra nem volt alkalma. A jelenés napján a gyermekek hulladékanyagot gyűjtöttek, hogy aztán a rongyszedőtől kapott pár souért kenyeret vegyenek. Gallyat szedtek a csaltosban, hogy legyen fűtenivalójuk a februári télben. A foltos és fakult ruhájú, frástudatlan kislány kanárimadarak közé keveredett szürke veréb módján érezhette magát a gyermekek közt, s nemcsak alázat, hanem egyenesen alacsonyrendűségi érzés fejlődött ki benne. Semmire, de semmire sem tartotta alkalmasnak önmagát. Elgondolkoztató, hogy éppen erre a vézna, koldusszegény és tanulatlan teremtetésre mosolygott a Szűzanya. „Isten azt választotta ki, ami a világ szerint ok-talan, hogy megszegyenítse a bölcseket... Ami a világ előtt közön-séges és megvetett, azt választotta ki az Isten, a semminek lát-szókat, hogy azokat, akik valaminek látszanak, megsemmisítse” (I. Kor. 1, 27-28.).

Bernadette tanulatlan volt, de éppenséggel nem mondható gyenge tehetségnek. A jelenések után a lourdesi apácák gondozásá-

ba került, s az ott töltött évek alatt nagy előmenetelt tett. Hittant tanult és elvégezte első szentáldozását. Mivel csak a pireneusvidéki tájszólást beszélte, megtanult franciául, elsajátította az írást és olvasást. Fennmaradt iskolai füzete, naplója és levelezése bizonyítja, hogy jó írása volt. Különösen tehetségesnek bizonyult a varrásban és a különféle kézimunkákban. A lourdesi múzeum és a neversi zárda kegyelettel őrzi pompás kötéseit és himzéseit. Később, mint szerzetesnő kitűnő betegápoló. „Nagyon értelmes kislány!” — jegyezte meg munkatársai felé kihallgatása után Jacomet rendőrkommisszárius, mikor maga is meglepődött azon, milyen ügyesen kikerülte a vallatói által állított csapdákat és buktatókat, s mennyire határozottan követelte, hogy elferdített vallomását igazítsák ki a jegyzőkönyvben, úgy, ahogy ő eredetileg mondta.

Bernadette életrajzírója, Trochu többször említi azt az állandó nyugalmat, higgadt magatartást, amellyel a kislány tántoríthatatlanul védte igazát a legkülönbélebb próbák ellenére is. Édesanyja veréssel fenyegette, atyja megtiltotta neki, hogy a barlanghoz menjen, a plébános „kis színésznőnek” gúnyolta, az apácák csipős megjegyzésekkel illetik, a városi és rendőri hatóságok büntetéssel ijesztik, vallatásokkal gyöttrik, orvosok vizsgálják, később, zárdabálepése után az ujoncmesternő válogatott megalázásokkal és sértésekkel kínozza. Bernadette mindezek ellenére nyugodt maradt, nem vitakozott, csak szeliden mosolygott az okoskodásokon. „Nem az a feladatom, hogy elhitesse, hanem hogy elmondjam, ami történt.” Ez a jellegzetes bernadettei attitűd végigvonul egész életén.

Mikor a szenvedélyes ellentmondások már lehiggadtak, s Lourdes népszerűsége, híre nőttön nőtt, mikor reggeltől estig a zarándokkkal kellett foglalkoznia és ezerszer is elmondta a jelenések történetét, változatlanul egyszerű és igénytelen maradt. Nem fogadott el pénzt és ajándékokat, nem akart aláírását osztogató, elkapatott sztár lenni. Megdöbbenve hallotta, hogy egyesek szentnek nevezik. Türelmesen ismételte a jelenések történetét, s valahányszor a Szent Szűz bemutatkozó szavait idézte: „Én vagyok a Szepőlötlen Fogantatás” — átszellemült, mennyei boldogság tükröződött arcán, s hallgatói könnyeztek a meghatottságtól. Lelke mélyén fel-fakadt a vágy: Menekülni innen, a csendbe és a magányba! Élete teljes odaadásával akart felelni küldetése kegyelmére, hűséges akart lenni megbízatásához — érdemet akart szerezni arra az örökkévaló boldogságra, amelyet a Szent Szűz megígért neki. Egész életét rátette erre a vállalkozásra. Teljes akaraterejével együttmunkálkodott a kegyelemmel. Irányelve volt az az egyszerű jelszó, amelyet egyik levelében öccsének írt bátorításul: „Az akarat: hatalom! Vouloir c'est pouvoir!” Bernadette lelkiéleti östehetség. Senki sem oktatta, senki sem nevelte lelki életét. Ösztönösen felismerte teendőit, ösztönyszerűen rátapintott a lelkiélet lényegére, mikor az alázatosságban megpillantotta a nagyjálevés útját, az életszentség biztos irányát. Ezt a felismerést a jelenések megrázó élményei váltották ki belőle, s régi énjétől itt határolódik el lelki fejlődésének új szakasza.

Huszonkétéves korában jelentkezik és felvételt nyer a nevers-i Saint-Gildard zárdába. Elhagyja és többé nem látja szüleit, szülőföldjét, a jelenések kedves színhelyét, a barlangot. Elmegy, hogy elrejtőzzék a világ elől.

Ekkor lép életébe Marie-Thérèse Vauzou anyja, aki mint újoncmesternője később mint befolyásos, a zárda életében vezetőszerepet vivő rendtársa „keresztet faragott” számára, lelkileg kínozza, meg-alázza, gyötörte őt, ahol és amikor csak tehetette. Kétségtelenül gondviselészerű, hogy ez a nagyműveltségű szerzetesnő kétségbevonta a jelenéseket, nem ismerte fel Bernadette kiválóságát, sőt teljesen félreismerte és félremagyarázta őt. Kezdetől fogva ellenszenvet érzett újonca iránt, s minden erővel azon volt, hogy a „*kis parasztlány*” önértéket, egészséges önbecsülését megtörje. Rendtársai sokszor maguk is méltatlankodtak a folytonos szekaturák láttára. A csipős megjegyzések, sértegetések, nyilvános kigúnyolások érhetően próbára tették Bernadette érzékeny lelkét, árnyékba borították szerzetesi életét. Többször látták, hogy sirdogált magában, de panaszkodni sohasem hallották. A rendi használatra készült bizalmas minősítőlapon is ott éktelenkedik az újoncmesternő megnemértését tanúsító értékelés. Csak később tűnt ki, s ezt Bernadette boldoggá-avatásakor a Rítuskongregáció egyik tanácsosa is kijelentette, hogy Bernadette életszentségének megalapozását éppen az újoncmesternővel való nehézségeinek köszönhetjük. Ha a kevély XIX. és XX. század elé az Isten korszerű szentet akar állítani, aki az annyira feledésbe ment alázatosságot megragyogtatja előttük, ilyen lelki nagyság munkálásához pontosan olyan könyörtelen, horzsoló, ellágyulást nem ismerő nevelő egyéniségre volt szükség, mint amilyen Vauzou anyja volt.

Ha Lourdesban csodát keresünk, álljunk meg tisztelettel a kegyelem e megrendítő csodája előtt. Az egykori kis pástorlányka ma már mint Szent Bernadette tekint ránk. Szédítő pályájának magyarázatát a szenttéavatását végző XI. Pius pápa így adta meg: „*Bernadette hű volt küldetéséhez, alázatos volt a dicsőségben, erős volt a megpróbáltatásban!*”

Száz év távlatából magasztalással tekint a hívő katolikus Lourdes felé és nagy pápaink szavai alapján értékeli az elmúlt évszázad lelki történetére gyakorolt hatását. „*A lourdesi jelenéseket, csodás és üdvösséges hatásaival együtt, egyik legnagyobb kegyelemnek tartom, amelyet az Egyház a Szeplőtelen Fogantatás dogmájának kihirdetésével kiérdemelt!*” (X. Pius.) „*Ó Lourdes, te szent város! Az Üdvözítő mennyi gyógyító csodája ismétlődött meg szemeid láttára! Mennyi kegyelem-csoda történt benned! Hány hitetlen Tamás számára lettél az utolsó vacsora termévé, ahol szemeik felnyíltak! Krisztus hány üldözője számára lettél damaszkuszi úttá, amelyen Saul Pállá lett!*” (XII. Pius.)

A lourdesi gyertyáskörmenetek fényfolyama az atomkorszak gyermekei felé is világít, és minket is bekapcsolódásra hív a gyermekien egyszerű zarándokéneke.

STANZÁK, ŐSZUTÓLJÁN

Aldott hit, vagy bátor ostobaság
— nyomorult, mi segíthet más terajtd!
Meggzégnyenít, mert oly nagy a világ,
és minden azt súgja: ne higgy magadnak.
Titkok kigyói sziszegnek reád,
de megbüvölni őket nincs hatalmad.
Csak ténferegsz a végtelen hiányban
s az oktalan Nap áldó sugarában.

*

Szorongva kéred: — ó jaj elfeledtem
elhagyott odvam tiszta bánatát;
mit büszkén hordoztam számkivetetten
— a törekvő szívek alázatát?
Amit magunknak égettiünk mi ketten:
kilobbant végképp az a gyertya láng?
— Hát mért engedtek akkor visszatérni:
volt odvam — s most helyem nincs egy tenyérnyi!

*

Ó, kényszerít még engem vallomásra?
szent szigora nélkül lelkem sem él,
és nélküle már csak siromat ássa,
ki tőlem tartós örömet remél.
A kora ősz utolsó lángolása
után pusztítva közeleg a tél
— a színekben csak szépséget csodáltam:
Kihült szemem akkor s halálra váltam.

Szomráky Sándor

GYERMEKKORI EMLÉK

A traktor pörölt, a cséplő hűmmögött.
Szállt a por, dőlt a szalma, hullt a kéve.
A kazalozó nagyokat kiáltott.
Mint nagy játékot néztem e világot
a kazal árnyékában heverészve.

S valaki mesélt. Nagyokat röhögtek.
odébb álltam. Kóválygott a fejem.
És olyan szép és furcsa volt: a zsákos
így szólott a piruló gazdalanynhoz:
„Tudod-e rózsám, mi a szerelem?”

Hegedüs László

Dr. Gillemot László

HÁBORÚ VAGY BÉKE

Az emberiség egész történelme során kettős harcot vívott; az egyik harc a természet megismeréséért és a természet erőinek és kincseinek felhasználásáért folyt, a másikat családok, törzsek, érdekközösségek vagy nemzetek vívták egymás ellen. Míg az első harc az emberi tudomány soha el nem képzelt méretű fejlődését vonta maga után és a föld hatalmas területein viszonylagos jólétet teremtett, addig a másikkal harc emberleleteket, kulturális és anyagi javakat pusztított csupán. Szokás ugyan avval érvelni, hogy a tudomány és a technika haladását a háború mindig meggyorsította, ebben az érvelésben ugyan van igazság is, de erkölcsileg nem helytálló. Mind a kétfajta harc kétségtelenül nagy befolyást gyakorolt az emberiség történelmére. Hatásaiban azonban mind a kettő a történelem során rendkívül sokat változott.

A legutóbbi néhány száz évtől eltekintve, amikor megindult a természettudományok rohamos fejlődése, mind a kétfajta harc aránylag primitív eszközökkel folyt és sem a háború okozta pusztítások, sem pedig a tudomány által elért eredmények korántsem voltak olyan döntő hatásúak, mint amelyenek most a XX. században. A háború és béke kérdése évszázadokkal ezelőtt lehetett hűbéri csoportok, néptörzsek vagy nemzetek ügye, ma, a technika, a termelési eszközök és ezzel együtt a fegyverek fejlettsége mellett az egész emberiség egységes és közös ügye.

Az emberiségnek ezt a kettős fejlődését vizsgálva nem kívánom az egyes korokat a történészek szemszögéből tanulmányozni, és éppen ezért nem középkorról vagy újkorról beszélek a továbbiakban, hanem az emberiség fejlődését technikai szempontból vizsgálva, három korszakról: az energia nélküli korszakról, a kémiai energiák koráról és az atomenergia korszakáról. A termelésnek, és ezen keresztül az emberiség jólétének mindenkor három alapja volt: az emberi munka, a nyersanyag és az energia.

Vizsgáljuk meg ezeket a békés termelés és a háborús lehetőségek szempontjából.

Az emberiség energia nélküli korszakában minden munkát, beleértve a legnehezebb testi munkát is csak emberi, vagy legfeljebb állati erővel lehetett végezni. Gépek a szó mai értelmében nem álltak rendelkezésre, csupán olyan egyszerű szerszámok és eszközök, amelyek az ember számára a munka végzését megkönnyítették. Ezek az egyszerű gépek csupán a mechanikai áttételek különböző fajtái voltak, a munkát az ember végezte, legfeljebb néhány kivételes célra használtak állati vagy vízi energiát. Éppen a gépek primitívsége miatt még a természetben nagymennyiségben rendelkezésre álló vízi energiának a hasznosítása is csak kivételes jelenségnek volt számítható. Ebben a korban, amely gyakorlatilag a XIII. század végéig tartott, a fogyasztási cikkek termelése csak olyan

mértékű volt, amennyit az emberi munkaerővel tisztán kézműves módszerekkel elő lehetett állítani.

Ennek megfelelően a kor hadviselése — ha szabad így kifejeznem — szintén az emberi munkaerőre volt alapozva, a fegyverek hatósugara az íj és a catapult hatósugarával volt meghatározva, ami a néhány száz lépés távolságot nem haladta túl. A harc az ember küzdélme volt az ember ellen.

Nyersanyag szempontjából ezekben az időkben még csak azok a fémek jöhettek tekintetbe, amelyek a legegyszerűbb módszerekkel minden különösebb tudományos megalapozottság nélkül voltak kohósíthatók. Ismereteink szerint az oxidos rézércet már Kr. e. 4000-ben tudták kohósítani, adatok vannak arra, hogy már Kr. e. 3000-ben megindult az igen tiszta vasércet kohósítása és alig 3000 év telt el azóta, hogy a vas használata elterjedt a földön. Az ebből a korból származó békés vagy háborús eszközök egyaránt primitív kézi munkával és az ércek lelőhelyének megfelelő rendkívül ingadozó minőségekben készültek. Ilyen módon fegyverzetbeli fölényt tartósan egyik nép sem tudott kivívni a másik felett, és ha egyik vagy másik ország nagyobb katonai hatalomra tett szert, mint pl. a régi Róma, ez sokkal inkább az egyéni bátorság, a katonai fegyelem és a tapasztalat, mint a fegyverzetbeli fölény kérdése volt.

A fordulópontot a kémiai energiák felfedezése jelentette. Ha pontosan nem is lehet megállapítani a kémiai energia első hasznosítását, az kétségtelen, hogy Roger Bacon 1242-ben már leírta a lőport, amelynek használata a XIV. században már általánossá vált. Évszázadok teltek el, amíg a kémiai energiát már nem csak katonai, hanem békés célokra is fel tudták használni. Ez annál is inkább érdekes, mert elvileg a robbanómotor és a lőfegyver működése ugyanaz. Mind a kettőtél valamely szilárd, folyékony vagy gáznemű halmazállapotú anyag kémiai reakciója következtében nagy nyomás fejlődik, amely egy felületre hatva munkát végez. Csak míg az ágyúnál vagy a lőfegyverek egyéb típusainál ez a nyomás a lövedék fenekére hatva megfelelő kezdősebességet ad a lövedéknek, addig a munkagépeknél ez a nyomás a dugattyú fenekére hat és hasznos mechanikai munkává alakítható át. A kémiai energiák felfedezésének és használatbavételének az első alkalmazása tehát kétségtelenül a háború és a pusztítás volt. Nem lehet azonban figyelmen kívül hagyni, hogy a kémiai energiának a háborúban való felhasználása döntő módon járult hozzá a középkor egész társadalmi szerkezetének a megváltozásához, a korábban a csatatereteket uraló páncélos lovagi hadseregek fölénye megszűnt. A legkitűnőbb páncélat sem volt védelem az ágyúgolyó ellen és így a kémiai energiák felfedezése és használatbavétele egyben egyik fontos tényezője volt a feudalizmus megszűnésének.

Több száz évig tartó folyamat eredménye volt, amíg a kémiai energiákat békés célokra is lehetett hasznosítani. Éles határvonalat vonni az energia nélküli és a kémiai energiák korszakai között nem lehet, mégis a kémiai energia békés célokra való hasznosításának

első, legfontosabb lépése a gőzgép felfedezése és üzembevétele volt. Ettől kezdve mind a termelés, mind pedig a hadviselés rohamosan alakult át. A termelésben az ember segítségére megszületett a munkagép és lehetővé tette, hogy az egyén teljesítménye a kémiai energia révén megsokszorozódjék. Már a múlt században megindult az a folyamat, amelyet napjainkig is jellemzett az, hogy az iparcikkek egyben közszükségleti cikkeké váltak. Ha egy mai átlagos állampolgár napi használati cikkeit összehasonlítanánk egy középkori vagy ókori átlagember napi használati cikkeivel, akkor megdöbbentően nagy, nagyságrendi különbségek adódnának, természetesen a ma élő ember javára.

Feleslegesnek érzem felsorolni a kémiai energiák korának óriási ipari és tudományos teljesítményeit, ezek nemcsak közismertek, de hatásukat mindannyian érezzük a közlekedésben, ahol a gyorsvonat és a repülőgép váltotta fel a lóvontatású szekereket; a ruházókodásban, ahol a gépesített szövőszékek milliói termelik a szöveteket; a mezőgazdaságban, ahol az emberi és állati munkát felváltotta a gépesítés; a világításban, ahol a gyertyát és a fáklyát kiszorította a villamosvilágítás stb. Evvel együtt megváltozott az ember egész életformája, társadalmi berendezkedése és a termelés menete is, de ezzel együtt változott a hadviselés is.

A kezdeti primitív löporokat és a kis szilárdságú fémekből rendszerint csak öntéssel előállított ágyúkat a fémtechnológia és a vegvészet rohamos fejlődésével egyre tökéletesebb háborús eszközök váltották fel. A döntő fordulatot az acélgyártás nagy eredményei adták meg. A XVIII. század végén az acélgyártás jelentősen tökéletesedett ugyan, azonban acélt folyékony állapotban még nem tudtak előállítani és csak akkora acéldarabokat tudtak megmunkálni, amelyek emberi erővel vagy legfeljebb vízienergia hasznosításával voltak kovácsolhatók. Amikor a XIX. század elején és közepén már a kémiai energiákat tudták hasznosítani és megszülettek a gőzkalapácsok, továbbá amikor a XIX. század közepén Bessemer felfedezte a folyékony acél előállításának első módszerét, megnyílt az út az emberiség előtt, hogy csaknem tetszőleges méretű gépeket, de egyben csaknem tetszőleges méretű háborús eszközöket is gyártson. Végül, amikor 1847-ben Ascanio Sobrero felfedezte a nitroglicerint, majd Alfréd a dinamitot, ezzel jelentős lökést adva a robbanóanyagok fejlődésének, akkor megnyílt az út az emberiség előtt, hogy soha nem látott pusztító eszközöket hozzon létre.

Ahogy fejlődtek a XIX. és XX. században a termelőeszközök és létrehozták az előbb már ismertetett békés lehetőségeket, ugyanúgy fejlődtek a pusztító eszközök is és a háború hatósugara már az első világháborúban erősen kiterjedt. Igaz, hogy az első világháború alatt a könnyű és a közepes tűzérség hatósugara csupán 8–10 km volt, a legnagyobb távolság, amire löni lehetett 120 km volt csupán. Ezt a lőtávolságot is csak a Párist bombázó német ágyúk érték el 1918-ban. Ez volt talán az első eset arra, hogy a nem közvetlenül a harctéren vagy annak körzetében levő polgári lakosságot is távol-

ról irányított támadás érte. Bár ez a Bertha-nak nevezett német ágyú 120 km-re tudta továbbítani közel 1 tonnás lövedékeit, amelyek 9 perc alatt tették meg röppályájukat, a hatásuk a mai fogalmaink szerint elenyésző volt, mert Párisnak az 1918. március 23-tól október 1-ig tartó bombázása alatt 255 halott és 621 sebesült esett áldozatul.

Míg az első világháborút és az azt megelőző állapotokat az jellemezte, hogy a polgári lakosság legalábbis életbiztonság szempontjából a háború hatása alá nem került, addig a második világháborúban a repülési technika rohamos fejlődése következtében a háborúnak már nem voltak határai és a polgári lakosság vagy a fronton levő katonáknak egyaránt életveszélyben forgott. A második világháború ideje alatt a repülési technika addig el nem képzelhető mértékben fejlődött. Arnold amerikai tábornok jelentéséből idézem azt a számszerű akatokkal bemutatható fejlődést, amit a repüléstechnika megtett 1941-től a második világháború végéig. A bombázógépek sebessége 320 km/órától 530 km/óra-ra nőtt, a repülőgépek hatósugara 1500 km-ről 2500 km-re, a teherbírásuk pedig 3000 kg-ról 10.000 kg-ra emelkedett. Ez a fejlődés hozta létre azokat a 10 tonnás bombákat, amelyeknek hatásait mindenki ismeri vagy leírásból, vagy személyes élmények alapján. A repülőgépek teljesítőképességét talán csak azzal az egy adattal jellemezni, hogy csak az amerikai nehézbombázók a Németország ellen indított légi offenzíva során 1942. augusztus 12-től a háború végéig 1,500.000 tonna bombát dobtak le a német városokra, ipartelepekre és katonai célpontokra.

A második világháború hozta létre a rakétatechnikának azt a fejlődését, ami lehetővé tette, hogy a lövedékek hatósugarát 350 km-re terjesszék ki. Nem szükséges ismertetnem, hogy akár a második világháborúban használt V1 és V2 rakéták, valamint a légi bombázások milyen pusztításokat okoztak emberéletben, az emberiség összegyűjtött kulturális kincseiben és a termelőeszközökben. Emellett a szörnyű pusztulás mellett még egy adatot kell csak kiemelnem. Az idevágó jelentések szerint a második világháborúban a résztvevő nemzetek kb. 93 millió embert tartottak fegyverben, ami ezeknek egyben a termelésből való kiesését is jelentette. Durva számítással is könnyű meggyőződni arról, hogy ez az ipari és mezőgazdasági termelésben 900.000 millió munkaóra kiesését jelentette, nem is beszélve azokról az ember-milliókról, akik fogyasztási cikkek helyett hadianyagot voltak kénytelenek termelni. Nagyon nehéz egy ilyen hatalmas szám valódi értékét szemléltetővé tenni. De ha ezt a munkaóra-mennyiséget egyetlen közszükségleti cikk, mondjuk a gépkocsigyártás érdekében használta volna fel az emberiség, akkor még közepesen gépesített gyártást véve figyelembe, 900 millió gépkocsit lehetett volna ezzel a munkamennyiséggel előállítani. Ehelyett azonban a gyárak, a termelőeszközök és az emberélet mérhetetlen pusztulása lett az eredmény.

A kémiai energiák korszaka tehát óriási eredményeket hozott

az életszínvonal emelkedésében és óriási pusztító lehetőségeket adott egyben az emberiség kezébe. A történelmi fejlődés szempontjából azonban erre a korszakra rendkívül jellemző volt az, hogy míg a régi primitív fegyverzet a kisebb csoportok vagy egyének tulajdonában volt a középkorban, addig a nagy hatású fegyverek már sohasem lehettek egyének, magánosok vagy embercsoportok birtokában, hanem csak az állam rendelkezhetett ezekkel. Nem célok itt analizálni azokat a társadalmi folyamatokat, amelyek a nemzeti és néphadseregek kialakulásához vezettek, de már a XIX. században sem lehetett vitás az, hogy ilyen hatású pusztító eszközökkel egyének, vagy érdekcsoportok nem rendelkezhetnek.

A kémiai energiák korának fordulópontját a Hirosimára ledobott első atombomba jelezte. Az atomenergia felszabadításával az emberiség új energiaforrás birtokába jutott, amely a kémiai energiától messzemenően különbözik, mind az energia termelés módjában, mind pedig annak hatásaiban. Ma már közismertnek tekinthető az, hogy az anyag atomokból, illetőleg molekulákból van felépítve. Az atom egy pozitív töltésű atommagból és a körülötte keringő negatív töltésű elektronokból áll. Az atom mérete nagyságrendileg egy tízmilliomod milliméter, az atom magja ennek a méretnek csupán százezred része. Az atom magja pozitív töltésű protonokból és töltés nélküli neutronokból áll. Minden kémiai változás, vegyületképződés vagy egyéb folyamat csak az atom elektronburkában jelent változást, maga az atommag kémiai reakciók közben nem változik. Egy kémiai folyamat, pl. a szén elégetése az elektronburokban lefolyó változás csupán, melynek eredményeképpen hőenergia termelődik. Az atommag szerkezetének megváltoztatása szintén energetikai változásokkal van egybekötve, az ezek által termelhető energia azonban kb. milliószor nagyobb, mint a kémiai úton nyerhető energia. Ennek az energiának a felszabadítása azonban nem volt egyszerű folyamat, rendkívül nagy tudományos felkészültséget és hatalmas kutató apparátust és műszaki felszerelést igényelt.

Már a század elején Albert Einstein kimutatta azt, hogy az anyag és az energia egymással egyenértékű és az anyagból energiát lehet felszabadítani. Ezt az elméleti megállapítást gyakorlatilag csak az 1930-as évek tájékán lehetett megközelíteni, amikor sikerült megoldani az egyes elemek átalakítását. Egy elem kémiai jellegét ugyanis az elektronhéj természete szabja meg. Az 1930-as években végzett kísérletek során az atommagot neutronokkal bombázva el tudták érni azt, hogy a neutron az atommagba ütközve, egy protont a helyéről mintegy kilökjön és ezzel az atommag töltése megváltozzék. Ennek megfelelően ha a magban a protonok száma csökkent, szükségképpen csökken az elektronok száma is és így megváltozik az elem kémiai természete. A protonok számának változtatásával tehát a legkülönbözőbb mesterséges elemeket lehetett létrehozni. De sikerült ugyanakkor mesterségesen előállítani az ún. izotópokat is. Már régóta ismeretes volt az, hogy egy és ugyan-

azon elemnek többféle változata lehetséges aszerint, hogy a magban levő pozitív protonok mellett hány semleges töltésű neutron van. Ha az atommagban a neutronok számát változtatjuk meg, akkor az elem kémiai természete ugyanaz marad, megváltozik azonban az atomsúlya. Az ilyen módon létrehozott mesterséges izotópok a tudományos kutatásnak és a természet megismerésének hatalmas fegyverei lettek. Az elemek átalakítása és a mesterséges izotópok létrehozása tudományos szempontból nagy eredmény volt.

Nem oldatták meg azonban ezek a kísérletek az atomenergia felszabadításának a problémáját. Ez csak 1938-ban sikerült Otto Hahn-nak az ún. láncreakció felfedezésével. Az atommagnak neutronokkal való bombázása során ugyanis egy-egy atommagnál, amelyet találat ér, az atommag a neutronot — mint mondani szokás — befogja, de nem ad le további neutronokat, amelyek a folyamatot fenntarthatnák. Míg a kémiai égési folyamatoknál egy anyag meggyújtása után termelt hő elég ahhoz, hogy a folyamatot továbbra is fenntartsa, addig az egyes elemek atommagjainak neutronokkal való bombázásakor ilyen folyamat nem jön létre. Ha azonban uránt bombázunk neutronokkal, akkor az urán egyik izotópjá, az ún. 235-ös uránizotóp, amennyiben egy neutron találat éri, két közepes atomsúlyú részre hasad, hasadás közben további neutronokat szabadít fel, amelyek abban az esetben, ha újabb 235-ös uránmagokat találnak, azokon is ugyanezt a folyamatot hozzák létre. A láncreakció lényege tehát az, hogy a 235-ös urán magjainak hasadásakor újabb neutronok jönnek létre, amelyek a folyamatot továbbviszik. Az uránnak több izotópjá van. Gyakorlatilag ezek közül a 235-ös és a 238-as izotóp lényeges a magreakció szempontjából. Mind a kettőben a protonok száma ugyanaz, csak a magban levő neutronok száma különbözik.

A bonyolult viszonyokat legjobban talán úgy lehet jellemezni, hogy míg a 235-ös uránizotóp neutrontalálatra kétrészre hasad és eközben újabb 1–3 neutronot ad le, addig a 238-as izotóp a felszabadító neutronokat elfogja és átalakul a neutron befogadása után 239-es uránizotóppá. A 239-es uránizotóp egy itt nem részletezett átalakulás során a 92 protont tartalmazó uránból 93. protont tartalmazó új elemmé, az ún. neptuniummá alakul át. Ez további — szintén itt nem részletezett — fizikai folyamattal a 94 protont tartalmazó új elemmé, a plutoniummá alakul át. A plutónium sajátosságai ugyanolyanok, mint a 235-ös uránizotópé, ti. neutronbombázás hatására ismét két részre hasad, miközben újabb neutronokat termel.

Atombombát tehát kétféle anyagból lehet előállítani: a 235-ös uránizotópból és a 235-ös izotóp hasadása révén a 238-as izotópból kitermelhető mesterséges elemből, a plutóniumból.

Az atomenergia — itt rendkívül röviden vázolt — felszabadítási folyamatában rejülő lehetőségeket igen gyorsan felismerték és óriási technikai berendezések segítségével állították elő az első atombombákat, melyek közül mint tudjuk az egyiket Hirosimára, a másikat pedig Nagasakira dobták le a második világháború végén. Az első

bomba a ma rendelkezésre álló ismeretek szerint 235-ös urán, a második pedig plutónium bomba volt. Mindkettő borzalmas hatása rövid időn belül közismertté vált. Az idevágó adatok szerint Hirosimában egy kb. 1,5 km-es körzeten belül voltak súlyosak az égési sérülések, a légnyomás által okozott pusztítás szintén kb. 1,5 km-es körzetben hatott.

Ha ezeket összehasonlítjuk a kémiai energiák pusztító hatásával, figyelembevéve azt, hogy a legnagyobb hatású klasszikus robbanóanyag, a nitroglicerín robbanásakor mindössze 3500–4000 C° hő fejlődik és 1 kg nitroglicerín robbanása csupán 636.000 mkg munka végzését jelenti, úgy az atombomba robbanásakor felszabaduló energia kb. 20.000 tonna nitroglicerín típusú robbanóanyag hatásának felel meg. Az elmúlt világháborúban használt legnagyobb hatású bombák 10–20 tonnásak voltak, így tehát egyetlen atombomba hatása kb. azonosnak vehető 1000–2000 db legnagyobb méretű bombáéval.

Az atombomba mérete nem volt korlátlanul fokozható. A meginduló láncreakciót már semmiféle emberi erővel megállítani nem lehet. Ahhoz azonban, hogy a láncreakció meginduljon, az atombombának un. kritikus mérete szükséges. Elvileg ez azzal magyarázható, hogy amikor a reakció megindul és az első urán 235-ös atommag széteséséből újabb neutronok szabadulnak fel, ezek annál nagyobb valószínűséggel fognak maguk körül újabb hasadásra alkalmas atommagokat találni, minél nagyobb a körülöttük levő urán tömege. Ha ez a tömeg nem elég nagy, akkor a neutronok kiszöknek az urántömbből anélkül, hogy újabb atommagokat találnának. Van tehát egy olyan kritikus méret, amelyen alul a láncreakció nem indul meg, de amelynél nagyobb méretű urántömbben a reakció viszont feltartóztathatatlanul lefolyik. Az atombomba robbantása tehát úgy történik, hogy két, a kritikusnál kisebb méretű, megfelelő mennyiségű 235-ös uránt tartalmazó tömböt az adott pillanatban összelőnek, amikor is a reakció azonnal megindul és spontán lefolyik.

Mindebből az következik, hogy az atombombának eredeti formájában bármilyen pusztító is volt a hatása, de lényegileg mégiscsak korlátozott volt, mert hiszen az egy bombában alkalmazott hasadóanyag mennyisége kevesebb kellett, hogy legyen, mint a kritikus mennyiség kétszerese.

Ez a fejlődési folyamat nem állt meg, mert a fizika az elmúlt évek során olyan fejlődésen ment keresztül, melynek eredményeképpen megszületett az un. hidrogénbomba. Az energiafelszabadításnak másik útja ugyanis: kisebb atomsúlyú atommagokat nehezebb atomsúlyúakká egyesíti. Ezek az un. fúziós folyamatok azonban csak igen magas hőmérsékleten folynak le, amelyeknek az előállítására az emberiségnek az atombomba ismerete előtt nem volt módja. Az atombomba azonban lehetővé tette ezeknek a hőmérsékleteknek az előállítását és így a fúziós folyamatok megindítását. A hidrogénbomba révén felszabadítható energiamennyiségnek tehát

nincsenek olyan korlátai, mint az atombombánál láttuk. Az atom-bomba csak a fúziós folyamatot indítja meg, a bomba töltését elvi-leg bármilyen méretűre lehet választani. Nincsenek pontos adatok ma még arról, hogy a vezető nagyhatalmak milyen méretű és hatású hidrogénbombákkal vagy esetleg ezeknek még fejlettebb váll-fajaival rendelkeznek. Két-háromévvvel ezelőtt még; az akkor már rendelkezésre álló bombatípusok hatását az 1 millió tonna trinitrotoluol hatásával hasonlították össze, ami azt jelentené, hogy egyetlen hidrogénbomba pusztító hatása kb. egyenértékű 100.000 db 10 tonnás mult világháborús robbanóbombáéval. Ez az összehasonlítás ilyen formában természetesen nem egészen helytálló, mert a hidrogénbomba energiája egyetlen ponton szabadul fel, de pusztító hatását a légnyomás révén kb. 15—20 km-es körzetre lehet becsülni. Az előálló nagy hőmérséklet következtében égési sérülések a robbanás helyétől 35—40 km távolságban is várhatók. Ezek szerint egyetlen hidrogénbomba elegendő egy budapesti méretű nagyváros teljes elpusztítására. Ha itt tekintetbe vesszük még a repülés fejlődéséről mondott adatokat, valamint azt a közismert tényt, hogy a rakétatechnika fejlődése révén óriási távolságok hidalhatók át igen nagy sebességgel haladó és a stratosféra magasságában mozgó rakétákkal, akkor nyilvánvaló, hogy az emberiség olyan pusztító eszközök birtokába jutott, amelyek egy háború esetén megsemmisüléssel fenyegethetik az egész civilizációt.

Ahogy a kémiai energiák korszakában minden állam magának tartotta fenn azt a jogot, hogy nehézfegyverzettel csak a hadsereg rendelkezhet, úgy egészen nyilvánvaló, hogy korunkban az emberiségnek arra kell törekednie, hogy az atomenergiának háborús célokra való felhasználását az egész emberiség ellenőrzése alá helyezzék. A mai haditechnika már nem ismer távolságokat olyan értelemben, mint az még az első vagy akár a második világháborúban is fennállott. Egy netán elkövetkezendő háborúban a távolság már nem fogja képezni a nagyvárosok elpusztításának akadályát. De érdekeltté válnak a háborús veszély leküzdésében még azok az államok is, amelyeknek módjuk van semlegességi politikát folytatni. A harci területek felett a légkör olyan mértékig fertőződik meg rádióaktív hatásokkal, ami a hacri területtől messze fekvő területek lakosságát is súlyosan veszélyeztetheti. Ha volt valaha az emberiségnek egyetemes érdeke, úgy ma kétségtelenül egyetemes érdeke az atomfegyverek gyártásának beszüntetése és nemzetközi ellenőrzés alá helyezése.

Az atomenergia korszaka, hasonlóan a kémiai energiák korszakának kezdetéhez, elsőként az atomenergia háborús célokra való alkalmazását hozta meg. Korszakunk rohamos technikai fejlődése azonban rövid időn belül lehetővé tette az atomenergia békés célokra való felhasználását is. Bár ma még az atomerőművek általában nem termelik olcsóbban az áramot, mint a hőerőművek vagy mint a vízierőművek, nem kétséges azonban a technika haladását figyelembevéve az, hogy néhány éven vagy évtizeden belül létrejönnek

olyan megoldások, amelyeknek révén az atomenergia olcsóbb lesz, mint a kémiai úton előállított energia. Egy azonban mindenesetre bizonyos, hogy míg évtizedek óta a szakértők a tüzelőanyagok kifogyásától tartanak, addig az atomenergia szempontjából ilyen veszély nem áll fenn. Egy-két évtizeddel ezelőtt még az volt a közhit, hogy urán a földön csak kis mértékben áll rendelkezésre. Az atomenergia felszabadításával egyidejűleg a geológiai kutatás érdeklődése is nagyobb mértékben fordult az uránérc felé és ma már a geológusok véleménye szerint olyan mennyiségű uránérc készlet ismert a földön, amely az energiafogyasztás jelenleg ismert mértékű növekedése mellett is többszáz évre fedezni képes az emberiség energiaszükségletét.

Ezekszerint az atomenergia korának egyik jellegzetessége az, hogy energia csaknem korlátlan mértékben állhat az emberiség rendelkezésére, kérdés azonban az, hogy a békés termelés három, már említett alapja közül az emberi munka és az ipar nyersanyagellátása hogyan fog alakulni.

Az a félelem, amely a XX. század elején még fennállt, hogy a szén- és olajkészletek, valamit a föld érckészletei kimerülőben vannak, egyáltalában nem bizonyult helytállónak. A világ ma ismert szénkészletei 8—10 billió tonnát tesznek ki; ma az évi széntermelés 1600 millió tonna körül van. Ez azt jelenti, hogy ha a geológiai kutatás újabb szénkészleteket nem is tárna fel, akkor is a világ szénkészlete többszáz évre elegendő. Ha azonban figyelembe vesszük azt, hogy az atomművek fejlődésével és várható gyors elterjedésével a szén és a kőszén egyre kevésbé kell igénybevenni mint fűtő- vagy mint motorhajtó anyagot, akkor világos, hogy az emberiségnek rendelkezésre fog állni egy hatalmas nyersanyagforrás, amely a műanyagok, gyógyszerek és egyéb iparcikkek gyártásának szinte kimeríthetetlen bázisa lehet.

Hasonló a helyzet a világ érckészletével is. Hosszú évtizedek óta a geológiai kutatás kb. az évi érctermeléssel arányos újabb és újabb érckészleteket tár fel. Az atomenergia által nyújtott lehetőségek azonban még jobban kiszélesítik az emberiség alapanyagbázisát. Mint ahogy az ókorban és a középkorban a fejletlen technológia miatt csak a fémbe legdúsabb érceket tudták feldolgozni, úgy a kémiai energiák korában az ércek feldolgozhatóságának határát igen nagy részben az energia költsége szabta meg. Ha az atomenergia révén az energiaköltség csökkenni fog — mint ahogy az a jövőben várható —, az egyben lehetővé teszi olyan új eljárások kifejlesztését, amelyeknek a segítségével még a kisebb fémtartalmú érceket is fel lehet majd dolgozni.

Mint az itt bemutatott két példa is szemlélteti, az energiakérdés megoldása egyben az anyagkérdés megoldását is jelenti. Az atomenergia korszakában tehát az anyag és az energiaellátás szempontjából egyelőre nem látszanak korlátok.

Marad a harmadik probléma: hogyan fog alakulni az emberi munka? Az utóbbi 20 év fejlődése az elektronika révén ezen a pon-

ton is új fordulatot hozott. Régebben is készültek olyan gépek, amelyek az emberi munkát már gyakorlatilag teljesen kiküszöbölték és egy-egy gépalkatrészt vagy iparcikket teljesen önműködően, automatikusan tudtak előállítani. A bonyolult gyártási folyamatok automatizálása azonban a régebbi technikával túlságosan költséges volt és így napjainkig bezárólag még megmaradt az emberi munka közvetlen szerepe a termelésben, de olyan formában, hogy a nehéz testi munka a fejlett üzemekben ma már jóformán ismeretlen fogalom és az ember ma csupán a gép kezelője és irányítója. Ez az irányító munka is azonban nagy figyelmet, koncentrációt és kézügyességet igényel még a mai termelési viszonyok között is. Az elektronikus számológépek, melyek az utóbbi években kezdtek közismertté válni, a jövőben nyilvánvalóan alapjai lesznek egyes munkafolyamatok teljes automatizálásának. Széles körben ismertek ma már a népszerű leírások révén is, hogy mi mindenre képes egy ilyen ún. elektronikus számológép nemcsak a szó szoros értelmében vett számítások terén, hanem sok más egyéb területen is. Az elektronikus érzékelő és vezérlő berendezések révén elérhető az, hogy egy számológép a számára megadott programot automatikusan végrehajtja, függetlenül attól, hogy ez a program mit tartalmaz.

Neumann János, a világhírű magyar matematikus vetette fel néhány évvel ezelőtt azt az érdekes problémát, hogy létrehozható-e olyan automata, amely önmagánál bonyolultabb gépet képes létesíteni. Ez alatt az értendő, hogy ma egy automata szerszámgép elő tud állítani egy csavart, vagy egy bonyolultabb gépsor egy motorblokkot, tehát olyan alkatrészeket, amelyek kevésbé bonyolultak, mint az őket előállító automatikus gépsor. Neumann számításai szerint az elektronikus számológépek fejlődésével elképzelhető és matematikailag igazolható olyan automata létrehozása, amelyik önmagánál bonyolultabb gépeket is elő tud állítani. Ezek szerint a jövőben, talán ma még meg nem határozható időpontban nem látszik kizártnak olyan automatikus gépek gyártása, amelyek önmaguknál komplikáltabb gépeket is létre tudnak hozni és így az ember idővel csak a gépek tervezőjévé és a gépek programját megszabó hatalommá válhat.

Korunkat, az atomenergia korát tehát a technikai fejlődés két válaszút elé állította: olyan fegyvereket használjunk-e, amelyek milliós lakosú városokat képesek elpusztítani, vagy pedig használjuk ki az emberiség rendelkezésére álló óriási anyag- és energiakincseket, valamint az automatizálás révén elérhető mérhetetlen ipari előnyöket, tudva azt, hogy ez a három tényező együttesen a népjólét emelésének olyan eszközévé válhat, amelyről az emberiség néhány évtizeddel ezelőtt még csak nem is álmodhatott.

Azok a korlátlan lehetőségek, amik ma a békés termelés előtt állnak és amelyek révén a jövőben az ember egyre jobban mentesül a fizikai munka alól, egyre több ipari termék szolgálja majd az élet kényelmét, egyben azonban fokozott kötelezettséget rónak az emberiségre. Az egyre bonyolultabb gépek tervezése és üzemben-

tartása egyre nagyobb műveltségű embereket kíván és így a szellemi munka minden munkafolyamatnál egyre jobban előtérbe kell hogy lépjen a fizikai munkával szemben. Szükségszerű folyamat tehát az, hogy a szellemi és a fizikai munka közötti különbség az atomenergia korszakában egyre jobban csökkenjen, sőt idővel teljesen megszűnjön. Ez a jövő az emberiségre beláthatatlan kötelezettségeket ró az általános műveltség és ezen belül a természettudományos műveltség terjesztése terén. Az iskolák tömegét kell az emberiségnek építenie ahhoz, hogy ezt az előre látható technikai fejlődést az emberiség követni tudja. Szükségszerű következménye lesz tehát a technikai fejlődésnek a széleskörű műveltségnek a jelenleginél sokkal nagyobb kiterjedése is. A tudomány területén a feladatok egyre nagyobbak lesznek, egyre több szellemi és materiális erőt igényel egy-egy újabb nagy feladat megoldása. Ha az emberiség a megkezdett úton tovább akar haladni és a már eddig elért hatalmas eredményeket és a még jövőben elérhető eredményeket ki akarja használni, úgy egyre nagyobb jelentőségű kell hogy legyen a tudományos együttműködés nemzetközi téren.

A békés nemzetközi együttműködés tehát két okból is parancsoló szükségszerűség. Az emberiségnek együttesen kell fellépnie a tömegpusztító fegyverek betiltása és nemzetközi ellenőrzés alá való helyezése érdekében és ugyanúgy együtt kell működnie azon, hogy a tudomány fejlődését is nemzetközi együttműködés révén hasznosítsa az emberiség javára. Felmerülhet valakiben az a gondolat, hogy talán valamelyik nagy nemzet önállóan is olyan tudományos és technikai eredményt ér el, amely számára biztosítja a teljes védekezést háborúban és biztosítja a maximális jólétet a békében. A tudomány története azonban azt bizonyítja, hogy az egyes tudományos eredmények megszületése történelmi szükségszerűség és a nagy felfedezések egymástól távoleső helyeken nagyon kis időbeli eltérésekkel megszületnek. Nem képzelhető el tehát a tudomány és az ipar mai fejlettsége mellett olyan fölény, amely a háború pusztításaitól a hadviselő felek valamelyikét megóvná. Az emberiség két út között választhat csupán: a háború vagy a béke útja között. Mind a kettőnek a lehetőségei jóformán korlátlanok. A mai technika mellett korlátlan a háborús pusztítás lehetősége, de ugyanúgy szinte korlátlan a békés fejlődés lehetősége is. A békés fejlődés az ember számára nemcsak a kényelmesebb életet, a civilizáltabb életformát jelenti, de jelenti egyben azt is, hogy az emberiség kulturális és szellemi élete soha nem látott magasságokba emelkedhet. A háború és béke közti választás esetén ezeket a lehetőségeket kell fontolóra venni, a tárgyilagos mérlegelés alapján csak a béke mellett lehet állástfoglalni abban a tudatban, hogy a békés termelés és ennek szükségszerű következményeképp a tudás és a műveltség egyre inkább előtérbe jutó szerepe minden problémát megoldhat, míg a háború semmit meg nem old, csupán pusztítást hagy maga mögött.

SZABÓ LŐRINC SÍRJÁRA

1.

*Most elhallgatok — szólt s letette töltő-
tollát a költő és elhallgatott,
s lénye ma már tízezer emberöltő
távolánál is távolabb ragyog.*

*Nem bűvöli tört testét soha több nő,
s homloka mögött, hol a fény lakott,
már csak a homály gyűrűzik s a kód nő,
míg szét nem zúzzák a téli fagyok.*

*Hol bolyonghat? milyen galaktikák
csillagörvényes tengerein át,
hol porrá omlik minden elvesző kincs?*

*Ha megérzed talán az Árnny kezét,
amint kinyúlik tévován feléd,
ragadd meg s el ne engedd soha, Lőrinc!*

2.

*Valahányszor eztán a Pasarét
tücsökszava fölhallik majd a dombra,
s kis cigányaid muzsikája kék
nyárestéink csöndjét telezsibongja;*

*ha álomba szenderül a vidék,
lámpái sok-sok csillagát kioltja,
s nem világít már, csak a jegenyék
fölött a hold nagy, sárga lampionja:*

*rád gondolok majd, Lőrinc, arra, hogy
valahonnét tán te is láthatod
ezt a virágos, holdsütötte kertet;*

*s azon tűnődsz tán, miféle zene
száll feléd: földi tücskök éneke,
vagy amit a csillagok ciripelnek?*

3.

*Mikor már-már eljutottál oda,
hogy „csak derűs órát végy tudomásul“,
miért kellett, Lőrinc, hogy mostoha
szerveid cserben hagyjanak galádul?*

Mert éppen elég, ha egy ostoba
ideg vagy izom aljasul elárul:
bárhogy sugárzott pompás homloka,
az ember mint elejtett kő aláhull.

Te is, egész égbolttal tündökölve
fejest zuhantál egy hitvány gödörbe,
hol nincs többé se szín, se hang, se fény.

De ugye mégis röpít a remény
arrafelé, hol majd a Kapu tárul,
s „csak derűs órát veszel tudomásul“ ?

4.

Tudták, hogy többé nincs remény. De te
még akartál valamit a világtól.
Tompán rebtent a haldokló szeme:
„Olvassatok nekem az Iliászból“.

S feléd csapott a végtelen zene
a roppant hexaméter-áradásból.
Tenger vitt, a hellének tengere,
míg olvastak neked az Iliászból.

S már csak ez volt: oly sodró áradat,
hogy néha a szived is elakadt;
de ajkad egyre azt suttogta: „Még, még“ ...

Mind sűrűbb lett a hádeszi sötétség,
míg olvastak. El-elcsuklott a hang.
Vezette a Vak a Világtalant.

5.

Ez a mozdulatod is bennem él
örökre már: ahogy vonatra szálltál
Szárszón, kihajtott galléros fehér
ingben, nagy kamasz ... Fényes ég, vidám nyár,

zöld fák ... A vonat indult már, de mély
zaján át, ahogy kihajolva álltál
a lépcsőn, fátylas hangod még elér:
„Itt — és melledre mutatsz — egyre fáj már“ ...

Aztán az utolsó találkozás ...
„Hogy vagy?“ — „Sokizületi gyulladás“ —
mondod, s mint egy tanító a gyerekeknek,

aprólékosan magyarázni kezded,
miféle kín ez és mekkora láz ...
Hogy fáj, hogy akkor nem öleltelek meg !

6.

Nézem bronzzá fagyott Beatricédet,
halott képmását annak, aki volt,
s azon tűnődöm, Lőrinc, hogy mivé lett,
kiben szerelmed kalibáni, zord

szenvedéllyel ostromolta az élet
értelmét, a valódi és koholt
gyönyör titkát, s kiben huszonhat évéd
hirtelen hűtlen semmivé foszolt.

Nézem arcát. S egyszerre mintha hullám
zúdulna felém: tengerlőn borul rám,
Lőrinc, hatalmas, izzó éjszakád,

melyben a Szépség eonjain át
csak ti keringtek tündöklőn, sötéten,
vak csillaggár a Nihil tűz egében.

7.

Szólnék hozzád, de nem hallod szavam már.
Kezefognék, de eldugod kezed.
Megtáltál. — s olyan fájó e tudat, bár
igazán soha nem ismertelek.

Most, hogy művedet az Idő, s a barbár
enyészet vette át a testedet,
s nemlétedben nagyobb lettél magadnál:
most tudom csak, mit mondanék neked.

Tudom, már késő. Mégis, a halál vad
szakadékán át kiáltom utánad
azt az egyetlenegy szót legalább.

Ki életedben a kín annyi bugyrán
vándoroltál át, Lőrinc: ó ha tudnám,
hogyan segíthetlek vele odaát!

Rónay György

SERÉDI BÍBOROS MINT JOGTUDÓS

Ebben az évben ünnepeljük az Egyházi Törvénykönyv hatálybalépésének 40. évfordulóját. Ha meggondoljuk, hogy IX. Gergely óta (1234. szept. 5. *Rex pacificus* bulla) 700, V. Kelemen pápa óta pedig (1317. okt. 25. *Quoniam nulla iuris* bulla) 600 éve nem jelent meg egyházi törvénykönyv, akkor alig tudjuk eléggé felbecsülni ennek értékét és jelentőségét.

A nagy mű megindítását a Gondviselés Szent X. Piusnak tartotta fenn. A szent pápának nagy egyházmegújító munkájához nemcsak a római Curia reformjára, hanem az egyházi fegyelem megszilárdítására is nagy szüksége volt. De nincsen fegyelem szilárd és biztos jogrend nélkül. Elengedhetetlennek mutatkozott tehát a több évszázados hatalmas jogi anyagból józan kritikával, de újítástól nem félt lelkiülettel egy rövid, áttekinthető, rendszeres Törvénykönyvet szerkeszteni. Elhatározását 1904. március 19-én *Arduum sane munus* kezdetű motu proprio-ja adta a világ tudomására. Több kanonista, nem kisebb például, mint Scherer, a bécsi egyetem híres kánonjogásza, szkeptikusan nyilatkozott a kodifikáció lehetőségéről. A nagy mű mégis megindult. A pápa e célból külön bíborosi bizottságot szervezett, melynek titkárává Gasparri Péter cesareai érseket, a későbbi bíboros államtitkárt nevezte ki. Kiváló jogász-elméje és szervező ereje predestinálta őt e feladatra. Ő volt mindvégig a kodifikáció lelke és motorja.

A törvénykönyv szerkesztő, ún. konzultori testületének egyetlen magyar tagja volt csupán, aki azonban messze kiemelkedett a többi konzultor közül s neve közismertté vált az egész tudományos világban: Serédi Jusztinián.

Serédi első római tartózkodása (1908–17)

A kodifikáció minden szála Gasparri bíboros kezébe futott össze. Mellette a közvetlen konzultori teendőket Pierre Bastien belga bencés jogász professzor látta el. Neki lett volna a feladata, hogy az új kánonokat a megfelelő jogtörténeti háttérrel, nevezetesen a jogforrásokkal lássa el. Az eleven belga bencést, aki egyébként kiváló tudós és diplomata volt, a Szentszék több kényes ügygel bízta meg. Nem volt túlságosan inyére a kifelé nem mutató, idegörlő munka. Észrevette ezt Gasparri is, mivel a munka nem haladt úgy előre, mint kellett volna. Ezért tapintatosan iparkodott megválni tőle. Arra kérte, hogy egy fiatal, munkabíró bencés szerzetest ajánljon neki, aki a nehéz munkában állandóan segítené, mellette dolgozhatna. Bastien fiatal rendtársát és növendékét, az éppen újmisési magyar Serédi Jusztiniánt ajánlotta erre a tisztre, aki ekkor már a főbb világnyelveket is elsajátította (olasz, német, angol, francia, spanyol).

Mi volt tulajdonképpen Serédi szerepe? A régi jog mérhetően tengeréből, a csaknem kétezeréves anyagból kellett az új egyházi törvénykönyvet megalkotni. Az Egyház hagyománytisztelő álláspontjából következőleg minden rendelkezésnél pontosan feltüntette a régi, ősi jogforrásokat is, melyeket az új kánonok szerkesztésénél felhasználott. És pontosan ez volt Serédi szinte emberfeletti munkája. Minden újszülött kánonhoz ki kellett keresni a több évszázados anyagból azokat a helyeket, melyekből az új jogszabály kiszakadt, vagy amelyek a törvény értelmezésénél szerepet játszottak. Minthogy kezdetben a kánonok szövege állandóan fluktuált, s folytonos változtatásokon ment keresztül, minden új kánon felvétele, vagy a régi törlése, vagy a már elfogadott módosítása az újabb források kikeresését, vagy törlését, illetve módosítását tette szükségessé. Nyugodtan elmondhatjuk, hogy a konzultori testületben senki sem akadt, aki annyira belelátott volna a kodifikáció teljes munkájába és úgy ismerte volna annak minden csínját-binját, mint éppen Serédi. Minden kánon óhozzá került Gasparritól átnézés és megfelelő jogforrás csatolása végett. Gasparri állandóan kapcsolatban állott Serédivel, amint ezt az utóbbi hagyatékából ránkmaradt néhány Gasparri-levélből is kiviláglik.

E hatalmas munka a világháború szörnyűségei miatt csaknem megszakadt. Észrevette ezt Gasparri kardinális is. Mielőtt az olaszok a központi hatalmaknak 1915-ben megüzenték volna a háborút, Gasparri XV. Benedek pápa parancsára megjelent az Aventinón a bencés monostorban és közölte Serédivel, hogy azonnal csomagoljon, de úgy, hogy huzamosabb ideig lesz távol lakásától. Gasparri legbensőbb munkatársát, aki ekkor mindössze 31 éves volt, saját koscsiján vitte be a Vatikánba, hogy ott a megkezdett kodifikáló munkán tovább dolgozhasson, ellenkező esetben ugyanis attól kellett tartani, hogy az olaszok a magyar Serédit, mint ellenséges állam polgárát internálják s így pótolhatatlan munkatársát elveszítené. Ettől kezdve Serédi kerekén 3 évig, egészen a Codex kihirdetéséig a Vatikánban lakott Gasparri bíboros államtitkár személyes vendégként. E három év alatt nem történt egy lépés sem a nagy műben, amit Gasparri Serédivel napról napra, sokszor az éjszakába nyúló hosszú tárgyalásokon meg ne vitatott volna. Ugyancsak naponkint találkozik a pápával, XV. Benedekkel, aki nagy megértéssel viseltetett a fiatal bencés tudós vatikáni fogságával kapcsolatban.

Hogy a vatikáni tartózkodás alatt minden tervezet Serédi kezén ment keresztül, azt ékesen bizonyítja a Codex Iuris Canonici „Schema” nyomtatott példánya, melyet Serédi iratai közt találtam Pannonhalmán. Ebben a kánonok száma 2438. Sok benne a törlés, javítás, különösen a perjogi részben. Serédi kék ceruzával az összes kánonokat a javítás kapcsán átszámozta, s így született meg a végleges 2414 kánon.

A források összegyűjtését, illetve a munka befejezését Gasparri állandóan sürgette és azt akarta, hogy Serédi vegyen maga mellé segítséget. Ő azonban ettől elállt, egyrészt azért, mert ad-

dig, míg mást a módszerbe bevezet, maga megcsinálja, másrészt nem tudja megbízni igazán senkiben sem. Így hát e munkát kezdettől fogva maga végezte és fejezte is be.

Ennek óriási aránya a források pusztá felsorolásából is kitűnik. Az egyházi törvénykönyv 2414 kánonja közül összesen 854 kánon nem rendelkezik forrásokkal, vagyis teljesen új. Mégpedig az I. könyvben (általános rész) 32, a II. könyvben (szeniélyi jog) 245, a III. könyvben (dologi jog) 182, a IV. könyvben (perjog) 336 és az V. könyvben (büntető jog) 59 kánon nem hivatkozik régi jogforrásokra. A Codex többi 1560 kánonja mind régi jogforrásokra hivatkozik. A hivatkozott jogforrások száma összesen: tizezeröttszáz, mely a következőképpen oszlik meg:

A régi Corpus Iuris Canonici-ra 3304 forrás utal, az egyetemes zsinatokra 293, a római pápák rendelkezései, törvényei (konstitúciók, enciklikák, stb.) közül 704 szerepel, a Római Curia (bíborosi kongregációk, bíróságok, hivatalok) összesen 5751 forrással, a liturgikus könyvek pedig 454 forrást szolgáltattak a Codex számára.

Egy-egy jogforrás több kánon alapjául is szolgált, vagyis egy-egy jogforrásra többször is történik hivatkozás: az új Codexben az említett jogforrásokra összesen kerekén 26.000-szer. Már maga a szám is megdöbbentő. Tessék elképzelni ugyanennyi cédulát, mert minden forrásidézetet külön-külön cédulán kellett feltüntetni! Micsoda munka kellett ezek felkutatásához és összeírásához!

Csak úgy tudott megbirkózni egyedül ily hatalmas feladattal, hogy rendszeresen dolgozott, a végzett munkáról minden nap munkanaplót vezetett, pontosan feltüntette, hogy naponként hány forrást kutatott fel és jegyzett le. A hatalmas latin kéziratban egyetlen magyar nyelvű feljegyzést találtam, mely éppen az utolsó év munkamenetét és tempóját rögzíti le az utókor számára:

„1916. július 17-től 1916 november 21-ig cédulákat irtam (4 hónap), 6 nap cédulákat osztályoztam. 1916 december 1-től 1917 június 29-ig (7 hónap) a források összehasonlítása az 1916. évi Codex kiadással, 6 napig cédulák osztályozása. 1917. július 4-től 1917. augusztus 7-ig összehasonlítás a végleges szöveggel. — 1917. augusztus 9-től 1917. október 20-ig sajtó alá rendezés.“

Annyi kiváló jogász 13 évi fáradságos munkája nyomán elkészült a nagy mű. X. Pius pápa már nem érthette meg. XV. Benedek 1917 pünkösdjén (május 27) a *Providentissima Mater Ecclesia* kezdetű kéréssel hirdette ki az új modern Egyházi Törvénykönyvet, mely a következő év (1918) pünkösdjén (május 19) lépett hatályba. A törvénykönyv tényleges kihirdetése, illetve közzététele 1917 június 28-án történt, mikor az Egyház hivatalos közlönyében, az *Acta Apostolicae Sedis*ben megjelent. A jogforrásokkal ellátott, vagyis jegyzetes kiadás 1917 október végén látott napvilágot.

Az egyházi törvénykönyv teljes címe: *Codex iuris canonici praefatione, fontium annotatione et indice Analytico-Alphabetico ab Emo Petrus Card. Gasparri auctus.*

A bevezetés és forrásutalás teljesen Serédi műve, tárgymutatója pedig P. Ojetti S. J., a római híres Gergely-egyetem kánonjogász professzorának munkája, aki Serédin kívül szintén Gasparri mellett dolgozott, mint a codificatio titkára.

Amikor Serédi e századokra szóló nagy művet a háború kellős közepén, 1917-ben befejezte, mindössze 33 éves volt. A honvágy gyötörte s pápai diplomata útlevéllal hazajött szülőhazájába, hogy megpihenjen. De itthon sem pihent. A nagy tudós, aki mögött ekkor már életmű állott, szerényen beállt a névtelen bencések közé, beteg plébánosokat helyettesítgetett, majd Esztergom-Táborban katonai lelkész lett s a legsúlyosabb ragály idején is hűségesen helytállt. Főleg az olasz hadifoglyoknak volt nagy szolgálatára. A háború befejezésével a megkezdett mű ismét Rómába szólította.

Második római tartózkodása (1920–1927)

Alighogy befejeződött a második világháború, Serédi 1920-ban Rómába siet, hogy megkezdett jogi munkáját tovább folytassa. Erről a hét évi időszakról részletesen értesít ő maga leveleiben, melyeket itthoni barátaihoz, rendtársaihoz intézett. Dr. Balogh Albin OSB. Szíves engedelmével, aki állandó és meghitt levelezésben állott Serédivel, néhány levélrészletet e cikk során közlök.

A második római tartózkodás szintén a túlszűfolt munka jében telt el: legalább tíz munkakört kellett ellátnia.

1. Bencés szerzetes — a római monostorban. A közös élet és a beuroni liturgikus körúszolgálat reggel és este sok időt vesz el a tudományos munkától. Ottani lakóktól tudjuk, hogy a korai és nem kis kötelezettségnek Serédi jó szívvel iparkodott mindig eleget tenni.

2. Csakhamar a római bencés egyetemnek lesz kánonjogi professzora. E munkakör: az előadások megtartása, disszertációk felülbírlata és a szigorlatok szintén lekötötték.

3. A pápai Levéltárosképző Főiskola tanára. Hogy ez a hivatal mennyi munkát adott, maga panasolja egyik levelében.

„A pápai Levéltárosképző Főiskola sok dolgot ad az idén, mert rettentő sok adatot kell összeszednem minden előadásra. Igazán nem bannám, ha már egyszer átdolgoztam volna magam az anyagon. Előadásaim olasz nyelven folynak. Eddig kb. 100 állandó hallgató van. Mikor február 2-án ezt Öszentségének elmondtam (ugyanis nagyon érdekldött az iskola iránt), azt mondta, hogy ap. áldását adja mindazon hallgatókra, akik kitanának. En persze úry közölttem a hallgatókkal áldását, hogy hozzáíttem: Reméljük, hogy mindannyian részesülnek benne“ (Róma, 1924. II. 10.).

4. A Szentszék mellett a vatikáni magyar követség kánonjogi tanácsosa. A Monarchia megszűnése után Magyarország különálló követséget állít fel Rómában. Serédi kinevezése volt e hivatalra a legkézenfekvőbb. Hozzáértésével, jó kedélyével és kiváló jogászai képességével nagyban hozzájárult a római magyar követség hírnevének megalapozásához. Egyetlen követség volt Rómában a magyar — mint Gasparri kijelentette, — mely nem követett el jogi hibákat. Nyilván ez is Serédi érdeme. Mint követségi embernek, többek között feladata volt a Rómába érkező hivatalos magyar zarándoklatok előkészítése, az odaérkező világi és egyházi vezetők kalauzolása, estélyeken és fogadásokon való részvétel. Ez szintén sok idejét vette igénybe. Ki is fakad egyik levelében:

„Eddig igazán nem jutottam íráshoz, most is csak „in hamaritudine“ írok, mert rettenetesen el voltam és vagyok foglalva. Főapát úrral idejövét egy szabad pillanatom nem volt 17 napig. Aztán meg nyomban jött a Szmrecsányi-féle zarándoklat. Ez is 8 napot jelentett... Ha a zarándoklatokkal és előklöltségek látogatásával csak az audienciák, különféle engedélyek, stb. kieszközlése járna, még csak tűrhető volna. De a sok ostoba látogatás, még ostobább teára és ebédre meghívás, stb. stb., amelyből nem vonhatom ki magamat, nagyon kellemetlen, mert puszta idővesztés. De hát már ennek így kell lennie. Még az a megnyugtató, hogy minden zarándoklatunk nagyon jól sikerült, úgy, hogy követségünket nem hánytorgathatja senki“ (Róma, 1927. XII. 28).

5. Procurator generális. A bencés rend magyarországi Kongregációjának hivatalos római ügyvivője. Ismeretes, hogy a Szentszék

az ügyintézésnél nem szereti a közvetlen levelezést. A magyar bencés rend és annak minden egyes tagja ügyes-bajos dolgait a Szent-székkal és annak hatóságaival a Procurator generalis útján intézi. Ő fogalmazza meg a felterjesztést és személyesen viszi el az illetékes szentszéki fórumokhoz. A vonatkozó választ szintén ő küldi el postán. Vagyis így a szorosan vett írásbeliség mellett a szóbeli információ lehetősége is fennforog.

6. A magyar püspöki kar szentszéki ügyvivője (*procurator, agens*). Amit fentebb a bencés rendről mondtunk, ugyanaz áll erre az esetre is. A magyar püspökök a Szent-székkal kapcsolatos minden hivatalos beadványukat (egyházi és világi személyek pápai kitüntetése, a házassági és egyéb szentségek körébe vonatkozó felmentések, különleges fakultások és felhatalmazások megszerzése, a püspökök minden egyéb személyes ügyeinek intézése, a püspöki hivatalok részére könyvek, folyóiratok beszerzése, stb.) mind az ügyvivő útján történik, aki évenként minden püspöknek az agencia kiadásairól elszámolni tartozik. — A püspökök örültek, hogy a Szent-széknél *grata persona* és egyébként jogilag képzett és kiváló férfiú lehetett ügyvivőjük.

7. Általános és ingyenes római kalauz. Ha egy magyar ember Rómában megfordult, legyen az egyházi, vagy világi személy, természetesen vette, hogy Serédihez menjen a legválogatottabb problémáival (lakásügy, pápai kihallgatás, Róma nevezetességeinek ismerete, emléktárgyak beszerzése, stb. stb.). Serédi mindenkinek oly készséggel állt szolgálatára, mintha egyéb dolga sem lett volna. De mennyi drága időt rabolt ez el egyéb fontosabb munkájából!

8. A Világegyház jogi levelezője. Az Egyház legkülönbözőbb részeiből, az Újvilágból és Óvilágból egyaránt bíborosok, érsekek, püspökök, szerzetes előljárók a legnehezebb jogi problémákkal keresik fel. Jogi levelezése kitenne egy vasok kötetet. Minden jogi problémára kimerítő, alapos és határozott választ adott: hivatkozva a jogforrásokra és kánonokra.

9. A római Curia jogtanácsosa. A törvényelőkészítés munkája az Egyházban az egyes bíborosi Kongregációkra tartozik, melyek a súlyos munkában szakértőket vesznek igénybe. Az egyes kongregációk mellett működő teológus és kánonjogász szerzeteseket és világi papokat kuriai szaknyelven *consultoroknak* nevezik. Ezeket a pápa személyesen nevezi ki.

XV. Benedek pápa 1917. szeptember 15-én *Cum iuris canonici* kezdetű motu proprio-jával az Egyházi Törvénykönyv hiteles magyarozatára külön bíborosokból álló szakbizottságot állított fel, mely a vitás kérdések eldöntésénél szintén konzultorok véleményét hallgatja meg. Serédit már a huszas évek elején a Codex-magyarozó bizottság tagjai között látjuk. Számos nehéz, vitás kérdésben adott szakvéleményt, melyet a bíborosi bizottság mindannyiszor elfogadott. Alig volt ugyanis a kánonjogászok közt olyan, aki a Codex szellemét és betűjét nála jobban ismerte volna, hiszen minden egyes kánont már megszületésénél látott.

A pápa 1925-ben a világi papok és hívek fegyelmi kérdéseivel foglalkozó ún. Zsinati Szent Kongregáció consultorává nevezte ki Serédit. Első magyar ember, aki ilyen kitüntetést kapott. Ez a Kongregáció halmozta el a legtöbb és legnehezebb munkával. Mint-hogy a Kongregáció két konzultor véleményét hallgatja meg, ellenfele legtöbbször a római Gergely egyetem kiváló jezsuita jogásza, Felix Capello volt.

10. Jogforráskiadó. — Az Egyházi Törvénykönyv jogforrásokkal ellátott, vagyis jegyzetes kiadása 1917 októberében jelent meg. Teljesen Serédi munkája. A kiadás utalás formájában a lábjegyzetben összesen 10.500 forrást jelez, amelyekre huszonhatezerszer hivatkozik. A kodifikáló bizottság Serédi javaslatára elhatározta, hogy a nehezebben hozzáférhető jogforrások szövegét egészében, vagy részben gyűjteményes kiadásban közzéteszi. Ez a kemény feladat természetesen csak Serédire várhatott. Most már a jogforrások, vagyis régi törvények szövegét kellett kikeresni a levéltárakból, különböző zsinati gyűjteményekből, pápai bulláriumokból, a római kuria közigazgatási, igazságszolgáltatási szerveinek döntvényeiből. A régi jognak sokszáz, részben megközelíthetetlen kötetekben porladó beláthatatlan anyagából kellett modern gyűjteményt összeállítani, melynek címe: *Codicis Iuris Canonici Fontes*, — magyarul: A kánonjogi törvénykönyv forrásai.

A forráskiadások kéziratái a pannonhalmi levéltárban vannak. Megdöbbentő, hogy ezeket Serédi mind szinte kizárólag kézírással írta le, egyedül, megszokott kalligrafikus írásával. Mennyi fizikai idő és kimondhatatlan türelem kellett 6464 régi törvény lemásolásához! Ime egy levél-részlet erről:

„Az V. kötet anyagához a levéltári munkát ma egy hete, hála Isten, befejeztem. Teljes öt hónapon keresztül, az ünnepek kivételével, minden nap a levéltárban dolgoztam. Októberben napi 8—9 órát töltöttem ott. Most már szobámban folytathatom a munkát, melyből 730 oldal együtt van. Még kb. 400 oldal hiányzik. Ha ez is meglesz, akkor aztán nekiesünk a nyomtatásnak.“ (Róma, 1927. febr. 25.)

Római tartózkodása idején a források közül mindössze az I.—IV. kötet jelenhetett meg nyomtatásban.

(Folytatjuk)

Az ajtón, amely az egyik hálósobába vezetett, ahol Lax és Sy Freedgood éltek kaotikus viszonyok között, nagy szürke kép, egy litográfia volt felerősítve. Tágranyitott szemű, ijesztő arckifejezésű férfit ábrázolt, egy hindut fehér ruhában, törökülésben. Megkérdeztem, ki ez, de nem tudtam, hogy a választ, amit kaptam, gúnyosnak vagy tiszteletteljesnek szánták-e? Lax egy késről beszélt, amelyet valaki a kép felé dobott, de az hirtelen visszafordult és kishíjján lemetszette a jelenlévők fejét. Másszóval értésemre adta, hogy a képben van valami tiszteletreméltó: innen a tisztelet és a gúny, amelyet barátaim mutattak irányában. A kétféle magatartásnak ez a vegyülete azt is megmutatta, milyen színvonalon álltak természetfelettire, illetve arra vonatkozó ismereteik, amit ők természetfelettinek tartottak. Annak, hogy a kép hogyan került az ajtóra, ugyancsak furcsa története van.

A kép egy indiai messiást, egy Jagad-Bondhu nevű megváltót ábrázolt, aki abban az időben küldetett Indiába. A világbékét és a testvériséget kellett hirdetnie. Nem sokkal azelőtt halt meg és nagyszámú követőtáborot hagyott maga után. Aféle szent és rendalapító szerepét játszotta, noha valójában még egy szentnél is többre becsülték; az indiaiak a megtestesülés sokféleségében hisznek és ennek megfelelően ő az istenség legújabb megtestesülése volt.

1932-ben hivatalos külsejű, nagyméretű levelet küldtek az új „rend” egyik kolostorának Kalkutta közelében. A levél a csikágói világkiállítástól jött, amelyet a rákövetkező évre terveztek. Elképzelhetetlen, hogyan találtak rá erre a kolostorra. A levél a „Vallások Világkongresszusát” jelentette be. Mindezt emlékezetből írom; de a történet lényege, hogy a szóbanforgó kolostor apátját felhívták: küldje el képviselőjét a kongresszusra.

A kolostort valahogy így képzelem el: A neve Sri Angan, ami azt jelenti: „játszótér”. Kerítés veszi körül, amelyen belül bizonyos számú kunyhó, nyugati fogalmak szerint „cella” áll. A szerzetesek nyugodt, egyszerű emberek. Mi úgy mondanók, hogy liturgikus életet folytatnak, szoros kapcsolatban az évszakok körforgásával és a természettel. Úgy látszik, hogy kultuszuk leglényegesebb sajátága a mélységes, harmonikus egyesülés az egész élő léttel Isten dicséretére. Maga a dicséret énekekből áll, amelyeket dobbal és primitív hangszerekkel, furulyákkal és sípokkal kísérnek. Kultikus táncokat is gyakran mutatnak be. Emellett nagyon fontosnak tartják a belső, szemlélődő imádságot. Halk énekkel, amely az Isten utáni belső vágyódást fejezi ki, imádságos hangulatba ringatják magukat, és azután így maradnak békésen elmerülve az Abszolútumban.

Egyebekben életük rendkívül primitív és igénytelen. Mindenestre nem annyira, hogy szigorúnak mondhatnók. Nem hiszem, hogy szigorú vezeklési gyakorlatokat vagy önsanyargatásokat irtak

* Részlet a szerzőnek „A héliúpcsőjű hegy” című önéletrajzi regényéből.

volna elő számukra. Az egész Indiában általános nyomorúság még így is olyan életkörülményeket szab meg részükre, amelyeket bizonyára csak kevés nyugati szerzetes tudna elviselni. Ruházatuk turbánból, test köré csavart lepedőből és felső ruhából áll. Cipőt nem hordanak. Talán a felső ruha is csak útra szolgál. Táplálékuk valamicske rizs, egy kevés főzelék, pár szem gyümölcs.

Főtevékenységük az ima, az Isten dicsérete. Mélységesen átéli az imádság erejét és hatását, amely az Isten jóságába vetett erőteljes bizalmon alapul. Egész vallásosságuk gyerekes, egyszerű, ha úgy akarjuk primitív, a természettel összeforrott, optimista, boldog. Ha talán nem is megy túl a természetes vallásos tevékenység teljes kibontakozásán, kapcsolódva az egyéb természetes erényekkel (beleértve az erőteljes természetes szeretetet), mégis ezeknek a pogány szerzeteseknek élete, a természetes rend keretein belül, annyira tiszta, annyira megszentelt és békés, hogy megszegyenítheti korunk néhány keresztényi szerzetését, noha ez utóbbiaknak minden kegyelmi eszköz rendelkezésükre áll.

Mint nehéz kő zuhant ebbe a légkörbe a csikágói levél. Az apát megörült neki. Ő semmit sem tudott a csikágói világkiállításról. Nem tudta, hogy minden ilyen dolognál csak a pénz a fontos. A „vallások világtalálkozója” az ő számára többet jelentett, mint néhány nyugtalan, noha esetleg őszinte ember hóbortos elképzelését. Nyilván az első lépést látta benne azon az úton, amely a szeretett messiás, Jagad-Bondhu reménységeinek, a világbékének és az általános testvériségnek megvalósításához vezet. Talán most az összes vallások egyetlen hatalmas világ-vallásban egyesülnek majd, és minden ember testvér módján dicséri Istent, ahelyett, hogy agyonütné egymást.

Az apát mindenestre elküldte egyik szerzetesét Csikágóba, a „vallások világtalálkozójára”.

Hatalmas megbízatás volt ez. Hatalmasabb, mintha mondjuk egy újonnan felszentelt kapucinust az indiai missziókba küldenék. Ez esetben ugyanis egy kiképzett misszionárius foglalja el a számára előkészített helyet. Itt viszont egy a dzsungel szélén született kis emberke távozott egy szemlélődő kolostorból nem csak a világba, hanem egy olyan kultúra kellős közepébe, amelynek erőszakosságát és anyagiasságát aligha mérhette fel, és amelytől egész lényének vissza kellett borzadnia. Az útra pedig pénzt sem kapott. Nem azért, mintha ez tilos lenne számukra, hanem egész egyszerűen azért, mert a szerzeteseknek nem volt pénzüik. Annyit ugyan összehozott az apát, amennyivel valamivel tovább, mint a félútig, a menetjegyet meg lehetett váltani. Ezen túl azonban az égnei kellett gondoskodnia róla.

Amikor a szegény kis szerzetessel, aki pénz nélkül jött Amerikába, első ízben találkoztam, már öt éve az országban élt és a csikágói egyetemen megszerezte a filozófiai doktorátust. Ezért úgy hívták: Dr. Bramachari, noha „bramachari” feltehetően csak egyszerű indiai gyűjtőelnevezés a szerzetesre, legjobban „kis testvérnek” fordíthatnám.

Megfoghatatlan maradt számomra, hogyan sikerült neki azon a bürokrácián áthatolni, amely a pénztelen utast Amerikától elválasztja. Nyilván rövid kihallgatás után minden tisztviselőt lefegyverzett az egyszerűségével, és valami módon tovább segítették. Elég az hozzá, hogy szerencsésen megérkezett Amerikába.

Az egyetlen nehézség most már csak az volt, hogy mire Csikágóba ért, vége volt a „vallások világkongresszusának”.

Egyetlen pillantás azonban a már lebontott kiállítási épületekre mindent elmondott neki, amit erről a kongresszusról tudnia kellett. Miután pedig már itt volt, a többi könnyen ment. Az emberek látták, amint ott áll valamelyik pályaudvaron és várja, hogy a Gondviselés továbbsegítse. A turbán és a fehér öltözék, amelyet télen részben egy barna kabát rejtett, a teniszcipő, amelyet hordott, felhívták rá a figyelmet. Gyakran tartott előadásokat vallási és szociális klubokban és nem egyszer protestáns templomok színpadjáról beszélt. Így kereste meg a mindennapira valót. Meg is hívták őt vendégségbe mindazok, akikkel találkozott. A továbbutazáshoz szükségeseket úgy teremtette elő, hogy az elutazása előtti estén szerényen ott hagyta a nappaliban üres zacskóját.

A zacskó nyitott szája érthető világossággal szólt vendéglátójának szívéhez: „Amint látják, üres vagyok”, vagy „Látják, csak tizenöt centem maradt.” Reggelre rendszerint ismét tele volt.

De hogyan került össze Sy Freedgooddal? – Seymour felesége Csikágóban tanult. Ott találkozott Bramacharival; így ismerkedett meg vele Seymour is. Bramachari azután egy-kétszer kiment Long Beachbe, kirándult Seymour vitorlásán és irt egy verset, amelyet Seymournak és Helénnek ajándékozott. Seymourekznál nagyon boldog volt, mert itt nem kellett ostoba kérdésekre válaszolnia. A legtöbben ugyanis, akik felkarolták, zavaros agyúak, félőrültek, vagy teázófusok voltak, akik úgy hitték, elsősorban tarthatnak rá igényt. Bármilyen szeretetreméltó és türelmes volt is, kifárasztották őt hóbortjaikkal. Long Beach-ben ezzel szemben békében hagyták, ámbrá Seymour pátriárka korú nagyanyját nem volt könnyű meggyőzni arról, hogy nem halálos ellensége a zsidó népek. Az öregasszony az egyik szomszéd szobában kis kultikus mécsket gyujtott a betolakodó ellen.

A tanév végén, 1938 júniusában, mikor Lax és Seymour már előkészítették a szoba közepén a nagy ládát és elkezdtek bele könyveket pakolni, meghallottuk, hogy Bramachari ismét New Yorkban van.

Seymourral mentem le a Grand Central pályaudvarra, hogy találkozzunk vele. Közben minden erőmmel igyekeztem izgatottságomat visszafojtani. Seymour ugyanis a legelképesztőbb hazugságokkal tömte tele fejemet Bramachari különös képességeiről; hogy lebegni tud a levegőben és járni a vízen. Jó időbe tellett, míg a tömegben megtaláltuk, pedig azt hinné az ember, egy turbános hindu, fehér ruhában és teniszcipőben eléggé feltűnik. De senki sem tudott róla.

Tíz-tizenöt perce nézelődtünk már, mikor egy macska osont végig óvatosan az emberek között. Elhaladva előttünk, ránk bámult, azután eltűnt.

— Ez ő volt — mondta Seymour. — Macskává változott. Nem akart feltűnni. Most már tudja, hogy itt vagyunk.

Hirtelen, miközben Seymour egy hordárt faggatott, nem látott-e egy Bramachari külsejű embert, és az tagadólag válaszolt, hátunk mögül előlépett Bramachari.

Láttam, hogy Seymour megfordult és választékos, lágy hangján így szólt:

— Ah, Bramachari, hogy van ?

Alacsony, szemérmes férfi állt előttünk, széles, boldog mosolyal, amely barna arca közepén valamennyi fogát látni engedte. Sárga turbánt viselt, melyre vörös betűkkel indiai imádságok voltak ráírva. Lábán jól látszott a teniszcipő.

Kezet nyújtottam neki, nem minden félelem nélkül attól, hogy valami villamos ütés fog érni. De semmi sem történt. A földalattival a Columbiához utaztunk, és miközben az emberek tátott szájjal bámultak minket, kikérdeztem őt a Collegek felől, amelyeket meglátogatott. Hogy Smith vagy Harward tetszik-e neki ? Amikor a 116. utcánál ismét a szabadba léptünk, éppen azt kérdeztem tőle, melyik tetszett neki a legjobban. Azt válaszolta, egyiket sem részesíti előnyben a másikkal szemben: ilyen dolgokban nem ismer elfogultságot.

Elhallgattam és mélyen elgondolkoztam válaszán.

Huszonhárom éves voltam ekkor és több tekintetben kétségkívül érettebb, mint azt korom szerint várni lehetett. Tisztában kellett volna lennem azzal, hogy a hely nem döntő. De mégis, úgy éreztem, nagyon erősen kötődöm a helyekhez, gyűlöltem vagy szerettem őket, mindenekelőtt a Collegeket; mert mindig reméltem, talállok egy különösen kellemeset, ahol élni és tanítani fogok.

Ettől kezdve nagyon szerettem Bramacharit és ő is engem. Kitérően megértettük egymást, főként mióta megérezte, hogy keresem az utat a szilárd vallási meggyőződés és olyan élet felé, amely az övéhez hasonlóan Isten körül kering, mint központ körül.

Ma feltűnőnek találok, hogy soha nem tett kísérletet arra, hogy megmagyarázza nekem saját hitét, eltekintve néhány külsőséges kultuszformától; erre is csak később került sor. Kétségkívül megtette volna, ha megkérem, de ez csak nagyon kevéssé érdekelt. A legfontosabb ajándék, amit tőle kaptam, az volt, ahogyan az Amerikában talált társadalmi viszonyokat és hitvallásokat értékelte. Egész könyvet kellene erről írnom.

Bírálataiban soha nem vált epéssé, gunyorossá vagy barátság-talanná. Egyáltalán ritkán mondott ítéletet, és ha mégis, az soha nem volt lebecsülő. Egyszerűen megállapította a tényeket és nevezett rajtuk. És nevetése nyugodtan, gyermekien hangzott; kifejezte mérheterlen csodálkozását afőlött, hogyan tud egy nép így élni.

Nevetve ment át az amerikai városi élet lármáján, mozgalmas-

ságán és mindazon a nyilvánvaló elmebajon, ami a rádióműsorokban és a plakátfalakon terpeszkedik. A legmulatságosabbnak azt az ügybuzgóságot találta, amellyel némely protestáns lelkészek mindig újra megkérdézték tőle: vajon India hamarosan megtér-e a protestáns hitre. Többször magyarázta nekünk, mennyire távol van India attól, hogy akár a protestáns, akár a katolikus hitre megtérjen. A keresztény misszionáriusok hiába próbálták eddig Ázsia óriási népességét mélyebben megragadni; és e sikertelenségnek fő oka szerinte a bennszülöttekéhez viszonyítva tulságosan magas életszínvonalukban keresendő. Tény, hogy az anglikán egyház a legélesebb elkülönítéssel reméli az indiaiakat megtéríteni, amennyiben külön templomot épít a fehéreknek és külön egy másikat a bennszülötteknek. Aztán mind a kettőben ugyanaz a prédikáció hangzik el a testvéri szeretetről és az egységről.

Én magam nem sokat tudok a misszionáriusokról. De nem kételem, hogy életük a mi viszonyainkhoz képest fáradságos és nehéz, és senki nem tarthatja kényelmesnek. Az európai és amerikai élettel összehasonlítva hatalmas áldozatot jelent. Azonkívül a szó szoros értelmében az életüket tennék kockára, ha életszínvonalukat az ázsiaiak nagy többségének életszínvonalához akarnák hozzáidomítani. Úgy érezzük, kemény dolog lenne azt követelni tőlük, hogy meztelb járjanak, függőágyban aludjanak és kunyhókban éljenek. De az biztos, hogy a pogányoknak megvan a maguk felfogása a szentségről, és annak igen erős aszketikus vonásai vannak. Bramachari szerint a hinduknak többnyire az a benyomásuk, hogy a keresztények semmit sem értenek az aszkézishez. Természetesen ő elsősorban a protestáns misszionáriusokra gondolt; valószínű azonban, hogy ez mindenkire áll, aki úgynevezett „civilizált” országból költözik a trópusi vidékre.

Ami engem illet, én mindebben semmi okot nem látok az elbátortalanodásra. Bramachari egyszerűen csak azt mondta ki, amit az evangélium olvasója régóta tud. Amíg a mag a földbe nem kerül és el nem pusztul, egyedül marad; ha azonban elpusztul, sokszoros gyümölcsöt hoz. A hinduk nem azt várják tőlünk, hogy férfiakat küldünk nekik, akik iskolákat és kórházakat építenek, noha ez magában véve jó és hasznos — és India számára sürgősen szükséges; ők azt várják tőlünk, hogy szenteket küldjünk nekik.

Nem lehet kétség aziránt, hogy misszionáriusaink között sok szent van. És többre nincs is szükség. Végül is Xavéri Szent Ferenc a tizenhatodik században az indiaiak százezreit térítette meg és olyan keresztény közösségeket hozott létre Ázsiában, amelyek elég erősek voltak ahhoz, hogy a katolikus világ anyagi támogatása nélkül is századokon át fennmaradjanak.

Az anglikán egyházzól és a többi protestáns szektáról, amelyekkel kapcsolatba került, Bramachari semmi olyasmit nem mondott nekem, amit amúgy is ne tudtam volna. Nagyon érdekelt viszont véleménye a katolikusokról. Érthető módon tőlük nem kapott meghívást, hogy szószékeiken prédikáljon. Kíváncsiságból azonban jár:

néha néhány katolikus templomban. Azt mondta róluk: az egyedüliek, amelyekben, érzése szerint, az emberek igazán imádkoztak.

Amennyire megítélhette, Amerikában egyedül a katolikusoknál tapasztalható, hogy a vallásnak bizonyos életereje van. Úgy látta, egyedül ők veszik komolyan az Isten iránti szeretetet, csak náluk ragadja meg a vallás az ember mélyebb természetét, csak náluk nem marad pusztán jámbor okoskodás és érzélgős rajongás.

Ismét nevetni kezdett azonban, amikor egy Mid—West-i bencés kolostorban tett látogatásáról számolt be. Elmondta, hogy sok műhelyt, gépet és nyomdai berendezést mutattak meg neki s úgy vezették végig az egész üzemen, mintha a szerzetesek minden java használati tárgyaiktól és vállalataiktól függene. Az volt a benyomása, hogy írói, kiadói és tanítói tevékenységük jobban igénybeveszi őket, mint az imádság.

Bramacharira semmi hatást nem gyakoroltak az ilyenfajta kijelentések: „Ebben a templomban negyedmillió dollár értékű üvegfestmény van... az orgonának hat billentyűsora van és dobbal, harangjátékkal és mechanikus fülemülével is fel van szerelve”... vagy „az oltár felépítményét egy olasz művész eredeti domborműve díszíti”.

A legkevésbé imponáltak neki a határesetek, az excentrikus szekták, a Christian Scientisták, az Oxford csoportok és hasonlók. Valamiképen ezt vigasztalónak éreztem. Én ugyan nem sokat törődtem ezekkel, de ezáltal még csak nőtt a tiszteletem irányában.

Bramachari általában nem adott tanácsokat. Egy tanácsot azonban, amelyet tőle kaptam, aligha fogok valaha is elfelejteni: „A keresztények sok szép misztikus könyvet irtak. Szent Ágoston Vallomásait és a Krisztus Követését el kell olvasnia”.

Mind a kettőről hallottam már. Ő azonban úgy beszélt róluk, mint aki meg van győződve arról, hogy a legtöbb amerikainak fogalma sincs az ilyen könyvekről. Bizonyos komolysággal ismételte meg:

— Igen, ezeket a könyveket el kell olvasnia !

Ritkán beszélt ennyi nyomatékkal.

Ha ma azokra a napokra visszagondolok, valószínűnek érzem, hogy Isten ezekért a szavakért küldte őt át Indiából.

Voltaképen elég neveléses, hogy misztikus olvasmányaimmal ösztönösen a Kelet felé fordultam, mintha a keresztény hagyomány semmit vagy csak nagyon keveset tudott volna nyújtani ezen a téren. Még emlékszem rá, Peter Wieger súlyos kötetein azzal az érzéssel rágtam át magamat, hogy a világ legmagasabb vallásos szellemi kincse fekszik előttem. Huxley „Ends and Means”-éből az az előítélet maradt meg bennem, hogy a kereszténység kevésbé tiszta vallás, mert mélyebben gyökerezik az anyagban.

A keresztény hagyományokhoz, Szent Ágostonhoz visszatérést most — egy indiai szerzetes tette föladatommá !

Doromby Károly fordítása

Thomas Mann több mint két éve halt meg, az érdeklődés azonban nemhogy csökkent, de fokozódott iránta. Hazájában sorozatosan hozták forgalomba műveit, amelyeket a hitlerizmus idején nem ismerhettek meg s utána is csak nehezen szerezhetett meg a fiatalabb német nemzedék. A polémiák újból magasra csaptak körülötte, bár a politikai síkról inkább bölcséleti vagy vallási síkra tolódtak át. S alighanem először történt, hogy egy kortárs irodalmi továbbélését annyira módszeresen szervezték meg, mint az övét. Kelet-Berlinben Thomas Mann-Archivum létesült, amely feladatának tűzte ki, hogy „örködjék Thomas Mann írásainak tisztaságán, előkészítése összes munkáinak kritikai kiadását és összegyűjtse tevékenységének tanúságait“. Nagyjában hasonló célokat követ a Thomas Mann-Társaság is, amely Zürichben alakult meg, azzal az előnnyel, hogy a család adománya révén rendelkezik az író teljes irodalmi hagyatékával: könyvtárával és kézírataival.

Annyi bizonyos, hogy ami Mann egyéniségét és életművét illeti, bőséges tere nyílik a kutatásnak és mérlegelésnek — jelenti ki *Louis Leibrich* is abban a hatalmas tanulmányában, amelyet a *Critique* tett közzé. Rése van ebben annak a körülménynek is, hogy nem találunk még egy másik íróat, aki oly fáradhatatlanul dolgozott volna annak a képnek kialakításán, amelyet önmagáról kívánt hátrahagyni az utókorra. Nincs Mannak jóformán egyetlen írása sem, amelyet ő maga is ne bírálgatott és magyarázatott volna. Ezzel azonban korántsem könnyítette meg a vélemények leszűrését. Csaknem valamennyi esetben ugyanis esztétikájának legvitathatóbb s etikájának leggyöngébb oldalairól nyúlt hozzájuk. Nem csoda, hogy ezeket a megnyilatkozásait alaposan kihasználhatták

Mann rovására mindazok, akikben amúgyis volt némi rosszakarát. Jellemző példa Mannak az a későbbi beismerése, hogy a „Királyi fenség“ viszonylagos sikertelenségéhez ő maga is hozzájárult, mert amikor szétküldték a kritikuskoknak, a kiséző levélben a regényt „epikus gúnyolódásnak“ nevezte. Még súlyosabban estek latba azok a megjegyzései, vagy többé-kevésbé bizalmas közlései, amelyekben egyes műveinek nemcsak ironikus vagy éppenséggel frivol vonásait hegyezte ki, de egyenesen nihilista eszmékkel kacérkodott, holott az igazság az — mondja Leibrich —, hogy élete és munkássága állandó és győzelmes küzdelem mindenféle nihilizmus ellen.

Ha azonban Mann maga nem is interpretálja műveit, a kritikus feladata akkor is kényes és nehéz. Nem könnyű különválasztani nála: mi az, amit az „ember“ valóban átélt, s mi az, amit a „művész“ egyszerűen csak elképzelt? Meglehetősen bizonytalan a kapcsolat az író és alakjai között. Mann egyénisége nem zárult be a külső befolyások előtt, ugyanakkor azonban az alkotó folyamat hatására belső hullámozásokon ment át, úgy hogy bár egyénisége egy eleven központi mag köré tömörül, mégis örökös „levéssé“ válik. A mese kalandjai annyira magukkal sodorják a szerzőt, hogy utána nem egyszer kinos erőfeszítésére kerül, míg vissza tud találni a valósághoz.

*

Pedig Mann alapjában, a lelke mélyében realista volt. Ha nem is tudott soha teljesen és egyértelműen fölébe kerekedni antirealista kísértéseinek, mindaz, amit álmodozásnak és szertelenségnek kell minősíteni nála, voltaképpen túlzott értelmi tevékenységből eredt, amellyel agyonbonyolította a valóságról közvetlenül szerezhető megismeréseket.

Schiller és a német romantikusok hatása alatt esztétikai elméletet dolgozott ki magának. Alapvető tétele ennek, hogy a művészet a szellem játéka, amelyben a művész teljes szabadságnak örvend. Nem szabad alávetnie magát a külvilág nyomásának, sem elfogadnia a maga felajzott vérmérsékletének zsarnoki törvényét. A szellem nem hódolhat be egy eleve rögzített gondolatnak, amely uralkodnék rajta, hanem az kell, hogy csupa fordulékony és szuverén vezérlő maradjon. A világ ugyanis nem más, mint folyékony látszatok mozgó tömege, amelyet a megismerő alany könyve-kezdve szerint rendezhet el. A mindenség és a dolgok szemlélésének ez a módja jut kifejezésre az irodalmi iróniában, ahogyan Mann a fogalmat értelmezi: nem csupán a valóság oldódik szét, hanem maga az egyén is, akinél a valóságot magáévá kell tennie. Az irónia engedi meg a művésznek, hogy sokféleképpen magyarázhassa a valóságot, s ez menti fel az alól, hogy vele szemben egyetlen és végleges magatartást tanúsítson. Ha pedig mindezek ellenére mégis megtörténik, hogy határozottan állást foglal, akkor ennek oka nem valami tárgyi szükségesség vagy ellenállhatatlan belső ösztönzés, hanem egy egészen pragmatikus elhatározás. Szépen példázza ezt a „Varázshegy“ Hans Castorp-ja, akivel kapcsolatban a szerző már a regény elején megkérdi: vajon melyik párthoz fog egy napon csatlakozni?, Castorp azonban még a regény végén is hol Nanhta, hol Settembrini egymást kizáró nézetei felé hajlik. S még kirívóbban példázza Felix Krull, aki oly háttartalanra tágítja belső szabadságát, hogy egyszerre csak arra döbben rá: tetszése szerint látja nagy-nak vagy kicsinynek a dolgokat, s az egyetlen kérdés, amely felmerül előtte: vajjon mi az érdeke, az-e, hogy nagy-nak, vagy az, hogy kicsinynek lássa azokat? Jogot for-

mál tehát arra, hogy önkényesen tulajdonítson nekik értéket, anélkül, hogy egy pillanatra is eszébe jutna, hogy az értékeket — legalább is bizonyos mértékben — elégséges kényszerítő erővel hámozhatjuk ki a velük való érintkezés konkrét tapasztalatiból.

Ez a fölényes függetlenség, amely a jelenségek tárgyi oldalát sem méltatja figyelemre, nyitotta meg az utat az expresszionizmusnak. Utóbbi Mann ekként definiálta: „Művészi irányzat, amely heves el-lentétben az impresszionizmus passzív modorával és érzékelési, valamint kifejezési módjának alázatos jellegével, a legmélysegebben megveti a valóság másolását és helyébe a szellem teremtő radikalizmusának szuverén és robbanékony elhatározásait ülteti.“ A realizmus-hoz viszonyítva már a naturalizmus is expresszionista kisiklás volt — mutat rá Leibrich —, mert a kifejező erőnek dobta áldozatul az igazság árnyalatait. Az 1895-ös év induló írója nem menekült a hatása alól ennek a technikának, amely eltörzítja a valóságot. A „Lujzácska“ elején például kertelés nélkül megmondja, hogy az elbeszélés elemeit éppen hóhortosságuk miatt válogatta össze és foglalta „matematikai szerkezetbe“. De egyik legutolsó regénye, „A kiválasztott“ is a szinte szürrealista művészet valószínűtlen csodálatosságába megy át harangjaival, amelyek maguktól megszólalnak, és hősével, aki sünszerű lényvé zsugorodik, hogy tizenhét éven át kibírhasson egy lassított folyamatú életet. Nemesak pályája kezdetén, de annak vége felé is áthágta tehát Mann a realizmus józan szabályait. Az az érdeklődés is, amellyel az absztrakt művészet problémái iránt viseltetik, mind a zenében, mind a festészetben, ugyanebből a hajlandóságából ered. Anna Tümmeler a nem-figurális festéssel kísérletezik, Adrien Leverkühn, noha alkalmazkodik a kompozíció megsza-

bott rendszeréhez, valójában az abszolút zenei szabadságot képviseli.

Az absztrakciónak ez a kedvelése serkenti Mann-t a nyelv messze-menő függetlenítésére. Önállóságot szeretne biztosítani a kifejezés eszközének, szemben az anyaggal, azaz a dologgal, amelyet ki kell fejtenie. Amikor a számkivetése idején keletkezett írói alkotásait elemzi, azt fejtegeti Mann, hogy ő a nyelvnek saját létet tulajdonít, olyan létet, amely bizonyos értelemben elválik az alaptól. „Pontosan ezekben az években — úgy mond — tevékenységem egyre tudatosabban nyelvművelő munkává alakult. Az volt a szándékom, hogy kipróbáljam és elbűvöljem az összes játékait annak a nagyszerű orgonának, amelyet a nyelvünk jelent, össze akartam foglalni és tovább akartam fejleszteni a német nyelv állományát és a német próza kifejezési lehetőségeit.“ Mann feltételezi, hogy a nyelv úgyszólván tárgyi létező, amely alkalomadtán maga is befolyásolhatja a külső valóságot. Ezt az eszméjét még tovább viszi az író, amikor „A kiválasztott“-ban megvillantja annak a lehetőségét, hogy elvetve az egyedi konkrét nyelveket, a „nyelvhez, mint ilyenhez“ emelkedhetünk. „Mert úgy áll a dolog, hogy az elbeszélés szelleme olyan szellem, amelynek függetlensége az elvontságig megy, olyan szellem, amelynek eszköze a magában való nyelv, s mint ilyen, maga a nyelv tekinti magát abszolútnak s mit sem törődik a helyi nyelvjárásokkal és a nemzeti nyelvistenségekkel. Hiszen ez többistenhívés és pogányság volna. Isten: Szellem, és a nyelvek fölélt ott van a Nyelv.“ Szerencsére a teoretikus a gyakorlatban nagyon alatta maradt kifejezett becsapásának — jegyzi meg Leibrich —, s a regény, amelyben megpróbálkozott a kivitellel, ebből a szempontból is elhibázott mű.

Világos, hogy egy olyan elme,

amelyet ennyire le tudtak kötni az elméleti vizsgálódások, nem maradhatott közömbös az ideológiák irányában sem. S valóban, Mann több ideológiát is magáévá tett azzal a céllal, hogy irodalmilag hasznosítsa azokat. A dekadencia pszichológiája, amiből Nietzsche rendszeres elméletet csinált, kétségkívül gazdag és reális anyagot nyújtott neki, ugyanakkor azonban ártott is a pszichológiai tények közvetlen megfigyelésének és tárgyilagos megismerésének. Így a „Fiorenza“ igen pontosan tükrözi a keresztény aszkézisről vallott nietzschei felfogást, miszerint ez az aszkézis nem más, mint a gyöngéek hatalmi akarata, holott pedig ezzel — jelenti ki Leibrich — könnyedén leegyszerűsít egy sokkal összetettebb valóságot. Schopenhauer, miközben megszerkesztette az integrális pesszimizmusra vonatkozó tanítását, még nagyobb mértékben hamisította meg a valóságot. Mann kezdetben mégis teljesen elsajátította ezt a nézőpontot. Az 1896-ban írt „Kiábrándulás“ hőse azt igyekszik bizonyítani, hogy semmi sem éri meg az átélés fáradsalmait, jöllehet ezt kirívóan cáfolják az élet közvetlen tapasztalásai. Ha igaz is van a regény hősének, amikor ostorozza azokat a költőket, akik hangzatos szavakkal magasztalnak és álcáznak egy gyakran középszerű valóságot, ő maga viszont ellenkező értelemben stilizálja a létet, csakis azért, hogy a pesszimizta bölcselő kívánságának megfelelően semmi egyebet ne kelljen levonnia belőle, mint az egyhangúság és csömör melabús érzését.

Ezeknek a sötét elbeszéléseknek fiatal szerzőjét sem téveszthették meg sokáig a saját túlzásai. Igazában Mann csak 1914-ben merült bele az ideológiai légkörbe. Annak az erkölcsi kiborulásnak nyomában, amelyet a háború hozott magával, Mann spekulatív eltökéltségei hirtelen és rendezetlen változásokon mennek át. Hogy megvédje a píl-

lanat sugallta ösztönös döntéseit — írja Leibrich —, több éven át hordja össze az igaz és a hamis eszmék hatalmas tömegét s kombinálja azokat olykor kibogozhatatlan ideológiai egyveleggé. A Nietzsche-utódok összes gondolatait, amelyeket már Bertram és Klages kiaknázott, s különösképen a hirhedt ellentéteket: élet-szellem, lélek-értelem, zene-ész, kultúra-civilizáció — sorjában mind felkapja. Ezeknek a szöges szembeállításoknak jegyében újraértékeli multját és pártjára kel egy olyan életfelfogásnak, amely jó felerészben feláldozza a valóságot. Az ironikus várakozásnak, amely hagyta létezni az ellentéteket, most a választás lép a helyébe, amely eltörlí vagy érték-teleníti az ellentétek valamelyikét. Így azután Mann oly gazdag világa útban van ahhoz, hogy aggasztó módon elszegényedjék ezekben az esztendőkbén, az író pedig ahhoz, hogy belezárkózzék egy olyan magányosságba, amely veszedelmes szellemi szárnyalására.

Bizonyos magányosság elválaszthatatlannak látszik az írói mester-ségtől. Ez a fő vonása az „író” jelenségének — állítja Mann is a saját tapasztalása és teremtő elképzelései nyomán. Az író, akit ő mindenkor művésznek nevez, elszakadtan él a többi embertől, és pedig szellemi felsőbbsege miatt. Ezt a tételt illetően Leibrich érdekes azonosságra utal Maupassant és Mann között. „Az író — mondja Maupassant — arra van kárhóztatva életében, hogy mindig és minden alkalommal visszénye legyen önmagának és visszénye másoknak, hogy önmagát szemlélje akkor, amikor érez, cslekszik, szeret, gondolkodik, szenved, és soha ne szenvedjen, gondolkodjék, szeressen, érezzen úgy, mint mindenki: őszintén, nyiltan, egyszerűen.“ S Mann: „Ah! ha csak egyetlen egyszer, egyetlen éjszaka, mint ez itt, nem kellene művésznek lennem, csupán ember lehetnék! Csak egyszer

kicsúszhatnám az átok parancsa alól, amely felém harsogja: nincs neked megengedve, hogy légy, az kell, hogy nézz; nincs neked megengedve, hogy élj, az kell, hogy teremts; nincs neked megengedve, hogy szeress, az kell, hogy megismerésedet gyűjts! Ha csak egyszer élhetnék, szerethetnék és dicsérhetnék gyermeked és egyszerű érzéssel!“ Maupassant beleőrült annak tapasztalásába, hogy az irodalom egy gyökeresen hamis létezési módra kényszeríti. Mann — szerencséjére — beérte azoknak a szélsőséges tapasztalatoknak pusztá elképzelésével, amelyeknek tragikus valóságát oly megrendítően igazolta Maupassant sorsa.

*

Mert ha a valóság el is mosódik olykor az elme mesterséges kitalálási mögött — tér vissza bevezető megállapításához Leibrich —, mégis a realista ösztön az, ami diadalmaskodik Mann munkájában. Mi több, nem egyszer a valóság adottságaihoz való teljes odakötöttségről beszélhetünk nála. Már első regénye, a „Buddenbrookok“, oly közelről írta le a Hansa-környezetet és oly híven rajzolt meg személyeket, hogy a könyvet kulcsregénynek tekinthették. Jóval később a „Doktor Faustus“-ban is bizonyos gyöngédtelenséggel használt fel olyan helyzeteket és eseményeket, amelyeket a családi intimitásból kölcsönzött. Figyelemreméltó, ami a „Frigyes és a nagy koalíció“ esetében történt. Mann azert vállalkozott erre az esszére, hogy felszítta a német nemzeti érzést, megmutatva a hasonlóságot 1756 és 1914 történeti viszonyai között. Természetes lett volna tehát, hogy II. Frigyes portréjából inkább apológia, mint szatíra sikerüljön. Am az ellenkezője következett be: az író oly szorosan alárendelte magát a való tényeknek, hogy egyszerűen képtelen volt hazafias szándékai javára eltorzítani azokat. A porosz király erkölcsi gátlástalanságát és emberi tu-

lajdonságainak elfajulását ekkora szigorral még soha ki nem teregették. Mutatja, hogy az igazság leküzdhetetlen erővel kényszeríti rá magát az egyes jellemre.

Nem kétséges, hogy általában a tudás, az ismeretek bősége a realizmus legjobb támasza. Mann polgári kereskedő környezetben nőtt fel s így tapasztalásból és megfigyelésből ismerhetett meg sok olyan dolgot, amelyek azután közvetlenül szerephez jutottak műveiben. Folyton megvolt benne a vágy, hogy kiegészítse és szélesítse tudását. Amikor a középiskola után 1893-ban Münchenbe ment, a történelemre és a közgazdaságtanra vetette magát, hogy jobban megértse a földi világot. Akkor is, utána is Goethét, a nagy realistát, tekintette példaképének. Szenvedélyes módszerességgel gyűjti az adatokat, hogy szilárd alapra építhesse irodalmi alkotásait. Foglalkozott a festéssel és a zene kérdéseivel. Hogy milyen behatóan, bizonyosság rá a „Doktor Faustus“ és a „Varázshegy“. Mindvégig érdekl az orvosi tudomány. Már a „Felix Krull“ elején kifejti, hogy nemcsak az orvosnak, a művelt nem-szakembernek is jogában áll a test titkainak kutatása. A nagy jelenet, amikor a hős megtevéstől tökéletességgel játszik meg egy epilepsziás rohamot, e betegség kifejlődésének és tüneteinek hibátlan ismeretén nyugszik. Ugyanezt mondhatjuk el a sok más fizikai és pszichikai bántalomról is, amelyekkel az író különböző műveiben, a „Buddenbrookok“-tól „A megcsalt“-ig találkozunk. Tümmler asszony rákja csak egyik utolsó tanúsága ennek. Az orvosi tudomány szükségyszerűen elvezette Mann-t a biológiához is. Hans Castorp kötelességének tartja, hogy elmélyedjen annak minden ágában, még a nagyon újszerű biokémiában is. A „Felix Krull“ igazolja, hogy az öslénytannal sem lépünk halott területre: ez a tudomány tárja fel az élet formáinak történeti alakulását.

Ezek a tanulmányai győzik meg Mann-t arról, hogy azok között az összetevők között, amelyeknek eredője az ember, helye van a szellem valóságának. Az embert nemcsak fizikai vázának jellegzetességei és koponyájának méretei teszik emberré, hanem a szellemi lendület is, amely áthatja s amely például arra is rákényszeríti, hogy imádjá az Istenséget. A „homo Dei“, miként Mann a „Varázshegy“-ben meghatározza az emberi nemet, történeti fejlődése során egyre pontosabb és tisztább eszmét dolgoz ki magának az isteniről. Ez a tárgya a „József és testvérei“ nagy biblikus regénynek is. Az „emberi“ tudományok, amelyeknek legyezője tágra nyílik a mitológia és a teológia között, itt egészen természetesen emelkednek elő a természettudományokból. Az ember éppen az a lény, akiben egymásba kapcsolódik a természet és a szellem. S Mann, aki értelmi strukturájánál fogva idegenül áll szemben minden monizmussal, mindig ügyel is arra, hogy organikus összetettségében lássa meg és értse meg az ember valóságát. Ezért van az — véli Leibrich —, hogy Mann ember-szemléletét épp úgy odaállíthatjuk Jean Rostand, mint Pierre Teilhard de Chardin feltevései mellé.

Hogy az embert igazi lényegében megismerhessük, Mann szerint újból bele kell helyezni „totális miliójébe“, a világmindenségbe. Innen a spekulációk a kozmoszról, amelyeket bőségesen nyújt a „Felix Krull“, de már előtte is megpendít a „Tonio Kröger“. A csillagos ég láttán a Balti-tenger fölött az elbeszélés hőse nem Kantra és az erkölcsei törvényre gondol, hanem „egy híres francia író (Paul Bourget-ről van szó — jegyzi meg Leibrich) értekezéseire a világ kozmológiai és pszichológiai felfogásáról“. Mann e két nézőpontnak váltakozóan hol az egyikére, hol a másikára helyezkedik s így jut el az egységesítő látására annak, amit

„tér-időbeli létezőnek“ nevez. Mind a térben, mind az időben a valóságosnak egészét igyekszik megjeleníteni az író. Ezzel az egybefogó képességgel, az „Überblick“-kel, amely által a megismerő alany magához öleli és áttekinti a dolgok sokféleségét, ruhazza fel az író Józsefet, de főleg ő maga az, aki ezt a képességet magas fokon bírto-
kolja.

Amit Mann sajátos szellemi beállítottságának mondhatunk, vagyis a játékoság és az ironia kedvelése, ez is ahelyett, hogy ártana realizmusának, kiváltképpen hozzásegíti ahhoz, hogy egyre jobban megragadja a valóságot. Leibrich szerint Elizabeth M. *Wilkinson* helyesen mutat rá Mann esztétikájáról szóló tanulmányában, hogy Mann lát-
szólagos elszakadása érdeklődésének tárgyaitól adja meg neki a lehetőséget arra, hogy hozzáférközzék benső lényegükhöz. „A művészet paradoxonja — írja *Wilkinson* —, hogy ha nem játéknak fogjuk fel a művészetet, sohasem jutunk el ahhoz, ami igazában a komolyságát teszi. A látszat ereje és erőnye, hogy lehántja a dolgokról egyéb céljait — gyakorlati, értelmi és erkölcsi rendű céljait — és tiszta mivoltukat vetíti szemünk elé.“ Az ironiát Mann a mélyebb megismerés és a helyesebb értékelés mód-
szereként alkalmazza. Az ironia nála a visszautasítása annak, hogy válasszunk a látszólag ellentétes eszmék között, míg ki nem merítettük az összeegyeztetés valamennyi lehetőségét. A „vagy-vagy“ alternatívája helyett Mann sokkal termékenyebbnek itéli a koegzisztenciáét: „nemcsak-hanem is“. S bizonyos, hogy ez az álláspont különösen megfelel a jelenkor szükség-
letének — fűzi hozzá Leibrich. Mann ellene van annak az intellektualista gőgnek, amikor a gondolkodó azzal hízeleg magának, hogy megismerte az igazságot, utána pedig már küldetésének tartja, hogy ha kell, erőszakkal is rákényszerítse másokra. Az igazságok Mann szerint mindig csak részigazságok, s az emberiség legtöbb baja abból származik, hogy a részigazságok abszolút és autonóm tanokká igyekeznek válni, holott az emberiség üdve a szintézisükben rejlenék. Ezért tér ki Mann bármiféle egyetemes végkövetkeztetés elől, a részleges döntéseknek pedig ezért tulajdonít csupán mulandó értéket. Ahogy „Goethe és Tolsztoj, a szellem mestersége“ című megrázó esz-
széjében írja: „A nagy dolgokban, az ember dolgaiban minden döntés elsziettetnek és kiforratlannak bizonyulhat. Az igazi cél nem a választás, hanem az egyeztetés, az összhang valószínűsítése.“ Mann realizmusa tehát nagyon is „tolális“ — állapítja meg Leibrich —, de nem „totalitárius“. Nem zár ki semmit abból, ami valóságos és értékes a világ nyújt nekünk. Előtte a szellemi rend valóságai sem süllyednek a semmibe. S Mann kimagasló érdeme éppen az — emeli ki Leibrich —, hogy rávezette a realistákat: számoljanak azzal, hogy a szellemi tényező létezik.

*

Thomas Mann — nyilván, mert ilyen a természete — jóval fogékonyabb az állhatatlanság és a zavar-
keltés elemei, mint a megnyugvás biztosítékai iránt. Ezért ad műveiben kiváltságos helyet azoknak az erőknek, amelyeket veszedelmeseknek tart az emberre, főleg a szerelemnek, a zenének, a betegségnek és a halálnak. Kritikusai — állítja Leibrich — még nem vilá-
gították meg annak a szerepnek fontosságát, amelyet az erotizmus visz regényeiben, kétségkívül azért nem, mert Mann élete mitsem mutat hőseinek szenvedélyes féktelenségéből. A zenét Mann a bujasá-
géhoz hasonló kártékony jelleggel terheli meg, ami Leibrich szerint eléggé önkényes eljárás. Arról, hogy mekkora előszeretettel veszi elő Mann a betegség és a halál témáit, sok észrevétel hangzott el

eddig is. Leibrich véleménye azonban az, hogy bár Mann kifejezetten vonzódik ahhoz, ami beteges, mindenkor elsősorban mint művész foglalkozik vele, miután ezt az anyagot még kevésbé aknázták ki előtte irodalmilag. S ahogy a sok-sok idézetet és szembeállítás olvasuk Leibrich tanulmányában, egyre világosabban és meggyőzőbben bontakozik ki a tény, hogy Mann hősei kizárólag a maguk saját életét élik s megteremtőjük csak bizonyos háttérig azonosul velük. „Őszintén szólva — írja Mann egyik levelében — csak régi szokás nálam, hogy amikor dolgozó asztalomnál ülök, a tagadásnak és az iróniának adom át magamat, mert egyébként dicsérek, szeretek és élek.“ És ha Castorp a sanatóriumban marad, hogy végül is ágyba feküdjék, maga a szerző, akinek tüdeje körül szintén fel akartak fedezni valami fogvatékosságot, nagysítozva ott hagyta a „varázshegycet“, hogy a síkságon folytassa írói tevékenységét. S amíg Nietzsche, Dosztojevskij, Hölderlin vagy Kleist áldozatul dobták oda magukat, hogy kitágíthassák az emberi tapasztalás területét, kockára vetve egészségüket, lelki egyensúlyukat és földi boldogságukat, addig Mann távol van attól, hogy az áldozatkészség ugyanilyen szellemében izelje végig a rosszat.

Végeredményben Mann minden odafordulása a rosszhoz, a betegséghez és a halálhoz úgy tűnik fel, mint egyszerű magatartás, amelyet nem tudni, miért erőltetett magára. Leibrich szerint azonban igazságtalanok lennénk, ha egy írónál az őszinteség hiányának minősítenők azt, amit az utca emberénél az önvédelem normális és jogos reakciójának fogadunk el. Azok a nagy írók, akikkel Mannt szembeállítják, nem haboztak végigvinni tragikus sorsukat, de nem szabad felednünk, hogy nekik nem is volt más választásuk, mert szabadságukat megsemmisítették a természete-

tük patológikus ferdülései. Goethénél és Mannál viszont megvan még a szabadság, egyikük sem „megszállott“, ők nemcsak egyezkedhetnek beteges hajlamaikkal, de ellent is állhatnak nekik.

Ami lehetővé tette Mannak, hogy épségben kerüljön ki a rosszal vívott csatározásokból, politikai hivatásának felfedezése volt — állítja Leibrich. Már a „Buddenbrookok“-ban fontos teret kapnak a gazdasági és társadalmi kérdések, amelyeket Mann tökéletes tárgyilagos-sággal, de kritikai szellem és bármiféle változtatási szándék nélkül taglal. A „Fiorenza“ és a „Királyi fenség“ már több jelét adja annak a felismerésnek, hogy a művész nem korlátozhatja magát a rossznak kutatására, hanem elő kell mozdítania az élet új és jobb formáit is. Mann igazi politikai szerepvállalása azonban mégis csak az első világháború után kezdődik, amikor a reakciós nacionalizmus és a totalitárius nemzeti szocializmus ellenében védelmére kel a demokráciának és az emberi értékeknek. A humanizmus szelleme Mannál a politikai felelősség tudatába megy át — állapítja meg Leibrich. Mann rájön, hogy a humanizmusnak, ha teljessé akar válni, meg kell nyilvánulnia a közélet síkján is, és hogy a politikai cselekvés minden író számára a társadalmi funkciójából eredő sajátos kötelesség. Mann sem 1945 előtt, sem utána nem „a Nyugat szemével“ nézte a problémákat, hanem — mint Leibrich kifejezi magát — „kozmoszik tekintettel“, amelyet a világ evolucionista felfogása érlelt ki nála. Ennek ellenére vagy éppen emiatt azonban Mann élete vége felé mélységesen csalódottnak érezte magát. Az a benyomás alakult ki benne, hogy a gyakorlatban hatástalanok a szellemi erők s ő maga is, mint művész, hajótörést szenvedett a történeti valóság formálásában.

Szellemi tevékenységének kudarc-

ca vetette fel Mann számára a hit kérdését. Hosszú időn át felhozták vele szemben, hogy nincs metafizikai álláspontja és hiányzik belőle a vallási érzék. Leibrich, aki erről az oldalról is már ismételten vizsgálta Mannt és levelezésben is állt vele, nemcsak tagadja ezt, hanem egyenesen azt állítja, hogy Mann egész életének és minden munkájának „vallási ideológia“ az alapja. Mann egyik cikkében, amely „Kereszténység, demokrácia, barbárság“ címmel még 1938-ban jelent meg, kifejezetten a kereszténységet igényli magának. „Mint protestáns — írja ebben — szellemi formámat és strukturámat születésem és neveltetésem révén a német protestantizmustól kaptam.“ S itt nem egyszerűen taktikai közeledésről van szó, amire az anti-hitlerianus küzdelem készítette — hangoztatja Leibrich —, hanem valódi meggyőződésről: az író nemcsak szolidárisnak érzi magát a keresztény szellemmel, da áthatottnak is tőle. A keresztény „szellem“ azonban még nem keresztény „hit“. S ha Mann hitét egyáltalán „hitnek“ nevezhetjük, akkor az ő hite — miként J. Guéhenno jellemezte — „különös egy hit“. Mann sokat beszél és ír Istenről, de nincs pontos elképzelése Isten és a világ viszonyáról. Az ő mindenségében Isten gyakorlatilag távoltartja magát az emberek ügyeitől. Nem ritkán úgy tűnik fel, mintha Mann az Istenben is — ugyanúgy, mint a sátánban — csupán szimbolumot látna. Bizonyos, hogy regényeinek egyetlen szereplője sem részről közvetlen isteni segítségben. Mannnál az Isten semmiképpen sem élő jelenlét vagy tragikus távollét, miként Pascalnál és Bernanosnál.

Mannak az a hitvallása, amelyet „A mulandóság dicsérete“ tartalmaz 1952-ből, minden gondolati szépsége mellett is világosan agnosztikus. Szerinte az ember nem ismerhet fel más aktív és fejlesztő elvet, mint az időt. Az ember kül-

detése vagy adottsága, hogy megszentelje az időt. Arra kell szakadatlanul törekednie, hogy tökéletesítse önmagát, eljusson legmagasabb képességeihez és a mulandóból kiragadja mindazt, aminek nem szabad elvesznie. A természetében rejlő lehetőségeket magának az embernek kell megvalósítania, számításon kívül hagyva bármiféle metafizikai rendű segítséget vagy bizonyosságot. Az egyetlen dolog, amire támaszkodhatik, felelősségének közvetlen érzése. „Lelkem mélyén — írja Mann — egy feltevést dédelgetek: hogy a teremtménynek, amely kifakasztotta a mindenséget a semmiből, ugyanúgy, mint az élet születésének a szervetlen világból, egyetlen célja az ember volt, és hogy ezzel egy nagy kísérlet történt, amelynek kudarcra, az ember hibájából, egyet jelentene magának a teremtésnek kudarcával.“ S hozzáfűzi Mann, mintha még jobban ki akarná domborítani álláspontjának feltevése jellegét:

„Akár így van, akár nem, jó lenne, ha az ember úgy viselkednék, mintha így volna.“ Voltaképpen tehát a haladás iránti érzék az, aminek Mann vallásos értékét tulajdonít. Életbölcseletére jól illik az a megjelölés, amelyet Leibrich használ: „progresszizmus“. Mann egyik önmagyarázó írásában is ezt olvassuk: „Ha meg kellene határoznom, hogy én magam mit értek vallásoságon, ezt mondanám: figyelmesség és engedelmesség. Figyelmesség a világ belső átalakulásai iránt, a végbemenő változások iránt, és pedig akként, hogy megértsük, mi az igaz és az igazságos. Engedelmesség, amely nem késlekedik hozzáigazítani az életet és a valóságot ezekhez az átalakulásokhoz, ezekhez a változásokhoz, s ekként jogaiba ültetni a szellemet. Bűnben élni annyit, mint a szellem ellen élni, ragaszkodni figyelmetlenségből és engedetlenségből ahhoz, ami túlhaladott és elavult, s továbbra is abban akarni élni.“

Ha tehát Mann kereszténynek tekintette is magát, nem gondolnám, hogy ama nézetei nyomán, amelyeket „vallásiaknak“ nevez, bármelyik keresztény vallásközösség övéi közé számíthatná. Nem keresztény életszemlélet, hanem lényegesen racionalizmus az, aminek utolsó éveiben hirdetője lett. Ezzel a racionalizmussal azonban mégis rokonszenvezhetünk, mert sok tekin-

tetben közel áll hozzánk. A többi között azért is, mert ezt a racionalizmust elmélyíti az irracionális meglátása és ismerete is. Főképpen azonban azért, mert Mann racionalizmusa magában foglalja azt a köteleességet, hogy eleget tegyünk a szeretet törvényének, amely az igazságosság és a testvériség uralmát szentesíti.

A KIS ÚT

Nagyon szeretem a Szentírást és nem kétséges előttem, hogy az élet igéit tartalmazza minden ember számára. Nem egyszer azonban zavarba jövök. Az az érzésem, mintha helyenkint ellenmondások volnának benne, és nem tudom minden mondatát behelyezni abba a csodálatos rendszerbe, amit Jézus tanításaként ismerek. Így, úgy érzem, hogy Jézus szavai: „Aki nem gyűlöli atyját és anyját, feleségét és gyermekeit, testvéreit és nővéreit... nem lehet az én tanítványom“ (Luk. 14, 26), nem egyeztethetők össze a felebaráti szeretet parancsával. Hasonlóképpen a talentumokról szóló példabeszéd: „Akinek van, még adnak, hogy bővelkedjék, akinek pedig nincsen, attól még azt is elveszik, amije van“ (Mát. 25, 29), mintha szociális igazságtalanságot hirdetne, mintha az Ur isten is a tehetőséget segítené és a szegényt sújtaná!

A Szentírás nem egy, a jámbor tartalmú, épületes könyvek sorában, hanem maga *A könyv*. Könyv, amely isteni sugalmazásra készült. Könyv, amelynek elsődleges szerzője maga az Isten, amely éppen azért nem egyszerűen szép és mélytartalmú, isteni gondolatokat közvetít számunkra, hanem első lapjától az utolsóig Isten szava. Isten szól benne az évezredek útján járó emberiséghez, hogy segítse őket a földi élet vándorútján hazatalálni, segítse őket kidolgozni azt a programot, amit Ő örök tervei szerint tőlük vár. Szent Pál azt mondja: „Minden Istentől sugalmazott Írás hasznos a tanításra, az intésre, a feddésre, az igaz életre való nevelésre, hogy Isten embere tökéletes és minden jócselekedetre kész legyen.“ (2 Tim. 3, 16.) Tehát valóban a legfontosabb feladat megoldásában, céljának megvaló-

sításában segítője az Írás az embernek, hogy tökéletes, hogy minden jócselekedetre kész legyen. Valóban az élet igéit tartalmazza. Az egyháztörténelem nem egy nagy emberről tud, akinek az Isten a Szentírás olvasásán keresztül fordította meg életútját, mutatta meg életfeladatát (pl. Szent Ágoston). Ha nem is ilyen csodálatos, az életet gyökeresen és hirtelenül átforgató kegyelemként jelentkezik a Szentírás ereje és hasznossága, az életet tápláló forrás marad az minden ember számára, azzal a titokzatos törvényszerűséggel, hogy minél mélyebben és minél kitartóbban merít valaki belőle, annál csodálatosabb bőségben, annál kifogyhatatlanabban és annál ízesebben adja gazdagságát. Olyan mint a tenger. Aki csak a partról nézi, az élvezheti csodálatos színeit, aki reá merészkedik, az már megtapasztal

valamit félelmetes fenségéből és megsejt valamit titokzatos mélységéből, aki pedig búvárként a mélybe ereszkedik, az előtt feltárul a mélységek titka, a káprázatos szépségek nem is álmodott gazdag világa.

A Szentírás olvasása nem könnyű szórakozás, és tanulmányozása nem kímél meg a problémáktól. Már Szent Péter mondja Szent Pál leveleiről: „Akad némi nehezen érthető is bennük, amit a tanulatlanok és a hitben ingadozók vesztükre ferdítenek el, akárcsak a többi írást.“ (2 Pét. 3, 16.) A problémák egy részét eleve leszerelhetjük, ha úgy vesszük kezünkbe a Szentírást, mint Isten könyvét. Mivel pedig Isten a szerzője az egésznek, nemcsak benne nem lehetnek ellenmondások, — hiszen bölcs szerző nem mond ellen önmagának, — hanem máshonnan ismert igazságokkal, vallási vagy erkölcsi tételekkel sem kerülhet ellentétbe, hiszen minden igazságnak, bármilyen területre vonatkozzék is az, forrása és legfőbb őre az Isten, az Igazság pedig az igazságnak nem mondhat ellen. A mutatkozó ellentétek tehát csak látszólagosak lehetnek, amelyeket a helyes magyarázat hivatott megoldani.

A Szentírás-magyarázat sokirányú tájékoztatást, előképzettséget kíván, amellyel nem rendelkezhetik mindenki. Ezért készülnek jegyzetes, magyarázatokkal ellátott Szentírás-kiadások, amelyek legalább a jelentősebb nehézségek leküzdéséhez nyújtanak segítséget. Ezért tiltja meg az Egyház Törvénykönyve (1391. kánon) egyházi jóváhagyással el nem látott Szentírások kiadását és olvasását. Nem megkötni akarja az embereket, hanem a veszedelemtől óvni és a helyes megértéshez segítséget nyújtani. Így Ön is, ha (az első kérdéses helyre vonatkozólag) megnézte volna a jegyzetet, a használatban levő ún. limburgi kiadásban Luk. 14, 26-hoz ezt találta volna: „Gyü-

lölni héber kifejezés, jelentése: kevésbé szeretni. A gyűlölet, amit Jézus követel, nem mentesít a szülpők szeretetéből fakadó kötelességektől. Az Úr azonban a testi kötelek elszakítását is megköveteli, ha akadályoznak tanításának követségében.“ — A helyes szövegmagyarázatnak ugyanis egyik alapfeltétele (és ez nemcsak a Szentírásra vonatkozik), hogy nem szabad kifejezéseket, mondatokat az összefüggésből kiszakítva értelmezni, és nem szabad a szavaknak olyan jelentést adni, amellyel azok a beszélő szájában nem rendelkeztek. Más szóval: Úgy kell értelmezni a szöveget, ahogyan az első olvasóknak vagy hallgatóknak azt érteni kellett. Már pedig bizonyos, hogy Jézus szájából hallva a kérdéses kifejezést, senki sem gondolt a szeretet parancsával szemben álló bűnre, a gyűlöletre. A kétségtelenül erős kifejezés nyomatékosan alá akarja húzni a Jézus-szolgálat, a Jézushoz való hűség parancsának súlyosságát és elsődlegességét. Az ugyanis általános erkölcsi tétel, hogy a szeretetnek megvan a rangsora. Minden, főként ellentétes, egymást akadályozó igényeknek, parancsoknak eleget tenni nem tudunk. Az a parancs részesül tehát előnyben, amelyik súlyosabb. Istent, Krisztushoz való hűségünket semmiért sem adhatjuk fel, még akkor sem, ha úgy látszanék, hogy legközelebbi hozzátartozóinkat nem szeretjük, „gyűlöljük“. Jézus máshol is beszél hasonló értelemben: „saját házanépe lesz ellensége az embernek.“ (Mát. 10, 36.)

Amit fentebb mondtunk, hogy ti. nem szabad mondatokat összefüggésükből kiragadni, vonatkozik a kérdéses második hely (Mát. 25, 29.) értelmezésére is. Ott pedig az összefüggésben nem szociális igazságtalanságról van szó, hanem inkább egy nagyon komoly szociális igazságról: Aki a rábízott értékeket, — jóllehet ismeri megbízójának szándékait — meddón

heverteti, teljes közönyösséget, sőt hanyagságot tanúsít, súlyos mulasztást követ el és a közösség ellen is vét, mert a javak arra való, hogy forogjanak és gyümölcsözzenek. Akinek „van”, azért van, mert okosan sáfárkodott, tehát megérdemli, hogy még kapjon, akinek „nincsen”, a saját hibájából nincsen, tehát önmagán kívül senkinek sem tehet szemrehányást. A példabeszéd, amelyben ezek a szavak elhangzanak, elsősorban persze nem az anyagi javakkal való gazdálkodást tartja szem előtt. A

talentumok az Istennek adományai az emberek számára. Aki ezeket hűségesen kezeli, jól felhasználja, buzgóságának, iparkodásának mértéke szerint még többet kap Istentől, mert erre érdemesnek mutatja magát. Aki azonban az isteni adományt, bármilyen kicsiny legyen is az, elhanyagolja, megérdemli, hogy magát az adományt is elveszítse. A formája szerint paradox kifejezés éppen kiélezettségével akarja aláhúzni a példabeszéd értelmét: Az Istentől kapott talentumokat nem szabad elhanyagolni. A.

NAPLÓ

A SZENTATYA AZ ÉLETFUNKCIÓK MEGHOSSZABBÍTÁSÁRÓL. A bécsi *Arbeiter Zeitung* egyik közelmúltban megjelent számából értesültünk a Szentatya figyelmet érdemlő állásfoglalásáról az életfunkciók meghosszabbítását illető orvosi problémákkal kapcsolatosan. Az erről szóló érdekes cikket az alábbiakban szó szerint közöljük:

Külföldi orvosok egyik kihallgatása alkalmával Pius pápa állást foglalt az orvosi tudomány előrehaladása folytán a vallásra nézve nehézséget jelentő azon problémával kapcsolatosan, mely a mesterséges újraélesztés és egyes életfunkcióknak mesterséges meghosszabbítását illeti. Az újraélesztés technikája erkölcsi szempontból nem kifogásolható, mondta a pápa, de nem tekinthető az orvos kötelességének.

A problémát egy osztrák orvos vetette fel, *dr. Haid Bruno*, az innsbrucki egyetemi sebészeti klinika érzéstelenítő-specialistája. Ő tette szóvá a problémákat, melyek a lélegzés mesterséges folyamatban-tartásánál, az újraélesztés és életmeghosszabbítás egyik speciális esetében adódnak. — Az orvostudomány számára többé-kevésbé értelmetlen a kérdés felvetése, hogy mikor áll be az emberi halál. A fiziológia szempontjából nincs tplajdonképpen „halál”. Az egyes testi funkciók egymásután „elhalnak”. Meglehetősen hosszú idő telik el addig, amíg az utolsó testsejt is halott. A halál pillanatának azt az időpontot tekinthetnők, amelyben a szervezeten belül fellépő fogvatkozások már lehetetlenné teszik a beteg felélesztését, különösképpen azt az időpontot, amelyben az agysejtek már többé nem aktivizálhatók. Ám ezt az időpontot sem lehet rögzíteni, ez változik az orvostudomány előrehaladásával. Évtizedekkel ezelőtt még „halott”-nak kellett tartani minden embert, akinek a szíve megszűnt dobogni. Ma már sok esetben lehetséges az elpihent szívet ismét mozgásra bírni; a lélegzés megszűnése sem biztos jele többé a halálnak. S jöhet idő, amikor valamely újonnan felfedezendő módszer révén az „agyhalál” is kiköszöbölhető, és ezen a területen elméletileg egyre újabb előhaladások várhatók. Orvosi szempontból tehát egyszerűen lehetetlen választ adni a kérdésre, hogy mikor következik be „valóban” a halál. Az orvos csak azt állapíthatja meg minden egyes esetben

bizonyos idő elteltével a halál bekövetkezte után, hogy a beteget az orvosi tudomány jelenlegi állása szerint többé már nem lehet az életbe visszahívni. Ekkor nyilváníthatja betegét jogi értelemben vett „halott“-nak.

A vallás szempontjából azonban a legnagyobb jelentőségű a megválaszolatlan kérdésre adandó felelet. Ugyanis arról az időpontról van szó, amelyben a lélek elhagyja a testet. Eddig az időpontig „él“ az ember vallási szempontból. Ez időpont előtt kötele a pap a haldoklók szentségét kiszolgáltató, és után a szentség érvénytelen. Pius pápa felhívta a figyelmet erre a problémára, a nélkül, hogy magára a kérdésre válaszolt volna. Véleménye szerint az orvos dolga eldönteni, mikor lép fel a halál. Ha egy határozott orvosi döntés lehetetlen, a szentség érvényességének kérdése nyitott marad.

Különösképpen a körül fordul meg a probléma: vét-e az orvos a vallás ellen, ha a lélegeztetést, bár a többi testi funkció már elhalt, mesterségen tovább folytatja, hogy a beteg újraálesztésének lehetőségét megállapítsa? Másrészt: mely időpontban van joga az orvosnak az élet mesterséges meghosszabbítására vagy a felélesztésre irányuló ténykedéseket abbahagyni? Szabad-e neki csak a legcsekélyebb árnyalatnyi lehetőséget is elmulasztania ahhoz, hogy egy betegét megmentse? — A pápa erről így nyilatkozott: Mindannak, amit az orvos tesz, a beteg beleegyezésével kell megtörténnie. Ha ez mély önkívületben van, fel lehet tételezni, hogy tiszta öntudata birtokában beleegyezését adná a mesterséges lélegeztetéshez. Az ilyen ténykedés tehát nem erkölcstelen. Minthogy azonban nem tartozik az orvosi gyakorlat szokásos módszereihez, nem tekinthető az orvos kötelességének.

BORSOS MIKLÓS Kossuth-díjas szobrász kiállítása a művész munkásságának utolsó tizenöt esztendejét, legutolsó kiállítása (1943) óta alkotott legjava munkáit tárta a közönség elé. A Nemzeti Szalon termeiben kő- és bronzszobrok, vörösrézdomborítások, plakettek, rajzok és rézkarcok vallottak arról, hogy Borsos Miklós mai plasztikánk és grafikánk egyik legnagyobb értéke, a középkorú szobrásznezmedéknek — Vilt Tibor mellett — immáron teljesen kiforrott mestere. Nemes formavilág, minden lényegtelen mozzanatot mellőző ábrázolásmód, érett kiegyensúlyozottság, homéroszi derű, a klasszikus szépség keresése és megtalálása jellemzi Borsos kiteljesedett művészetét.

A katalógus előszavának írója helyesen mondja: „Minden alakján, minden fején, a torzókat is beleértve, nyugalom ömlik el. Egyszerű mozdulatban ülnek és dökörnek állnak; ajkukon finom mosoly, kifejezésükben harmónia, keresetlenség.“

Művei az archaikus, praeklasszikus szobrászat iránti vonzódását árulják el, de tudomást vett a modern nyugati szobrászművészet prominens mestereiről is, Maillol-tól és Despiau-tól kezdve Lipchitz-ig, Laurens-ig, Hanry Moore-ig. Mindezek a hatások azonban teljesen megolvadtak Borsos egyéniségének erős ízzású kohójában, és a tűzből kikerült új anyag iskolák és doktrínák felett álló, salaktalan és egyszeri.

Borsos Miklós nagyszombeni székely szülők gyermeke. Ötvenegy esztendő. Az első háború után a család Győrbe került, ahol az apa órásmesterséget folytatott. Borsos festőnek indult, sokat kóborolt Firenzében, grecós önportréit és itáliai városképeit ismerjük ebből az időből. Később ötvösséggel kezdett foglalkozni, és úgy elsajátította ennek a mesterségnek minden csinját-bínját, hogy ma ő a legbravúrosabb ötvösünk. Így jutott el a szobrászathoz.

A kiállítás bemutatja azokat a vörösrézdomborításokat, amelyekkel Borsos szobrászi tevékenysége elkezdődött. Tehenét vezető meztelen fiúcska, a szabad ég alatt alvó gubás pásztor, ballagó ökrök, fiatal leány bárányal, vízparton álldogáló lovak, ezek a témái. Elsősorban a természet és a természetből még el nem szakadt ember érdekli Borsost. Valami különös báj, gyöngédség, törekeny finomság jellemzi ezeket a „trébelt“, kalapált rézlapokat. A juhász állata mellett pihen, a holdfény örködik lejtűk, a szép viruló leány kebléhez öleli a bárányt, egy ki nem állított (esztergomi magángyűjteményben lévő) domborításon két leányalak találkozik, egymásra borulnak és egyikük egy virágszállal ajándékozza meg a másikat. A két karcsú összeboruló figura remek háromszöges kompozíciót alkot. Témái sokszor idillikusak, de az idill békés csendjét némelykor fölveri a háború döreje: menekülő emberek futnak állataikkal.

A vörösrézlemezeken mellett a 40-es évek elején kőszobrokat is kezd alkotni. „A szobrászatnak nincs olyan témavariációja, mint a festészetnek. Emberemlékezet óta a szobrászat témája örök nagy banalitás. Kérdés, hogy ezt a banalitást ki hogyan tudja elmondani a plasztika nyelvén.“ (Patzay Pál szavai.) Borsos szobraiban semmi irodalmias, romantikusan „érdekes“, barokkosan patétikus, kiszámított jelleg nincsen. Arcmásainak nincs mimikájuk, a művész nem kíván imitálni semmit, műveinek létjogosultságát azoknak az alaptörvényeknek érvényrejuttatása biztosítja, amelyeket a híg naturalizmus (Szentgyörgyi, stb.) ebek harmincadjára juttatott. Ha a konzervatívabb néző a Borsos-szobrok arányait furcsállja és kifogásolja, egy régi párbeszédet idézhetünk emlékezetébe. A műcsarnoki festő a század elején bírálhatja modern szellemű kollégája festményét. „Ejnye, de furcsa lovat festett, kollégám“ — mondja. Mire a másik: „En nem lovat festettem, hanem képet.“

Kiváló korábbi munkája Barcsay Jenő festő bazaltból kifaragott arc-képe (1943). A megoldás anyagszerű, a szó szoros értelmében „lapidáris“, az arc karakterét a legökonómikusabban és éppen ezért végtelenül erőteljesen fejezi ki. Általában Borsos szereti a kemény, nehezen megmunkálható kőfajtákat, bazaltot, gránitot, trahitot, tihanyi lávakövet. Szeret megküzdeni a masszív anyaggal. Ez persze óriási technikai biztonságot, fölényt követel. „Koszorús fekvő aktja“ (1947) ősi nyugalommal, sejtelmes, titokzatos mosolyával mint az időtlen, egészséges női szépség jelképe emelkedik ki a carrarai márvány tömbjéből. Kosztolányi szép sorait lehetne a szobor alá írni: „Ó Éva, Éva, régi, Éva, — hányszor eszembe jutsz... — amint heversz, mindnyájunk édesanyja, — a paradicsomban, virágok és kigyók között, hajad szép sátorában.“ Egy József vörösmárvány arcú (1951), barázdás arcával, révült tekintetével méltó monumentuma ennek a festőzseninek, akit a jövő művészettörténete vas-kos fejezetben fog tárgyalni. „Tihanyi pásztor“ (1952) és „Demeter“-e (1953) magyar népi típusok, a magyar fajta bölcs higgadtsága sugárzik arcukról. A természetesség görög istenasszonya semmit sem veszített olimposzi fenségéből, hogy egy magyar parasztasszony vonásaival ruházta fel a művész.

Ermei a műfaj remekei. A mai magyar szellemi élet sok kiváló alakját (Kodály, Rácz Aladár, Lyka, Kassák, Illyés, Németh László, P. Szedő Dénes, Szabó Lőrinc, stb.) mintázza meg érmein. Tersánszky-plakettjén az író jellegzetes mosolyát, Berda József költőnél a renaissance, sőt gargantuai életörömet, Barcsay Jenőnél egy spekulatív (Nietzsche szavával: apollóni) művész elmélyültségét ragadja meg. A legnagyobb görög éremművészek, Aristoxenosz és a trák Lysimachosz hivatott utódja Borsos Miklós.

Mint grafikus is elől jár. Egy közismert megállapítás szerint a rajz az elhagyás művészete. Borsos rajzain sokszor csak néhány (de tévedhetetlenül meghúzott) vonal van, de ezek a vonalak étellel és lélekkel telítettek. Sajnálatos, hogy ilyen kiváló grafikus alig foglalkozik könyvtuluzstrálással. Ismerjük ugyan néhány ilyen munkáját (Határ Győző és Károlyi Amy verseskötetei, Devecseri Gábor gyermekversei, Vas István és Illés Endre „Trisztán“-ja), de ezen a területen Borsosra sokkal nagyobb szerep várna.

Mondottuk fentebb, hogy Borsos a Dunántúlra került, és ott gyökeret eresztett. Nyarait Tihanyban tölti, egy kis villában, amelynek falairól saját maga faragta kőkutyák néznek a belépőre. S a kutyaalakzatok alatt Illyés Gyula, a szomszéd szavai: „Nem haragom: alakom öröködik e falakon.“ A tanévet Budapesten tölti Borsos, ahol már tíz éve az Iparművészeti Főiskola tanára, de amint véget ér a szemeszter, s kezdődik a nyár, leköltözik Tihanyba, mert itt, Pannóniában, Augustus és Marcus Aurelius egykori provinciájában, amely ma is tele van antik maradvánnyal, emlékekkel, izzel és hangulattal, érzi legjobban magát. Ez a táj inspirálta őt „Pannónia“ c. szobra (1957) megfaragására, amely a magyar föld himnikus ünneplése és egyben Borsos eddigi munkásságának betetőzése. (Dévényi Iván)

A SZÍNESFILM MŰVÉSZEI. Az a törekvés, hogy a filmen bemutatott képsor színes legyen, csaknem egyidős magával a filmmel. Ez természetes is. A film oly csodálatos módon ábrázolta az életet a maga lüktetésében, mozgásában, olyan lenyűgöző valóság-élményt adott a nézőknek, hogy önkéntelenül is felmerült a kívánság: még jobban közelítsük meg a valóságot színes ábrázolással. A filmtörténet ismerősei számára köztudomású, hogy már 1899-ben (Meliés: Le Cendrillon, Hamunipóke) és 1903-ban (Edwin Porter: The great train robbery, a nagy vonatrablás) — készültek színes filmek. Ezeket természetesen kézzel festették. De a technika csak a hangprobléma megoldása után, a harmincas évek közepén jutott el odáig, hogy úgynevezett egész estét betöltő színesfilmeket gyárthattak a műtermek. Egymásután készültek el az első nagy színesfilmek: Mamoulian: Becky Sharp, 1935. (A hiúság vására); Kertész Mihály: Robin Hood, 1938; és így tovább. Minél jobban világletesedett azonban a színes film technikája, érdekes módon annál világosabb lett a tény: hogy még a legkifogástalanabbul fényképezett, előhívott és rendezett színesfilm sem adhatja a valóságnak, a valóságban általunk látott színeknek köléletes illuzióját. Így aztán a legkiválóbb rendezők le is mondtak arról, hogy a valóságot naturalisan, természetesen adják vissza a szó szoros értelmében, hanem inkább arra törekedtek, hogy a színekkel művészi mondani-valót fejezzenek ki, hogy a nézőben bizonyos hangulatokat és asszociációkat keltsenek. Így vált a szín a jellemábrázolás, a művészi alkotótevékenység egyik eszközévé. Nemi túlzással elmondhatjuk, hogy az a színesfilm, amely fekete-fehér kópiával is ugyanazt a művészi hatást kelti (legfőképpen a tarkaságot nélkülözzük az utóbbiban, a „természetűsége“) rossz, hibásan megoldott színesfilm. A szín nem csupán a technika fejlődésének jóvoltából filmhez adott „plusz“ kell, hogy legyen, hanem az alkotóművész, a rendező művészi elgondolkozásának kifejező eszköze is. Éppen úgy, mint a hang, a zene, a különféle beállítások, a kamera mozgatása. és így tovább. Nem véletlen tehát, hogy különösen az első időszakban, a legnagyobb színesfilm-sikerek mesefilmek voltak, mert ezekben szabadon csaponghatott a rendező, az operatőr fantáziája s a közönség sem a természetűséget kereste, mert már eleve más igénnyel ment

el a moziba. (Például: Walter Disney: Pinocchio 1939. vagy Hófehérke, 1937. Victor Fleming: The wizard of Oz, 1938; (Oz) Ptusko: Kamennij cvetók (Kővirág) 1945; Paul Verhoeven: Das Kalte Herz (Kőszív), 1950. vagy Baký József Münchhausen-e. (1943.) De ha nem is mesefilm volt a siker, hát akkor történelmi alkotás, mely megint csak több lehetőséget nyújtott a szín dramaturgiai felhasználására. A már említett Hiúság Vársárán és Robin Hoodon kívül ilyen volt Victor Fleming alkotása, a Gone with the wind (Elfújta a szél), 1940; Lawrence Olivier: Henry V. (1944); Volker von Collande: Das Bad auf Tenne, 1943 (magyarul: Botrány) és így tovább.

Manapság a világ nagy filmgyáraiban, az elkészült alkotásoknak valamivel több, mint a fele színesfilm. Eppen ezért minálunk is sok színes filmet vetítenek. Nézzük meg most: hogyan alkalmazzák a színesfilm-dramaturgiát nálunk az utolsó negyedévben bemutatott filmek.

A nagy átlagból — tehát csak a legutóbbi negyedév bemutatóiról frunk — Michael Powell-Eméric Pressburger: The tales of Hoffmann (Hoffmann meséi) és Romm-Csuhraj: A negyvenegyedik című filmjei emelkednek ki. Most természetesen nem magukat a filmalkotásokat méltatjuk teljes egészükben s nem is erkölcsi mondanivalójuk lényegét illetően foglalunk állást, hanem a színek alkalmazását boncolgatjuk.

Mindkét film roppant tanulságos a szín-dramaturgia alkalmazása szempontjából; sajnálatos, hogy kritikusaink úgyszólván egyetlen szót sem vesztekettek erre a problémára.

Michael Powell és társa, a Magyarországról elszármazott Pressburger Imre már a negyvenes évek óta mint a színesfilm bűvészei ismeretesek. Tudatosan arra törekednek, hogy színnel és hanggal keltsenek olyan asszociációkat a nézőben, amilyeneket más művészet alig, vagy csak nehezen tud kelteni. Talán emlékeznek még olvasóink valamikor 48 körül bemutatott filmjükre: Diadalmas szerelem. Már ebben is több olyan fogást alkalmaztak, melyeket azóta tucatjával másolnak a többi rendezők. Az ötvenes években érdeklődésük az opera- és balett-film felé fordult. Megalkották a Red shoes (Vörös cipellő) című színes balettfilmjüket, ami a Hoffmann meséi előfutárának tekinthető. A mozgás, a balett lendületét és varázsát próbálták filmen érzékeltetni. A Hoffmann meséiben láthatuk, milyen jól sikerült törekvésük. Pedig ez a film igen nagy feladatot rótt a rendezőkre: ők tudatosan operafilm, balettfilm akartak készíteni s ez igen nehéz dolog. Már eleve éreztették a nézővel szándékukat, például azzal, hogy a feliratokat nem a szokásos hangulatfestő zene, hanem hangolás zaja kísérette, a végén pedig Sir Thomas Beechamot láthattuk, amint az utolsó akkordokat vezényli. Ilymódon tehát mintegy közölték a nézővel, hogy figyelmét ne annyira a cselekmény változatos-ságára és „izgalmasságára“, mint inkább a színek, a mozgás harmóniájára, illetve az e harmóniák keltette jelképre koncentrálja. A film ugyanis jelképekkel dolgozó alkotás volt — mint Powellék mindegyik filmje — és az élet három nagy típusát kívánta érzékeltetni. Nem sikerülhetett ez tökéletesen, mert hiszen E. T. A. Hoffmann meséinek világa és Offenbach zenéje között lényeges különbség van, ennek a filmoperának pedig e kettőt kellett összeegyeztetnie. Részleteiben azonban tökéletesen sikerült a film. Hogyan alkalmazzák a rendezők a színeket? A következőképpen. Nem törekedtek természetes színek visszaadására, hanem például — jelemeket ábrázoltak. Emlékszünk az intrikus-főhősnek, Hoffmann ellenpólusának bemutatására? Felülről fényképezve látunk egy színházi várocsarnokot; majdnem teljesen fekete, gyakorlatilag szinte valószínűtlen; viszont komor, sejtelmes hangulatot áraszt. Három szék, három vakítóan

piros szék helyezkedik el középen; s most suhanó-surránó léptekkel — felülről nézünk! — besiet az intrikus, lobogó köpenyével megkerüli a három széket, gondosan, S alakban és látszólag teljesen fölöslegesen. Miért ez a mozgás a három, azonos színű szék között? Mert a rendező előrevetítette ennek a körmönfont Gonosznak szerepét: három izben családja törbe a naiv költőt, Hoffmann, s mind a háromszor pusztulás, halál, piros vér intrikájának következménye. A nézőben természetesen aligha tudatosul a rendezőnek ez a szándéka, viszont mindenkivel sikerül éreztetni, hogy baljós események gonosz előidézőjét látta. A főhős nő sajátos, bonyolult egyéniségét viszont a remekbesikerült, felejthetetlen balettjeleket mutatta be. Figyeljük csak meg a rendező alkotóművészetét: nem csupán a táncosnő, Moira Shearer remekelt magával a táncossal, hanem a rendező is, aki elmosta a térbeli határokat és inom színekkel vette körül a libegő-hajlongó ballerina alakját. Ezek a színek a képzelet színei voltak s hol vidám könnyedséget, hol szomorkás bánatot, hol sötét tragédiát érzékellettek a nézővel. A kocsmában életrekelt középkori ornamentika viszont minden meseszerű sajtelmessége ellenére olyan volt, hogy a néző tudta, itt most mesét lát a mesében, ami nem tartozik szorosán a tárgyhoz, hanem az Offenbach-i, játékos zene ritmusát követi. Az Olympia szalonjában lejátszódó képsorok viszont csupa derűs rózsaszínt sugároztak, megint csak nem reális színeket, és mintegy éreztetve velünk, hogy ugyanazon a szemüvegen át látunk mindent, mint amit Hoffmann is viselt akkor. Moira Shearert, aki lepkekönnyedséggel szárnyalt néhány képsorral előbb, itt nem csupán művészete miatt láttuk oly bábszerűen nehézkesnek, esetlennek, hanem arcát, alakját is mesterkélte, „csinált” színűre fotografiáltak s a kamera is nehézkesen mozdult vele együtt ide-oda. A velencei jelenetben Ludmilla Cserina, a másik balettművésznő komor fekete kosztümje és a táj egyáltalán nem velenceien derűs színei komor tragédiát sejtettek velünk, mintha csak miránc, nézőkre vetítődött volna a képsorban szereplő Slemihl kapitány ördögnek eladott árnyéka. Röviden: a film színeit nagy gonddal alkotta meg a film művésze, hogy azok a nézőt hangulatilag az általa kívánt irányba befolyásolják és nem kívánt „hiteles” szín-környezetet teremteni. Ezzel a filmmel nagyot lépett előre az angol film-művészet, bizonyítva, hogy továbbra is Nyugat-Európa legjobb színesfilm-alkotói közé tartoznak, a Moulin Rouge és Romeo és Juliájuk után is.

Ezekután persze könnyen azt hihetnénk, hogy a valóságot ábrázoló realista filmalkotásban nem sok szerepe van a szín-dramaturgiának. Pedig avatott rendező kezében igen nagy szerepe lehet. Ellentmondás ez? Semmi esetre sem. Nézzük meg például a Negyvenegyedik képsorait. Sivatagban vagyunk. Holtfáradt katonák csoportja bandukol. Ki tudja, mikor érnek vízhez, ki tudja, életben maradnak-e egyáltalán? A sivatag homokja vöröses-sárgás, izzó, szinte fáj a szemnek, a néző szemének. Pár képsorral előbb, mikor még vidáman és magabiztosan küzdöttek ugyanezek a katonák, a sivatag színe más volt: könnyed-sárgás, közömbös sivatag-szín. Később viszont, mikor már egymás után hullanak el a fáradt emberek s egy-egy kereszt vagy puska jelzi csak sirjukat, a homok színe hamuszürke, ijesztő, halottszínű. Sivár, kétségbeejtő, felviselhetetlen szín ez. Ime, a rendező élt a szín eszközeivel, nem elégedett meg szépen fotografiált tájfelvételekkel, melyek csak önmagukban szépek, még „realisták” is, de a cselekményhez semmi közük, hanem leírt, jellemzett színeivel. Azért nagyon érdekes e film példája, mert Csuhraj rendező mestere, Mihail Romm nagyjából ugyanezt a témát fekete-fehér filmen egyszer már megcsinálta. (Sivatagi tizenhármak: trinádcaty,

1937.) Míg azon a filmen a rendező más eszközökkel érte el ugyanezt a hatást — például a homokban akadozó lábak, arcok, stb. — addig itt főleg színekkel dolgozott az alkotóművész, helyesen, mert élt a lehetőségekkel. Valószínűleg maga Romm adta tanítványának a leckét: oldja meg a sivatag poklának ábrázolását a szín eszközeivel. A tájfelvételeket is érdemes megfigyelnünk: a fellegek mögött bujdosó hold képe komor, elkéseredett lelkiállapotokat, baljós eseményeket jelképez, míg viszont a derűs táj derűs hangulatnak felel meg. Mikor viszont az egyik ör elalszik és otthonáról álmodik, — vizről, amit most annyira nélkülöz — napraforgós kiskertről, parasztházikóról: akkor a szokottnál élénkebb, más színek éreztetik velünk, hogy ez csak álom, képzelődés csupán. Még egy példa: mikor a lakatlan szigeten a férfi hős Robinzon történetét meséli, a leány arcát látjuk, amint hallgatja őt: s arcán a tenger vize úszik át, a vízben pedig ezernyi apró, vakító, tündöklő kis csillag sziporkázik, a lány boldogságát kifejezendő. Érezzük, hogy most szerette meg igazán a mesélőt. Ez a képsor a színes film történetének legszebb fejezetei közé tartozik mind művészi lelemény, mind technikai kivitel szempontjából. Fekete-fehér filmen ezzel a dramaturgiai fogással vagy egyáltalán nem, vagy jóval kevesebb eredménnyel élhetett volna az alkotóművész.

Láttuk tehát, hogy a pusztá technikai, a mégoly pontos színeket visszaadó színesfotografálás még nem eredményez műalkotást. A színek dramaturgiai mondanivalóval kell, hogy bírjanak. Amelyik film csupán arra törekszik, hogy a képsor a színes film történetének részlete minél pontosabban adja vissza a lefotografált tárgy színét: nem sokat ér. Pedig nagyon sok ilyen filmet láthattunk.

Érdekes módon a kitűnő fekete-fehér filmeket produkáló franciák és olaszok mondhatni egyáltalán nem tudnak színes filmet csinálni; ezeket vagy angol rendező rendezi, vagy angol, esetleg német operatőr fényképezi. Ime, ez a negatívum is bizonyítja, hogy a színes film mennyire nem csupán technikai, hanem igenis dramaturgiai probléma; sőt bizonyos fokig más műfaj, éppúgy, mint ahogyan a rézkarc különbözik a színes freskótól. Egyes rendezők — például Orson Welles — egyenesen húzódoznak a színesfilmtől.

Ezért tehát a színes filmeket nem szabadna csupán egy költségesebb változatnak fölfogni, amibe „mindent beleadtak“, hanem dramaturgiailag is meg kellene őket oldani. Ezért olyan csapnivalóan rossz például Hans Müller: Koldusdiák című alkotása, mert ebben a szín nem más, mint üres dekoráció. Ezért nem igazi színesfilm Bán Frigyes „A császár parancsára“ című darabja, mert a szín alig több, mint puccos, dekoratív tarka-barkaság, mint hatásos kosztümök fokozott érvényesülési lehetősége. Nem elég az operatőrre bízni, hogy technikailag oldja meg a színes felvételt, közben pedig fekete-fehér filmben gondolkozni, tervezni, rendezni. A rendezőnek a színeket is meg kell terveznie. Makk Károly Liliomfijának egy-két villanása, Nádasdy—Ranódy Ludas Matyjának néhány képsora mutatja, hogy többre is képesek lennénk. *N.*

EGY KIS NÉP SZERÉNY ÉS PURITÁN ÍRÓJA, mint amilyen Ramuz volt — mint aminővé Ramuz lett írói pályája folyamán — aki a kis Svájcban belül is csak a Rhône-völgy vidékét és népét ábrázolta műveiben — adhat-e az életről olyan szép és tág értelmezést, amely túl a földrajzi vagy etnográfiai érdekességen, emberileg s művészileg is gazdagíthat bennünket?

Ezt a kérdést teszi fel jeles műfordítónk, Gyergyai Albert Ramuz:

„Üldözött vad“ című, magyar nyelven most megjelent regényének fordítói előszavában.

A kérdés első pillanatra talán banálisnak tűnhetik és rögtön kínálkozik is rá az elkopiatottnak banális felelet: *hogyme, hiszen a csöppben benne van a tenger.*

A regény elolvasása után a felvetett kérdés már nem hangzik ilyen szürkén s a fordítónak — aki az íróról, a történet színhelyéről és világirodalmi rangjáról is hűségesen tájékoztatni akarja az olvasót, feltétlenül fel kellett tennie ezt a kérdést.

„Jean-Luc persécuté“ a regény eredeti címe. Jövőre lesz ötven esztendeje, hogy először jelent meg, de félévszázad után is frissen, mai — sőt örökké aktuális — mondanivalójával, csipős hegyi levegőjével, derült égboltjával és az égbetörő hegyek fölött kerengő, gomolygó viharfelhőkkel lép elénk. Története egyszerű, mint általában egyszerűek a „nagy történetek“. Szereplői között nincsen egyetlen sem, akit „hősnek“ mondhatnánk, hacsak Jean-Luc nem az, a vaudi vidéknek ez a kopott hegyembere, aki a maga együgyűségében mindhalálig fel sem tudja fogni, hogy az ő csendes életében a legnagyobb emberi tragédiák teljesednek be. Feleségével, Christine-l együtt úgy ténferegnek a veszejtő szakadékok szélén, mintha csak játszadoznának, incselkednének sorsukkal; mintha az egész élet egy vidám vasárnapdélutáni falusi játék volna, melynek halálos vége szakad, de hát a játéknak az a természete, hogy kacagással éppen úgy végződhetik, mint sirással.

Erről a Christine-ről nem lehet azt mondani, hogy a „végzet aszszonya“, hogy eleve a bűnre és hűtlenségre született megrontója egy férfi életének. A regény végéig ki sem derül, hogy tulajdonképpen mi a bűne és milyen nagy. Annyi bizonyos, hogy nem azért ment feleségül Jean-Luc-höz, mintha szerelmes lett volna belé és az életét éppen ezzel a férfival akarta volna összekötni. Tudja is ő, hogy miért éppen Jean-Luc felesége lett? Szeretett valakit, aki nem vette feleségül és akihez még házasesetében, még a gyereke mellől is „el-el jár“ és ahogyan férjének is bevallja: bizony nagyon vágyakozik a csókjaira és miért ne csókolhatná meg Augustin Crettazt?

Ezzel az első hűtelen csókkal indul el az a piciny görgeteg, amiből lavina lesz és a végén maga alá temeti Jean-Luc egész családját.

Nagyon is szűkre határolt, néhány hegy által körülfogott horizonton belül, egy roppant szegényes emberi élet keretében örvénylik a történet, de a bárhol élő és minden kor emberének, emberi történeteinek minden titka ott van benne és ez az, ami a világirodalom nagy művei közé sorolja Ramuz művét.

Charles Ferdinand Ramuz tizenegy nagyobb munkája között egy sincsen, amely az „Üldözött vad“-hoz hasonlóan ne egy bibliai parabolát aktualizálna. Aki olvassa a műveit, lépten nyomon találkozik vagy egy ószövetségi, vagy egy újszövetségi irodalmi parafrázissal. Még stílusán, hangján és embereinek mozgásán is megérzik ez a Bibliából vett időtlenség és örök aktualitás.

„Hát őrizője vagyok-e én testvéremnek?“ — Ez a káini visszamorgás a tulajdonképpeni mondanivalója ennek a Jean-Luc történetnek. Legálábbis a katolikus olvasót ez ragadhatja meg elsősorban a regényben, mint akármilyen más. Jean-Luc egy közösségben él. Méghozzá vallásos közösségben. Él az édesanyja, rokonokkal van körülveve, emberekkel, akik voltaképpen szeretik is őt és szánják a maguk módján, de senki nem akad, aki megmentené a végzet felé rohanásából.

Ott van a falu házai között a hatalmas templom — sőt egy rendházról is szó esik —, szólnak a harangok, árad az ének a templom falai közül bele a tájba és: elbész egy ember. Az utolsó nagy kergetésben, aminek során a már megőrült Jean-Luc szakadéka veti magát, részt vesz egy unokatestvér is. Félreértés ne essék: nem azt hiányoljuk, hogy a regény egyetlen oldalán sem tűnik fel a pap alakja. (Ramuz, nagyon is jól tudja, hogy mit akar ezzel jelezni.) Dehát hol van a pap, hol van a jó pásztor, aki utána megy az eltévedt jószágának és hol van az együttérző kötelesség, melynek fáj egy ember boldogtalansága és elpusztulása? Miféle társadalom az, mely ily könnyedén elereszt maga közül valakit és miféle kegyetlen törvény parancsol azoknak az embereknek, akik egy gyermeke halála miatt az örületbe induló édesapa fájdalomából is tréfát tudnak űzni? Ez volna az ember sorsa? A bűnnek és átoknak az útja az emberi sorsok történetében? — Ramuz nem azt állítja, hogy így van, de csendes patakzó epikájával elsikoltja a világ panaszát, hogy Jean-Luc kétségbeesett hangját csak úgy visszahangozzák a hegyek. Kiszabadul a vaudi katlanból ez a kiáltás az emberségesebb életért, az új világért, melyben visszájára — jobban mondván: színére fordul a káini szó — igenis, őrizője vagyok az én testvéremnek!

És ezt a kiáltást nekiünk, keresztényeknek kell először meghallanunk, akik nem a végzet és a kikerülhetetlen bukás, hanem a megváltás hite szerint élünk. (m. f.)

AZ OLVASÓ NAPLÓJA. A közelmúltban annyi többé vagy kevésbé sikerült Mándy-utánzatot olvashattunk, hogy már igazán időszerű volt magának a mintának a megjelenése: az *Idegen szobák* című elbeszélésköteté, mely az írónak az utolsó nyolc-tíz évből való java novelláit tartalmazza.

Mándy Ivánnal is olyasmi történt, mint — természetesen *mutatis mutandis* — Weöres Sándorral. Mondhatni némán voltak jelen irodalmunkban, és szinte iskolájuk nőtt anélkül, hogy ők maguk a friss megjelenés élőszavával nevelhettek volna. Vakmerő stílusújítás, új utakra kanyarodás, merész szürrealizmus látszatát keltették olyan — viszonylagosan valóban újnak ható — hangok, amelyekben a tájékozottabb fül nyomban fölismerte mégcsak nem is világirodalmi irányoknak, hanem a gyakorlati irodalmi életből kiesett korábbi hazai kezdeményeknek és eredményeknek a visszhangját.

Az, hogy ezek a korábbi törekvések tovább hatottak és termékenyen ösztönöztek új írókat, miközben a kezdeményező, a „mesterek“ többnyire az irodalom másod- vagy harmadlagos területein dolgoztak és a céhbeliek körén kívül jóformán el is felejtették őket, (a céhbeliek közül pedig nem mindenkinek volt irodalmi érdeke, hogy nyíltan, megvallotlan, emlékezzék rájuk) — ez a főlészín alatti tovább-hatás nem volt baj; ellenkezőleg, egészséges jelenség volt. Arra vallott, hogy a fiatalabbak, mikor tájékozódni akarnak (és többnyire csak hazai viszonylatok között tájékozódtak), jó érzékkel, mintegy a tehetség természetes vonzóerejével rátalálnak arra, ami a stílus, megformálás, modor és kifejezés friss lehetőségeit tárja föl előttük. Így vált érezhetővé egy időben a költészet legjobb áramában Weöres-hatás — Weöres jelenléte nélkül, s a fiatalok java prózájában Mándy-hatás — Mándy jelenléte nélkül. A régi, elfogyott, nem is mindig hozzáférhető művek hajszálgökökerekét növesztették, s ezek a gyökerek a fiatalok legigényesebbjeihez továbbították a „számon kívül maradt“ művek termékenyítő nedveit.

Az így létrejött alkotások azonban nem mindig voltak egészségesek. A nem egészen természetes légkörben, a nem egészen természetes vérkeringés folytán még kitűnő tehetségek egyensúlyérzéke is bizonytalanná vált; a szervezeteik fejlődésében részben a pangás, részben a túlburjánzás tünetei jelentkeztek; irodalmi környezetük összefüggéseiből kitépve s átplántált indák hol polipszerű, ezerkacsos, alakatlan óriáshinárrá terebélyesedtek, hol ösztövről tövissé aszalódtak. Az irodalomnak hovatovább halaszthatatlan érdeke lett, hogy helyreálljon nemcsak a *természetes értékrend*, hanem — ezzel párhuzamosan — érvényesüljön a *fejlődés természetes menete* is: hogy tudniillik a reális, mindennapi gyakorlati életben is ott legyen, és a maga jogos helyén legyen — necsak az, ami lett valamiből, hanem az is, amiből az utána következő dolgok következtek.

Ez a természetes fejlődési és értékrend ma már nagyjában helyreállt, egyszerűen azzal, hogy az elmúlt évtizedben kellőképpen nem méltányolt, vagy kellő teret nem kapott írók művei napvilágot láttak és cáfolhatatlan tanúságot tehetek a maguk értékeiről és jelentőségéről. Mindenki — kritikus is, közönség is — ellenőrizheti: valóban érték-e egy-egy mű, valóban jelentős-e egy-egy pálya, s a jelentőségéről keringő hírek nem tévedésen alapultak-e. A maga irodalmi térképén ki-ki a helyére teheti a dolgokat, hogy a források — a természet rendje szerint — előbb legyenek a patakoknál, még akkor is, ha a patakoknak tiszta vizük és erős sodruk van.

Az *Idegen szobák* is egy, fiatal, irodalmunkban egyáltalán nem ismeretlen novellista szemlélet és stílus magyar forrását mutatja meg (és meret világosabban, szinte az *in flagranti* vitathatatlan szemléletességével mutatná, ha az egyes novellák után — legalább a tartalomjegyzékben — keletkezésük évszáma is szerepelne). Természetesen Mándy Iván sem a semmiből ugrott elő teljes vértetben; annak a stílusnak, szemléletnek, annak a novellafajtának, ami oly sajátosan az övé, megvannak az előzményei, mind a hazai, mind a világirodalomban. Ha magyar elődeit keressük, elsősorban bizonyára Gelléri Andor Endrét kell említenünk, (akiről egy jófülű, tájékozott jövőendő irodalomtörténész, kellő távlatlaltal, alighanem meg fogja állapítani, hogy a harmincas-negyvenes évek magyar prózájának legjelentősebb, legúttörőbb és legnagyobb hatású alakja volt). De a játékos-írónikus tündér-csillogás helyett, ami Gelléri legcsalhatatlanabbul egyéni vonása volt, Mándy Ivánnál inkább vattás, tompító köd lepi a dolgokat, finom gyöngyszürke fátyol — vagy a keményebb és kegyetlenebb novellákban valami élet, szilánkos, fölszabdalo fény, mint a nagyon éles nyári napok tükröződő, szemet szinte szűrő villogása. Amaz Mándy hangjának fojtottan érzelmes *moll* változata, emez az üvegélet, kemény *dur* — de végső forrásában, valahol az élmény alapállásában, az író világhoz való viszonyának alaphelyzetében lírai. Elsősorban talán az élet iránt való finom, burkolt részvétéből, valami mély belső magányosságból (majdnem azt lehetne mondani, hogy árvaságból), s a szeretetnek, humanitásnak abból a leplezett igényéből következőleg, amely figyelmét oly állhatatosan fordítja az élet bozótjának csetlő-botló kisemberei, sodródó figurái, ügyefogyottjai, *vagányai* és valami egzisztenciális magány bélyegét hordó kis vadászok felé — s ami még groteszk alakjait szemlélő ironiájába is belelop valami tragikus alapít. Valami olyasmit, hogy az élet végzetesen ismétlődő félreértéseiben, kicsinyes komiszásaiban és végleges, végső magáraulaltságában *majdnem* elviselhetetlen; s mégis van benne valami, ami széppé és elviselhetővé teszi *éppen azért, mert ilyen*.

Hogy mi ez a valami? Részben talán a lelketlen, rideg, gonosz — vagy egyszerűen csak közönyös — emberi viszonylatok sajátos, rejtett *lelkessége*, valami sajátos költészet (de nem csillogón, hanem a *grisaille*-ok jellegzetes tompaszürke tónusában), ami a valóságoknak, *minden és mindenfajta* valóságoknak immanens tartozéka Mándy Iván írói élményében és szemléletében. És részben talán a mulékonysága, a törekenysége, az az *egzisztenciális szomorúsága*, ami csak annál szebbé, értéke-sebbé teszi, hogy egyáltalán létezik.

A valóság látásának felel meg a valóság-ábrázolás stílusa: szaggatott, sokszor éppen csak jelzésekre szorítózkodó, erős, de sosem terjengősen fölvetített hangulatfoltokkal dolgozó stílus ez; minél szűkebb területen minél sűrítettebb és sokrétűbb, minél *teljesebb* valóságanyagot akar tömöríteni. Ezért csak az ábrázolás szempontjából leglényegesebbet ragadja meg — és olykor vizslatos lesz. Máskor viszont maga a történet — ami nála mondhatni programszerűen másodrendű — annyira szétatomizálódik az egymást váltó képfoltok sorozatában, hogy talányos marad, úgy kell kihámozniuk a lazán egybefűzött jelenetsorból. De Mándy Iván nem is akar eleget tenni a közérthető, világos, kidolgozott cselekményvonal klasszikus követelményének; s ebben a modern novella-irodalom egyik nagy irányának törekvéscével halad egy úton.

Visszaadni a valóságot, sűrítetten, abban a természetes dezorganizáltságában, ahogyan a közvetlen szemlélet számára mutatkozik; tettenérni, leleplezni a valóságot a maga örökös *status nascendijában*, mielőtt még elemeit rendeznék, logikussá konstruálnánk — s ugyanakkor mindezt műalkotásban tenni, ami mégiscsak kompozíció, irányítottság, terv és cél; úgy ábrázolni a szétfolyót, hogy miközben érzékeltetjük cseppfolyósságát, mégse folyják szét: ez ennek a módszernek a nagy problémája. Mi tartja össze a szinte centrifugális erővel szétfutó dolgokat? Egyrészt a jellem: a kaleidoszkop-tükrözésekből kibontakozó karakter — az *Idegen szobák* novelláinak egy része ilyen modern technikájú jellemrajz (*Ügynök a kórházban, Egy esküvő*). Másrészt a hangulat — de a szónak egy sajátos, objektív értelmében, mint a valóság egy szelvényének sajátos légköre (*Szürke ló, Fától fáig, Utcák*). Vagy mégiscsak az írói valóság-rendező, szerkesztő, konstruáló szándék, cselekményalakító törekvés (ha ez a cselekmény nem is a novella ortodox műfaji szabályainak megfelelően kidolgozott) — s talán éppen ezek a kötet legerősebben ható darabjai (*Dinnyeevők, Napozás közben, Szoba a harmadikon*).

Mennyire volna teherbíró ez a stílus és módszer novellánál nagyobb arányú vállalkozásban (hiszen kerek tíz éve nem jelent meg regénye Mándy Ivánnak); merre fognak haladni az író útjai az *Idegen szobák* összegezése után; el fogja-e kerülni a modorosságnak sajátos modorában rejlt veszélyeit; a dolgok keményebb kikalapálása felé tart-e majd (ami bizonyára szerencsés törekvés volna), vagy éppen megfordítva, még erősebb földadásuk felé (ami már nem válnék javára művészetének): — milderre majd jövő művei felelnek.

Mészöly Miklós, a *Sötét jelek* című elbeszélés-kötet írója nagyon figyelemreméltóan tehetséges novellista, aki mintha félreismerné kissé a saját tehetségét. Mintha erőszakolná egy bizonyos irányba, és ez a jó egészséges tehetség csak vonakodva, kelletlenül engedelmeskedik. Tíz évvel ezelőtt jelent meg első (s egy ifjúsági mesekönyvét nem számítva egyetlen) kötete, s ez alatt a tíz év alatt lapjainkban sem sokszor találkozhattunk a névvel; talán ez az akusztikáltság az oka annak, hogy

nem hántotta le magáról azt, ami teher és fölösleges. Persze négy fal között bajos fejlődni; még a legerősebb tehetségnek is szüksége van a nyilvánosságnak valamilyen légkörére ahhoz, hogy alakulásában — éppen a visszhangnak, a nyilvánosság ellenőrzésének segítségével — csiszolódjék, formássá formálódjék. Mészöly Miklósnál mintha egyelőre leginkább ez a formálódás és formásság hiányoznék.

Azt mondja egy helyütt (az egyébként nagyon jó *Stiglic* című hosszabb elbeszélésében): „Sose volt szenvedélyem, hogy homályos históriákat megfésüljek, csupán csak azért, hogy megnyugtatóbban hassanak“ — s ez bizonyára több novellakezdő stílári fordulatnál: alighanem esztétikai álláspontja Mészöly Miklósnak. Nos, nagyon jól tudjuk, hogy a modern világirodalom novella-termésének egy tekintélyes részére, sok angol, olasz, német, francia novellistára jellemző, hogy szakítva mind a klasszikus, mind a naturalista, mind a lélektani novella „szabályosságával“, az élet „homályos históriáit“ nem fésülük meg, csupán azért, hogy megnyugtatóbban hassanak, hanem meghagyják őket homályosságukban, sokértelműségükben — vagy egyszerűen csak (többnyire látszólagos) értelmetlenségükben. A régi típusú novellában általában (bár nem mindig) volt valami tervszerű rendezettség: az író — hol tapintatosabban, hol erőszakosabban — úgy irányította a dolgok menetét, hogy végülis kikerekedjék belőlük valami: csattanó, tanulság, „értelem“. Mindenki ismeri iskolai emlékeiből a szokványos kérdést (sajnos a műalkotásoknak ilyenén módon való számonkérő szemlélete nem szorítkozik csak az iskolakönyvekre): „Mit akart mondani az író ezzel meg ezzel?“

Mit akart mondani? Egyik zeneművével kapcsolatban egy hölgy tette föl egyszer ezt a kérdést Sztravinszkinak. „Mit akartam mondani vele? lepődött meg a nagy komponista. — *Mais rien! Semmit! Egyszerűen zenét alkottam.*“ — A modern költő, a modern novellista is így van (persze nem mindenki és nem mindig). A maga módján „zenét alkot“ — a versnek, a novellának bizonyos értelemben autonóm mondanivalója van (amiből persze erős félreértés volna azt következtetni, hogy ennek az autonóm mondanónak — de a maga művészi autonómiájában! — nincs szociális funkciója).

Csakhogy ennek az autonóm világnak is megvannak a maga törvényei; az autonómia csak a dadaizmusban (és a szürrealizmus kamaszkorszakában) jelentett egyben anarchiát is. Ahogyan a kubizmus lényegében nem *de*-komponálás volt, hanem *re*-komponálás (azért bontotta széjjel a dolgokat, hogy utána keményebben rakhassá össze őket): a modern vers, modern novella is az adott valóságnak nem végleges szétoldása, hanem szétbontott elemciből való újraépítése — művészi megkomponálása. Kétségkívül nem kell a homályos históriákat úgy „megfésülni“, ahogyan a naturalizmus tette a maga mindenáran dokumentálni akaró erőszakosságával; de a homályosságot mégiscsak át kell járnia valamilyen *művészi* világosságnak, a szó nem logikai értelmében vett *értelemnek*; a műben még akkor is kell bizonyos belső művészi kerekességnek, zártságnak, befejezettségnek lennie, ha történetesen a világ folytonos tovaáradását, az élet állandó befejezetlenségét akarja érzékeltetni. Ilyen értelemben a *katarzisz* egy nemének minden műalkotásban meg kell lennie; mert ha nincs meg benne, akkor *művészileg* is nyugtalanítóan hat — nem elégít ki, valami fogyatkozását érezzük, valami szervi hibáját — nem a létnek, amit ábrázol vagy kifejez, hanem neki magának, a műnek, a mű *hogyanjának*: annak, *ahogyan* a dolgokat ábrázolja, kifejezi, elmondja. Mindez, amit itt Mészöly Miklóssal kapcsolatban mondok, ugyanígy áll a modern irodalomnak mindazokra a törekvéseire is, ame-

lyek érezhetően az ő közelebbi vagy távolabbi, közvetlen vagy közvetett példaképei voltak. Azért, mert egy-egy irányt egy-egy külföldi nagy — vagy esetleg csak divatos — név pecsétel, még egyáltalán nem bizonyos, hogy az az irány művészig jó. Az utolsó ötven esztendő világirodalmában — egyáltalán művészetében — éppen elég gyorsan tűnő üstököst s éppen elég csillaghullást láttunk ahhoz, hogy kissé bizalmatlanok legyünk a rakoncátlan új kométák iránt, s kitartóbban szegezzük szemünket az állócsillagokra.

Mert Mészöly Miklósnak — hogy visszakanyarodjunk a műhöz, amely e kitérőre ürügyet adott (s hogy ürügyet adott rá, az már magában is mutatja, hogy jelentős) — szemlátomást az a becsvágya, hogy „modern“ novellista legyen, szemléletében is, komponálásában is. Becsvágya — mondom, de ne értsük félre: egyáltalán nem holmi irodalmi botcsinálta-doktorságról van itt szó; Mészöly Miklóst alkata, szemlélete, látásmódja, élmény-strukturája arra rendeli, hogy bizonyos értelemben ilyen „modern“ novellista legyen. Viszont ezen belül tehetségének megvan a maga természetes iránya, hajlama, sőt medre — s ő mégis minduntalan a medrén kívül akar haladni. Eredetileg van benne valami jó, földönjáró, egészséges nehézkesség (e nehézkesség furcsa lírájával, ami legegényibb felhangja); és tagjainak ezzel a súlyosságával minduntalan kötéltáncos mutatványokra szánja el magát. Márpedig amilyen jó, hiteles, eredeti és *művészi* tud lenni ez a súlyosság — valahogyan a favágók vagy erdőjárók nehézkességére emlékezteti az embert — amikor a maga „testhez-álló“ témavilágában és légkörében mozog, épp oly lompossa, akaratlanul is majdnem groteszkká válik, amikor holmi szürrealista könnyedség pírutt-illuzióiba téved.

Műfajának teherbíró képességét, illetve a teher-elosztás technikáját sem ismeri még eléggé. Egy novellában *csak egy novellát* lehet elmondani; s az a törekvés (ennek szintén vannak modern példái), hogy egyszerre közölje a (szagatott, balladás) cselekményt is, meg annak valamiféle kísérőzenéjét is, betűtípusok változtatásával, tipográfiai segédlettel próbálva mégiscsak valahogyan tagolni a zsúfolt tagolatlanságot: ez a törekvése nem szerencsés, egyfajta *modern* szecessziósság kiagyaltságával hat. Ez is egyike a tévutaknak, melyen látható kedvteléssel jár — és nem jut rajta sehová.

Mindez jórészt egy erős, érdekes, nagyon rokonszenves és nagyon becsületes tehetség hosszú „akusztikátlanságából“ származik. Most azonban ő is ott áll művével a *visszhangos* világban, az egészséges tájékozódás kedvező föltételei közt. Ebből a visszhangból bizonyára leszűrheti tapasztalatként, hogy az olvasó számára a legzavartalanabb élményt, a kritikus számára a legzavartalanabb műelvezetet azok az elbeszélései jelentik, amelyekben a legegyszerűbb, legtermészetesebb s leginkább a saját világában mozog (néha még kissé hosszúra nyújtva ugyan az elbeszélést) és a legtermészetesebben ír: a legkevesebb „technikával“, a „modern trükkök“ minél teljesebb mellőzésével.

Az *Allatok, emberek* a kötet novellái sorában az első, melyben az erős tehetség levegője (egy sajátos, egyéni tehetségé) igazán megcsapja az olvasót (bár a *Sziklák alatt* is jó írás — részeiben); a *Szerelem* már igazi lassú-járású, lompos, szuggesztív, alakokat és légkört hitelesen, biztosan megragadó Mészöly-novella — az út, amelyen haladnia kellene. Realista itt és ugyanakkor modern (mint mindig, kicsit azért lassú menetű, néhol hosszadalmas); a *Balkon és jegenyék*, a *Stiglic* útja ez. Az *Agyagos utak*: viszont iskolapéldája annak, hogyan nem szabad *egy* no-

vellába két novellát összezsúfolni, s mennyire meg kell fésülni művészi-
leg a homályos dolgokat ahhoz, hogy egy kitűnő és feszült történetet (a
két molnárét) minduntalan le ne lassítson, zavaróan meg ne terheljen és
művészileg is össze ne kúszáljon egy másik, voltaképpen idegen törté-
net, amelyet kitűnő atmoszférájával, nyersrajzú, erőteljes képeivel —
egy másik novellában kellett volna megírni.

Ottlik Géza nevét a jóemlékezetű olvasó — kitűnő darab- és regény-
fordításain kívül — a régi *Nyugatból*, *Magyar Csillagból* és *Ezüstkorból*,
meg a *Magyarokból* ismeri. Most megjelent könyve, a *Hajnali háztetők*
egy kisregényt és novellákat foglal magában, 1939-től 1948-ig.

Novellák, 1939-től 1948-ig: beszéljünk ezekről. Arról, hogy belőlük is
kirazolódik (amit majd a kisregény rögzít végleges vonásokkal) egy ki-
tűnő, jellegzetesen saját hangú és modorú elbeszélő arcképe, és fejlődé-
sének (s vele bizonyos fokig egy egész nemzedék fejlődésének) vonala. A
harmincas-negyvenes évek fordulójáról való írások némelyike még ma-
gán viseli egy sajátos kordivat jegyét: az öncélú, választékos stiláris
szépségre törekvést, bizonyos precízióséget az előadásban is, a hely-
zetekben is, a magatartás és gesztusok bizonyos kényességét. De Ottlik
Gézánál mindez már kezdetben (különösen nemzedék-társaihoz viszonyít-
va) csak tapintatosan, sőt fölünyesen jelentkezett — inkább volt egy egyé-
ni modor *monchalance*-szal vegyes igényessége, mint a sznobizmustól
sem egészen mentes irodalmi divat iskolás utánzó-kedve, gide-izmusa és
giraudoux-izmusa. Ami ebből fölvetett kellék volt nála, azt igen hamar le
is vetette; akkor kezdett kiderülni, hogy az író *alkatilag* nemzedékének
(a *Nyugat* úgynevezett harmadik nemzedékének) alighanem legeurópaibb
jelensége, aki egészen természetesen, mintegy anyanyelvként (s mégis mi-
lyen magyarul!) beszél az a modern, legmodernabb irodalmi stílus-nyelv-
vet, amely *esztétikai modorában* bizonyos előkelő konzervativizmussal,
az avantgardizmusoknál is előbbre járt, s a szürrealizmuson túllépve
(vagy átlépve), de a szürrealizmus minden használható eredményét hasz-
nosítva kanyarodott vissza (illetve haladt előre) a realizmushoz — de
egy modern, egy neo-realizmushoz, mely kerülve a tizenkilencedik szá-
zadi nagy, s minden további *epigon* realizmus terjengősségét (ami azon-
ban jogos volt, emebben csak egy régi stílus idejétmúlt utánzása egy
tökéletesen más struktúrájú és életritmusú valóságban), az ábrázolás, for-
málás, jellemzés és előadás újszerűen sűrítő és adagoló módszereivel dol-
gozik (ahogy — persze ki-ki a maga egyéni hangnemében — Hemming-
way, Knight, Waugh, Greene és mások példája mutatja). Jelöljük meg
néhány novella-címmel ennek az útnak az állomásait; említjük meg
névszerint is a *Dalszínházat* (1941), a *Hűséget* (1943), a *drótszemüveget*
(1943), a *Pangásos papillát* (1943), a *Szereltem* címűt (1946), s a talán vala-
mennyiük között legjobbat: *A rakparton* a címe (1945).

Ezekben a fokról fokra jobb elbeszélésekben nemcsak a művészi érés
és tisztulás fokozatos folyamata fogja meg az olvasót, nemcsak az elő-
adás szinte társaságian fölünyes biztossága, meg a látszólagos laza, kö-
tetlen modor mögött a szigorúan tudatos művészi fegyelem és takaré-
kosság, hanem bizonyos művészi-emberi erkölcs is: indulatos (de sosem
prédikáló) humanizmus, és felelősség — emberért és művészetért. Azzal
az örök, olykor talán jószándékú, de dilettáns téveszmével szemben,
mely szerint (a *Hajnali háztetők* elejéről idézem) „a festészet — (s egy-
általán: a művészet) — abból áll, hogy szép dolgokat kell lefesteni szép-
nek, nem pedig szépet csúnyának, vagy a csúnyát szépnék“ — ezzel a

döntő félreértéssel szemben (s hogy ez milyen veszedelmessé fajulhat, arra klasszikus példa volt a nemzeti szocializmus remekműveket is pusz-
tító s a drabális naturalizmust eszményítő irtóhadjárata az úgynevezett
entartete Kunst ellen) Ottlik Géza művészi hitvallása — (amit esetleges
terminológiai módosításokkal az utolsó száz év minden igazi művésze
aláírt, Baudelaire-től a valóság *re-prezentációját* hirdető Claudelig) — a
következő: „Én azt tartom, hogy a valóság se nem szép, se nem csúf,
se nem rossz, se nem jó, sőt értelme sincs semmi, amíg mi művészek
értelmet nem adunk neki s ihlettel, látomással, lelkünk teremtő erejével
szépséget, igazságot és jóságot nem lehelünk belé“. Nem erkölcsi vagy
létfilozófiai, hanem *művészi, esztétikai* dolgokról van itt szó; s ebben
Ottlik Géza szavai csak annak a valódi, a művészeti igazi természeté-
ből következő szemléletnek adnak kifejezést, amelyet épp úgy sugallta
Michelangelo híres szonettját a művész szerelméről, mint a modern
Charles Du Bos fejtegetéseit arról, hogy *Mi az irodalom* ?

S szóljunk végezetül röviden néhány szót a kötet címadó kisregé-
nyéről, a remekbekészült *Hajnali háztetőkről*. Az ábrázolás, a fölényes
írói technika, az elegánsan lendületes előadás, a megjelenítésnek olykor
valami alvajáró biztossága, egyfajta angolosan *objektív satíra*, s nem
utolsó sorban a pompás, látszólag eszköztelen, biztos és takarékos jellem-
és társadalomrajz mai prózánk egyik legjobb értékévé teszi ezt a waugh-i
színvonalú kisregényt. „Törzsanyagának“ egy része még 1945 előtt je-
lent meg; a „keret“ 1956-ból való; de a kettő közt nincs semmi törés,
semmi zökkenő, semmi hangváltás (ami ritkaság az ilyen két időpontban
írt műnél). Reméljük, Ottlik Géza nemcsak e keret megírásának erejéig
vette föl a tollát, hanem most már megírja azt a regényt (vagy azokat
a regényeket) is, amellyel (vagy amelyekkel) adósunk. (*)

SZINHÁZI ÖRJÁRAT: — „Naplemente előtt.“ *Gerhart Hauptmann*
Thomas Mann mellett a század legsúlyosabb német írója volt. Sőt talán
még korlátozottabban német, mint a világ tájak és korszakok felé kitár-
ulkozó Thomas Mann, aki a goethei németiséget képviselte hűséggel és
odaadással Európa legtévelygőbb napjaiban is. Hauptmann népibb, föld-
hözközítősebb, táj szólásosabb is s bár majdnem minden darabját ját-
szották magyar színpadok is, éppen ezért nem mindegyikkel tudott a
magyarság szívébe férközni. No és aztán ő korántsem állotta meg úgy a
próbát, a németiség megkisértésének időszakát, mint nemzetközibb veretű
kollegája.

Az osztatlan világsiker élete alkonyán érte éppen ezzel a születése
után huszonöt évvel fölüljütött „Naplemente előtt“ című drámájával,
amelyben tud valóban egyetemes lenni s belésikoltja a világ köztudatába
a hetvenéves férfi föllobbanó szerelmét a fiatalság iránt. Mert ez a
Clausen tanácsos a maga tisztességgel megharcolt hetven éve után sze-
rintem nem egy bizonyos nöbe szeret belé, hanem a fiatalságba. Inken
Peters az a médium, aki társadalmi lefokozottságában, a szörnyeteg
porosz osztályuralom kullisszái között elsősorban a szellemben, a huma-
nizmusba, a magasabbrendű dolgokba szeret belé. És éppen ezt nyújtja
neki *Matthias Clausen*: a választékosabb élet távlatait, végtelenbe érő
szellemi sikokat, amiken mint egy szűz havú terepen sielhet ifjú ere-
jével eddig nem ismert tájékok felé, amelyek nem is egészen földiek,
mert a szellem, ha igazán lényegét követi, sohasem lehet egészen földies.
S mert Hauptmann öreg korára megérezte ezt, a lehető legszerencsésebb-
ben tudott a saját hajdani naturalizmusától is elszakadni és egyetem-
sebb távlatúan realista, azaz majdnem tolsztojian a világmindenség ezo-

terikusabb rejtelmeibe kapcsolódóan szellemi lenni. „A naplemente előtt“ világsikerének legfőbb titka itt rejlik.

A hauptmanni chef d'oeuvre keletkezése közben megfigyelhetők bizonyos növekedési zavarok. Hauptmann itt belépett valamibe, ami mindaddig nem volt teljesen sajátja: az egyetemességbe, ami evilágból és túlvilágból áll. Darabját szorgalmasan olvasva fölbred a gyanúnk, hogy a mű nem is annak készült egészen, amivé lett. Hauptmann előtt egy nagy shakespeare-i dráma lebegett, annak a Lear királynak drámája, aki elosztja királyságát gyermekei közt s azután mindegyiktől kitaszítva vagy eltaszítva véelve magát, az örületbe hajszolódik, perel az elemekkel és a mindenséggel, amig végül egyetlen hű lélek, Cordélia kibelén megnyugvásra lel. Az ember fiának sorsa ez a földi téreken. Hauptmann ebből a meseszázból indult el, de az ő Clausen-je XX. századbeli ember, nem király, hanem nagyiparos, mintha könyv és lapkiadó lenne s nemcsak lányai, fiai és menyei is vannak. Éhes kis élethabzsoló patkányfiókák, nem is kell közöttük jóhiszeműen semmit sem fölosztani, mert a magukénak vélik nem csak apjuk vagyonát, de még magánéletét is. Éppen azért háborognak úgy föl, mikor aggastyánnak vélt apjuk egy húsz év körüli lányba szerelmesedik bele, mint Goethe, Kossuth, Tiziano és a többi nagyéleterejű öregek szokták. Pogány évszázadokban a fölöslegesnek vélt öregeket egyszerűen megölték, „földlőzték“ a törzs istenségeinek, hogy az utánajövőök az ő életerejét is átvegyék életharcuk minél eredményesebb folytatására, egyéni önzésük kiélésére. A késő kapitalista ragyogású Clausen család fiai és lányai erkölcsileg ölik meg apjukat, gondnokság alá helyeztetik szerelmi lobogása miatt és a polgári értelemben megölt aggastyán, aki még évtizedekig élhetne ifjú szerelmeséből feléje sugárzó életerejéből, Lear királyként vetődik ki a téli porosz pusztaik örvöngő magányába, hogy feleseljen az éggel és az elemekkel, vitatkozzék az emberi sorssal, amely itt a görög tragédiák kegyetlenségével szakad le rá.

Hauptmann ezt is megírta, Clausen-Lear teljes párhuzamát egy ötödik felvonásban, amely azonban csak könyvalakban hozzáférhető, mert Németországban kívül tudtommal sehol sem játszik a teljes darabot, amely a nézőtér figyelmét legalább öt órára kötné le. A csonkítást még Hauptmann életében követték el, a szerző hozzájárult, darabja a nagy formátumú korosabb színészek, Bassermann, Csontos, Somlay kezén világsikerré vált és még nem jött el az ideje, hogy a drámát eredeti nagyobb egységbe fogva öt felvonásosan játsszák újra. Igaz, hogy ennek az ötödik felvonás tájszólásban beszélő Ebisch-Petersné testvérpárja is nagy akadálya a maga naturalista rekvizitumaival.

A darab mostani fölújításának megítélésénél tehát mindezeket és még egyet kell figyelembe vennünk. A még egy az, hogy a darab megszületése óta Európa tetemes részén számolódtak föl, roppantak össze és morzsolódtak szét olyan nagyvonalú családok, mint a Clausen tanácsosé is. Egy család szétesése, önálló egyedeire hullása tehát a mai néző szemében korántsem ér el oly nagyfokú tragikai hatást, mint alig néhány évtizedekkel ezelőtt. Ma tehát az ötödik felvonás egyéni drámájának visszaiktatása sokkal nagyobb hatást ért volna el, mint a patkányivadékokra korlátozódott családi dráma. Hisz itt igazában csak az az érdekes, hogy egy kitűnő, alkotni tudó humanista tudású férjü miként öröлдik föl saját ivadékaik intrikái és vagyonéhsége közt.

Hegedűs Tiborra, a rendezőre azonban csak az föladat volt kötelező, amivel megbízták és neki a négy felvonásos változatot kellett megrendeznie, mint ezelőtt úgy két évtizeddel is. Szemére vetették egyes kri-

tikusai neki is, Ajtaynak is, a mai Clausen tanácsosnak, hogy a dráma levegője nehezen izzik föl a kellő hőfoknyíra, jobbára csak a harmadik és negyedik fölvonásban telik meg elektromos szikrázással a színpad. Hauptmann azonban drámája két első fölvonását egy ötfölvonásos, öt-órás játékidéjű dráma volumenjéhez méretezte s mikor a darab csonkítása megtörtént, a naturalista színjátszás még életben lévő törvényei jobban elmosták a két első és a két utolsó fölvonás közötti aránytalanságot, mint a mostanié, amikor sokszor vízözönelőtti figurák panoptikumának láttuk ennek a nagypolgári családnak kicsinyeskedő nyüzsgését és szertartásosságát. S itt újra fölmerül bennünk a kérdés, nem lett volna e maibb és realistább érvényű, ha a naturalista tájbeszédék kiiktatásával és a két első felvonás ütemének kellő meggyorsításával az eredeti hauptmanni elgondolásnak, az ötfölvonásos drámának próbálunk színpadi hitelt szerezni. Kísérletnek ez mindenestre izgalmasabb lett volna, amennyiben színpadi dolgokban jóolni lehetséges. Így egy a megszüpítő messzeséggel viaskodó összehasonlítósi játéknak tették ki a darab új, mai szereplőit, akik pedig jobbára hivatásuk magaslataira lépve látták el földadatukat, ha akadt is közöttük kényszermegoldásokkal küzködő „ütilíté“ bevetés.

Ajтай Clausen-jében a mai ember szemszögéből oldja meg súlyos és nehéz szerepét. A darab terjengősen nehézkes, német alaposságú expozíciójában a humanista lélek hajszálfinom jellegzetességeit domborítja ki, színpadon létele egy nagy lesbenállás a rászakadó tragédia későbbi kibontására. S habár fizikumával elérhetné, hogy a testi vonzódás légkörét alakítsa ki önmaga és szerelme között, szerencsés ihlettel hangsúlyozza, hogy Inken inkább a hangjába, a lényébe, kulturáltsága lehiggadt fölányébe szerelmes s ezzel el is kerül minden olyan buktatót, amely a darabnak akárhol is bántó élt adhatna. A rendezésnek és Ruttkay Éva egyre több földadatot beváltó tehetségének is legszebb momentumuma az, mikor Clausen Inken háta mögött állva beszél és a leány arcán látjuk csak, hogy megmámorosodik attól a gordonka-hangú vallomástól, amely már nem is a férfi, hanem az élet teljességének zengéséből száll feléje. Ez a két ember itt ebben a pillanatban jobban elszakad a földi nehézkedési erőktől, mintha a szerelmi mámor rómeói fokán mutatná be őket, helyzetük és lényegük szerint itt emelkednek környezetük fölé, amelyért az alantas köznapiság bosszúját oly kegyetlenül állja meg. A tragikum, amely a különb-embervoltból származik, itt kristálytisztán mutatja meg sokféle fénytörésű körvonalait. Még egy tragikus szereplője van a darabnak, Bettina, az apjáért rajongó, de kissé korlátolt, rajongó, hibás testű vénülő leány, akit Bulla Elma teremtett újra feledhetetlen vonásokkal a színpadon. S megmutatta, hogy bármily hálátlan is egy szerep, nagyot tud benne teremteni az elhivatott. A kisebb szereplők sok sikeres igyekezetének és kisebb lazaságainak vázolására terünk nincsen. Az együttes kialakításának nagy iskolája így is az előadás.

Possonyi László

„CRUX SUPER ORBE.“ Éppen félezer éve annak, hogy Mainzban megjelent a híres *Psalterium*, amely először vallja büszkén zárósoraiban, hogy mindenféle tollal való írás nélkül, (absque calami ulla exaratione), a mes⁴erséges nyomtatás találmánya segítségével, (adinventione artificiosa inromimendi), készült. A megelőző kísérleti nyomtatványok még hallgattak eredetükről, Gutenberg csodálatos Bibliája is eltitkolja születésének körülményeit, a kódexírást hajszálra utánzó formáival a kézirat álarába öltözik. Csak a *Psalterium* óta jött szokásba, hogy a nyomdász —

olykor szerény kezdőbetűk alakjában, máskor bőbeszédű öndícsérettel — megnevezi magát, a várost, megjelöli a nyomtatás időpontját, majd 1462 óta egyre gyakoribbá válnak a könyvek végén a fametszetű nyomdászjelvények. A Manutiusok delfines horgonya, Drach sárkányai, Fontana kútja és még annyi más figura közt föltűnik egy motívum, amely olyan gyakori, hogy akkoriban a nyomdászjelvények egynegyedében megtalálható. Az 1500-ik évig, tehát addig az időpontig, amíg a könyvtörténet az ősnymotatványok korát számítja, nem kevesebb, mint 300 nyomda viseli jelvényén a körön álló kereszt alakját, a világ fölött győzedelmeskedő kereszténység szimbólumát.

Vajon csak véletlen, megszokás, izlésbeli találkozás az oka e jel gyakori előfordulásának? Vagy pedig mélyebb valóságot takar? Mi lehet az oka annak, hogy a könyvnyomtatás első szakasza ezt a jelvényt olyan szívesen választja? Hiszen a nyomtatás föltalálását gyakran emlegetik úgy, mint a középkori élet bomlásának, az egyház elleni lázadásnak jelét és eszközét, amellyel kicsúszik a könyv a másoló szerzetes kezéből, s az egyház ellenőrző figyelme alól. — Mondják meg a feleletet maguk a könyvek, amelyeknek lapjai az első félszázadban hagyták el a festékes ölbetűket és a durva kézisajtókat!

A könyvnyomtatás feltalálásától 1500-ig terjedő időből nem kevesebb, mint 30.000-féle ősnymotatványt őriznek ma a világ könyvtárai. Az elveszettekkel együtt 40.000 kiadásra tehető a korszak könyvtermése, legalább 12 millió példánnyal. Ha tekintetbe vesszük egyrészt Európa akkori lakosságának a maihoz képest elenyészően kis számát, másrészt azt, hogy az első tizenöt év lassú kezdete után tulajdonképpen nem is félszázadról, hanem csak 30 esztendőről van szó, ami alatt ez a hatalmas könyvmennyiség elárasztotta az olvasni tudó társadalmat, akkor látjuk meg a könyvnyomtatás páratlan jelentőségét. Igaz ugyan, hogy rengeteg scriptor dolgozott már a XV. század közepén a kolostorokban és az egyetemek mellett, de a legkitartóbb és leggyakorlottabb másoló is, jó ha egy-két nagyobb könyvvel elkészült egy évben, most pedig néhány hét leforgása alatt 300—400-as példányokban ontották a sajtók a kész könyviveket. *Mennyiségben* tehát szinte egyik napról a másikra megszorozódik a könyvek termelése; de fogyasztása is, hiszen nem szaporodtak volna a nyomdák gombamódrá, — Olaszországban 73 városban működött nyomda 1500 előtt s csak magában Velencében 150, — és nem fogyasztották volna kocsirakományszámra a drága rongypapírt, ha nem akadt volna vásárlójuk a könyveknek.

A kérdés csak az: kik irták és kik olvasták ezeket a nyomtatott könyveket? Vajon új irodalom és új olvasóközönség kényszerítette-e ki a technikától ezt az új fölfedezést a maga szolgálatára, vagy ellenkezőleg, a technika ajándékozta-e meg a meglévő irodalmat és a meglévő olvasóközönséget egy jobb, olcsóbb, gyorsabb eszközzel? Addig napvilágra nem jutott irodalom benne keresett-e módot az elterjedésre, új réteg kapcsolódott-e be az olvasásba, vagy csak a régi irodalom iránti igény, a régi olvasóközönség szükséglete, a papság száma, műveltsége, iskolázása, könyvigénye nőtt-e meg annyira az egyetemi tanulmányok folytán, hogy a régi eszközök már nem láthatták el a mindennapra szükséges könyvekkel? A könyvek mennyisége nem ad feleletet kérdésünkre.

Nézzük meg tehát, *milyen könyvek* azok, amelyek a könyvnyomtatás első félszázadában születtek. A könyvnyomtatás szülőhazája Németország, legelső és legnagyobb befogadója Itália, utána a sorrendben Franciaország következik, a többi már kisebb jelentőségű. A három főterület képe a mi szempontunkból nem egészen egységes. Németországban az 1500-ig

megjelent könyvek kétharmada egyházi vonatkozású nyomtatvány, Franciaországban fele, de még Itáliában is, ahol a humanizmus áramlata mindenkit magával sodort, 30—35%-ot tesz ki a vallásos, egyházi vonatkozású nyomtatványok aránya, majdnem kétszer annyit, mint az olyan rajongva tisztelt klasszikus auktoroké. Es ne felejtjük el, hogy a nemvallásos anyag nagy része is a könyvnyomtatás előtti kézírásos korszak művelődési anyagának az öröksége: latin nyelvtanok, jogi munkák és gyógynövénykönyvek, kalendáriumok sokasága van köztük, sőt a klasztrikusok jó része: Cicero, Cato, Vergilius, Aristoteles, Boethius és mások munkái sem a humanisták jóvoltából bukkantak elő, hanem legtöbbször ott álltak kolostori könyvtárak pultjain, ott forogtak szerzetesek, papok és tanulók kezén.

Egyházatyák és — doktorok művei, breviáriumok (több mint 400 ősnymtatványkiadást ismerünk belőlük), missalék, casuisticai segédkönyvek, szentbeszédgyűjtemények, egyházbjogi könyvek, pápai rendeletek tömeges előfordulása mutatja, hogy a nyomtatott könyv túlnyomó részben most is éppen úgy a papság számára készült, mint korábban a kézzel írott könyvek. Szerzők és olvasók nagy többsége még mindig a papság soraiból került ki, a legtöbb nyomtatott könyv nem más, mint már a középkorban jól ismert és másolóról-másolóra hagyományozott szellemi termék, csak hogy a lassan készülő, csekélyszámú kézirat helyett a sokszorosítás hatalmas eszközünek, a technikának jóvoltából megsokszorozott mennyiségben és összehasonlíthatatlanul olcsóbb áron. Nem hiába írja lelkesen az egyik római nyomda korrektora az 1468-ban megjelent Szent Jeromos-kiadás előszavában, hogy „hála a nyomdászatnak, most már a legzsebényebb ember is könyvtárt szerezhet magának“.

Érthető tehát, hogy a könyvnyomtatást örömmel és szeretettel karolta föl az egyház, még a nyomtatásra került művek ellenőrzésére se gondolt sokáig, hiszen az új találmányban saját szellemi gyermekét látta, eszközt arra, hogy saját teológiai könyveit, művelődési anyagát hozzáférhetővé tegye, közléseit pontosabban és gyorsabban jutathassa el mindenkihez. Jellemző, hogy az ősnymdászok többsége nem egyetemi városban, hanem püspöki székhelyen állítja föl műhelyét, a könyvnyomtatás szülőhelye is ilyen: Mainz. De maguk közt a nyomdászok közt is nagyszámban találkozunk egyháziakkal. Számos pap cserélte föl a kézi másolás munkáját a szedőszekrényvel és nyomdapréssel, egész kolostori scriptoriumok (másolóműhelyek) álltak át a kézi másolásról az új mesterségre. Itália első nyomdája a Róma melletti Subiaco bencés monostorában működik, megelőzve a világ nagy kereskedővárosát, a nyomdákkal később legjobban ellátott Velencét. Könyvnyomtatásra rendezkedett be a római Szent Őzséb kolostor, az augsburgi Szent Ulrik és Afra; nyomdát rendeznek be a könyvmásolásnak élő ún. közös élet testvérei Marienthalban, Rostockban; Firenzében pedig az Apud Sanctum Jacobum de Ripoli kolostor apácai fölállítják az első női nyomdát, ahol a könyvnyomtatás minden munkáját a szedéstől kezdve apácák végzik.

Rómában bíborosok vesznek részt nyomdaalapításokban. „Az itteni bíborosi szentkollégium tagjai közül mindezeig egy sem akadt, — írja az egyik római nyomdász, 1469-ben, — aki törekvéseinket nem pártolta volna jóindulatával és kegyességével.“ Kitüntetések osztogatásában sem fukarkodott az egyház. Johannes Philippus de Lignamine nyomdász II. Pál pápától a pápai pajzshordozó címét kapta, IV. Sixtus pedig familiárisává tette. II. Pius a római Sweynheim és Pannartz cég számára rendelkezésre bocsátotta a vatikáni könyvtár értékes kódexeit, a nyomda korrektorát, Johannes de Bussit püspökké nevezte ki; utódja, IV. Six-

tus pedig ugyanőt állította a féltveőrzött vatikáni könyvtár élére. Sweynheym is kanonoki kinevezést kapott a pápatól.

De ne menjünk ilyen messzire. Magyarországra Angliát és sok más országot megelőzve Karai László prépost hozza el az 1472. év végén Hess Andrást, akút a Budai Krónika ajánlásában hálálkodik neki: „a Te jóvoltodból jöttem Magyarországra.“ Mikor Hess nyomdája megszűnt, attól kezdve Mátyás király rendeletére, és püspökök megrendelésére, majd Budán megtelepedő éleimes külföldi kiadók működéséből kevés kivétellel egyházi vonatkozású munkák készülnek Velence, Lyon, Hagenau nyomdáiban Magyarország számára: missalék, breviáriumok, Temesvári Pelbárt, Laskai Osvát, Magyarországi Mihály szentbeszédgyűjteményei stb.

A könyvnyomtatás első félszázada, legszebb, legművészebb korszaka, az ősnyomtatványok kora, sőt még azon túl is két évtized, egészen a reformáció megindulásáig tehát éppen olyan ragyogó gyöngyszeme az egyház történetének és az emberiség művelődéstörténetében vitt szerepének, mint előzőleg a kódexek évezredek korszaka. Katolikus nyomdászok, papok és világiak néhány évtized leforgása alatt legalább megtízszerezték a könyveknek azt a mennyiségét, amit előzőleg egy teljes évezred alatt együttesen másoltak kemény munkával szerzetesek és az egyetemi oktatást ellátó, vagy a pompás királyi könyvtárakat megtöltő szorgalmas scriptorok. Működésük elsősorban a katolikus műveltség terjesztését szolgálta, hiszen a művelt világ akkor még szinte teljes egészében katolikus volt. Nem véletlenül választották annyian jelvényüknek a körhöz kapcsolt keresztet, mert ők szórták szét az akkor ismert földkerekség számára az egyház szellemi kincseit, Isten dicsőségére, az egyház díszére, a hívek javára, mint ahogyan egy 1482-i strassburgi nyomtatványon olvasható: „divina cooperante gratia, non sine magnis laboribus, ad laudem omnipotentis Dei, totiusque triumphantis ecclesiae honorem et decorem atque in maiorem fructum ipsius militantis ecclesiae, piorum fidelium simulque utilitatem.“ *Forgács Gellért*

Felelős kiadó: Saád Béla

S Z E R K E S Z T Ő I Ü Z E N E T E K

L. P. és Sz. K. *Pannonhalma*. Hunyadi János boldoggáavatása hivatalos formában eddig még nem került szóba. Pedig bizonyos, hogy érdemes volna gondolkodni a dolog felől. Hiszen közismert, hogy nagy nemzeti hősünk nemcsak mint államférfi és hadvezér, hanem mint hívő katolikus is messze fölötte állott kortársai legtöbbszörénél. Vallási kötelességeit mindig híven teljesítette. Halálos ágyán tett vallomása szerint mindig gondolt a halálra és gyónását sohasem halasztotta egy hónapnál tovább. Amellett az Egyház érdekeit mindig szíven viselte és jelentékeny anyagi áldozatokkal is iparkodott előmozdítani. Tudjuk például, hogy az obszerváns ferences mozgalom meghonosítása érdekében magyar földön ő fáradt legtöbbször. Tövisen ékes templomot és kolostort emeltetett Szent Ferenc fiai számára s Csiksomlyón és Marosvásárhelyt is jórészt az ő támogatása tette lehetővé megalapításukat. A csiksomlyói testvérek megelhetését azzal is igyekezett megkönnyíteni, hogy 32 családot konfráteri minőségben állandó szolgálatukra rendelt. Halála pedig úgy, ahogyan az olasz Bonfini és Ranzano leírják, egyenesen egy szentnek halála volt. (L. Vigilia 1956. 378—80. l.) Ahhoz azonban, hogy a boldoggáavatási per megindítható legyen, sokkal többet kellene tudnunk a nagy hős magánéletéből. A közkézen forgó történeti feldolgozások ugyanis érthetőleg csak a közéleti ember és a hadvezér dolgaival foglalkoznak. Szükség volna tehát egy olyan alapos és kimerítő életrajzra, mely lehetőleg az egész hozzáférhető forrásanyag feldolgozásával iparkodnék behatolni hősünk magánéletébe és felfejteni cselekvéseinek lelki rugóit. És még valamire van égető szükség: csodára. Hitelesen igazolt csodák nélkül nincs sem boldoggá-, sem szenttéavatás. A boldoggáavatáshoz az első lépés tehát csak az lehet, hogy minél több magyar katolikus fogjon össze s buzgó és állhatatos imádsággal kérje a fölséges Uristent, hogy csodával is tegyen bizonyosságot János szolgájának életszentségéről. (*bgy.*)

K. A. *Budapest*. — A katolikus erkölcsstan nem ellensége az önszeretetnek. Azt kívánja, hogy önszeretetünk helyes legyen. Valóban, mindenben ez a mérték: a helyesség, helyénvalóság. Mások szeretetében csak úgy, mint az önszereteten, haragban csak úgy, mint a szelidségben, a munkálkodásban csak úgy, mint a pihenésben, az engedelmességben csak úgy, mint a parancsolásban. Mindig azt kell keresnünk, mikor felel meg igazán mindaz, ami bennünk és körülöttünk van, igazi érdekeinknek: s a saját rendeltetésének, céljának és értelmének. Innen van, hogy a kereszténység az aszkézis és a misztika legmagasabb ormáin is megmarad józannak. A kereszténység az orránál tovább néző ember világszemlélete. Ez az „orrnál való továbbnézés” okozza, hogy azok, akik nem néznek tovább e nemes szervüknél, látszólagos ellentéteket fedeznek fel az emberi érdekek és erkölcsi törvényeink között. Az önszeretben erkölcsünk parancsai felemelik szemünket a pillanatnyiról és arról intenek, hogy minél tovább tekintsünk. Éppen a helyes önszeretet értelmében kívánja meg, hogy ne merüljünk bele abba, amit most e percben jónak vélünk, hanem tartsuk rajta mindig szemünket életünk távolabbi, közösségi céljaink és azon a végső értelmén, amely ezen az életünkön túl teljesedik ki majd bennünk. Ezt magyarázza meg ön sokszor és sokféle példával az ökeskedő kamasz fiának.

Menyasszony. Szeged. — Nagyon helyes és természetes, hogy a házasságra szellemileg is felkészüljenek. A jegyesoktatás csak a legszükségesebbekre szorítkozik. Persze az örök külön szellemi és erkölcsi előkészülete nem teszi feleslegessé azt, hanem kiegészíti. E szellemi előkészü-

letnek minden lehet anyaga és eszköze: az egész élet, ami önöket körülveszi. Csak beszéljenek meg minden benyomást, akár közös az, akár külön szereztek. Ha valakiben szép tulajdonságot fedeznek fel, örvendeznek neki és határozzák el, hogy maguk is beleillesztik annak megszerzését életprogramjukba, ha hibát látnak valakiben, azt is vegyék észre és fogadják meg egymásnak, hogy kerülnek ilyesmit. Különösen ajánlatos mások, öregebbek házaséletét, az ott található szép és csúnya, jó és rossz, tiszteletreméltó és ellenszenves, okos és okatlan dolgokat szemügyre venni és azokból okulni. Higgyék el, ez is hozománygyűjtés. Olyan kincset gyűjthetnek általuk, amit nem lehet elveszteni és amelyet mindenhová, jó és rossz körülmények közé el lehet vinni és amely nemcsak hogy nem semmisül meg, hanem szüntelen kamatozik.

Aggódó apa. Budapest. — Bizony, nagyon nehéz olyan olvasmányt találni, amely nem vet fel valamilyen formában az ifjú olvasóban hitre, erkölcsre vonatkozó kérdéseket. Igaza van önnek, a szülő gyakran nem veszi észre ezeket a problémafelvető helyeket a könyvben, ha el is olvassa azokat. Maga ugyanis rég megoldotta a maga számára a kérdést és ezért szeme átsiklik felette. Aztán úgy vagyunk, hogy a gyermekeink kezébe kerülő könyvekben legtöbbször csupán a szekszuális vonatkozásokat figyeljük örökös szemmel. — Mindezeknek a kérdéseknek nem az a megoldása, hogy leszűkítjük gyermekeink olvasmányi körét és kivetünk onnan minden problematikusát, hanem ha együtt olvasunk velük. Azért olvassuk el a könyvet előbb, hogy felkészüljünk, hogy tudjunk mit felelni, ha a gyermek az olvasmány nyomán felteszi a kérdést. Ez sokszor fárasztó, de ugyanakkor nagyon kell örülnünk az alkalomnak. A nevelés, oktatás mindig a semleges területeken a leghatásosabb. Mit értsünk ez alatt? Ha a leckével, vagy a házi, otthoni segítséggel, kötelességgel kapcsolatban oktatjuk, intjük, korholjuk a gyermekeket és a fiatalokat, bizony sokszor becsukják a fülüket szavaink előtt és lelázzák magukról, mint a kutya a vizet. A mese, az olvasmány előtt, mint hogy az nem követel tőlük fáradságot és örömeztagadást, kitarják lelkük ajtaját. Okos szülő sok mindent be tud vinni ilyenkor ezeken a nyitott ajtócskákön, amit egyébként véres veritékkel kell beerőszakolni. — Ami a szekszuális vonatkozásokat — de szerintünk az egyéb kérdéseket is — illeti, nem annyira, illetve nem csupán a nyíltságtól, a nyers, vagy éppen a durva szókimondástól kell a fiatal lelket féltetni, hanem azoktól a könyvektől, amelyeknek a végső megoldása és következtetése hamis. Érdekes, a szülők ebből a szempontból a legóvatlanabbak és gyanútlanabbak. Csak azt figyelik, ami botránkoztató. A sima mérgek iránt kevésbé érzékenyek. Courts-Mahlert ártatlannak tartják. Pedig azáltal, hogy hamis világot fest, s szüntelen azt hiteti el a fiatal olvasónőivel, hogy a szerelem beteljesedése minden problémájukat megoldja, hogy annak egyetlen értelme a földi paradicsomot, szép ruhákat, palotát, autót hozó mesebeli herceg, hamis illúziókat táplál bennük, okatlan sóvárgást, amelynek gyermeke az örök elégedetlenség, a mindig mindent helybe-várás, a munkától, erőfeszítésektől való idegenkedés, a gazdagság, előkelőség túlbecsülése, szóval mindaz, ami az ifjú asszonykákat újabb lovagok karjaiba taszítja, ami szétveti a házasságot. Az olyan regények, mint Undset Sigrid „Kristin Lavransdatter“-je, vagy Ramuz „Alina“-ja tiszták és becsületesek, mert ugyan asszonyi, leányi bukásról van bennük szó, végső megoldásuk azonban figyelmeztető vagy felemelő. De nem tiszták és nem becsületesek a rózsaszín — vagy ha tetszik, fehér hazugságok.